

**ВАЗОРАТИ ФАРҲАНГИ ЧУМХУРИИ ТОҶИКИСТОН
ПАЖӮҲИШГОҲИ ИЛМӢ-ТАДҚИҚОТИИ ФАРҲАНГ ВА ИТТИЛООТ**

**МИНИСТЕРСТВО КУЛЬТУРЫ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ
КУЛЬТУРЫ И ИНФОРМАЦИИ**

**MINISTRY OF CULTURE OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN
RESEARCH INSTITUTE OF CULTURE AND INFORMATION**

ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ

***Наширии илмию таҳлили*
2022, № 4 (60)**

ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ

***Научно-аналитическое издание*
2022, № 4 (60)**

HERALD OF CULTURE

***Scientific and analytical edition*
2022, № 4 (60)**

Душанбе – 2022

ТДУ 37 точик+008+025+9 точик+792 точик
ТКБ – 71.0+71.4 (2 точик)+63.3 (2 точик)+85.313 (2 точик)+78.34 (2 точик)
П–14

Паёномонаи фарҳанг: нашрияи илмию таҳлилии Пажӯшишгоҳи илмӣ – тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот / Сармухаррир Д. Раҳимӣ; муҳаррири масъул М. Муродӣ. – Душанбе: Арҷанг, 2022. – № 4 (60). – 128 с.

Муассиси мачалла:

Пажӯшишгоҳи илмӣ–тадқиқотии фарҳанг ва иттилооти
Ҷумҳурии Тоҷикистон

Раҳимӣ Дилшод

САРМУҲАРИР:

номзади илми филология, мудири Маркази мероси фарҳангии тоҷикони ПИТФИ

Аминов Абдулфаттоҳ

ЧОНИШИНИ САРМУҲАРИР:

номзади илми филология, директори ПИТФИ

Муродӣ Мурод Бердӣ

МУҲАРИРИ МАСЪУЛ:

доктори илми филология, профессори ДМТ

Муллоаҳмадов Мирзо

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:

доктори илми филология, профессор, узви вобастаи АМИТ

Ҷӯлмасов Фирӯз

доктори илмҳои санъатшиносӣ, профессори кафедраи таъриҳ ва назарияи мусиқии ДДФСТ ба номи М. Турсунзода

Камолов Ҳамзахон

доктори илмҳои таъриҳ, сарҳодими Институти таъриҳ, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Доғониши АМИТ

Иброҳимзода Муродалий

доктори илмҳои таъриҳ, профессори кафедраи санъатшиносии Доғоншакадаи давлатии санъати тасвирӣ ва дизайн.

Раҳимзода Кароматулло

номзади илмҳои санъатшиносӣ, директори Филармонияи давлатии Тоҷикистон ба номи А. Ҷӯраев

Комилзода Шариф

номзади илмҳои педагогӣ, дотсент, ходими пешбари шуъбаи фаъолияти китобдории ПИТФИ

Мачалла соли 2000 таъсис ёфтааст. Дар як сол 4 шумора нашр мешавад.

Мачалла дар Вазорати фарҳангӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон №101/МЧ-97 аз 11 марта соли 2019 аз нав ба қайд гирифта шудааст.

Мачалла ба Феҳристи мачаллаҳои (нашрияҳои) илмии тақризшавандай Комиссияи олии аттестацисионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3.11.2020, №222 ворид гардидааст.

Нишонӣ: 734018, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Н. Қарабоев, 17 (ошёнаи 2). Сомонаи пажӯшишгоҳ: www.pitfi.tj; сомонаи мачалла: www.farhangnoma.tj; e-mail: f_payom@gmail.com; Тел.: (+992 37) 233-58-84. Индекси обуна: 77728.

Мачалла мувофиқи шартномаи литецензионии №532-09/2013 аз 12 сентябри соли 2013 дар Индекси иқтибосҳои илмии Русия (РИНЦ) ворид карда шудааст ва мунтазам дар системаи индексацисионии мазкур дар бораи шумораҳои чопшуда маълумот ворид менамояд.

Дараҷаи илмии мавод, саҳехии арқом, санаду иқтибосҳо ба дӯши муаллифон аст. Нӯқтаи назари муаллифон метавонад бо назари идораи мачалла мувофиқ набошад. Бознашри мавод танҳо бо ризоияти хаттии идораи нашрия ва иқтибос ба мачалла сурат мегирад.

Матни мукаммали маводи чопӣ дар сомонаи расмии мачалла ҷойгир карда шудааст.

УДК 37 тадж+008+025+9 тадж+792 тадж
ББК – 71.0+71.4 (2тадж)+63.3 (2тадж)+85.313 (2тадж)+78.34 (2тадж)
В-38

Вестник культуры: научно-аналитическое издание Научно-исследовательского института культуры и информации / Гл. редактор Д. Рахими; ответственный редактор М. Муроди. – Душанбе: Аржанг, 2022. – № 4 (60). – 128 с.

Учредитель журнала:

Научно-исследовательский институт культуры и информации
Республики Таджикистан

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

Рахими Дишиод

кандидат филологических наук,

заведующий Центра культурного наследия
таджиков НИИКИ

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА:

кандидат филологических наук,
директор НИИКИ

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР:

доктор филологических наук, профессор ТНУ.

РЕДКОЛЛЕГИЯ:

Муллоахмадов Мирзо

доктор филологических наук, профессор,
член-корреспондент НАНТ

Улмасов Фируз

доктор искусствоведения, профессор кафедры
истории и теории музыки ТГИКИ имени
М. Турсунзаде

Камолов Хамзахон

доктор исторических наук, главный научный
сотрудник Института истории, археологии и
этнографии им. Ахмада Дониша НАНТ

Иброҳимзода Муродалий

доктор исторических наук, профессор
кафедры искусствоведения Таджикского
государственного института изобразительного
искусства и дизайна

Рахимзода Кароматулло

кандидат искусствоведения, директор
Государственной филармонии Таджикистана
им. А. Джураева.

Комилзода Шариф

кандидат педагогических наук, доцент,
ведущий научный сотрудник отдела
библиотечное дело НИИ культуры и
информации

Журнал основан в 2000 г. Выходит 4 раз в год.

Журнал снова зарегистрирован в Министерстве культуры Республики Таджикистан №101/Ж-97 от 11 марта 2019 г.

Журнал включен в Перечень рецензируемых научных журналов (изданий) рекомендованных ВАК Республики Таджикистан от 3.11.2020, №222.

Адрес: 734018, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Н. Карабаева, 17 (2 этаж).
Сайт института: www.pitfi.tj; Сайт журнала www.farhangnoma.tj; e-mail: f_payom@gmail.com ; Тел.: (+992 37) 233-58-84; Индекс подписки: 77728.

Журнал, на основе лицензионного договора №532-09/2013 от 12 сентября 2013 года, включен в базу данных Российского индекса научного цитирования (РИНЦ) и регулярно предоставляет в РИНЦ информацию в виде метаданных.

Авторы несут ответственность за содержание материалов. Точка зрения авторов может не совпадать с мнением редакции. Полное или частичное воспроизведение материалов, опубликованных в журнале, допускается только с письменного разрешения редакции.

Полнотекстовые версии опубликованных материалов размещаются в официальной сайте журнала.

UDC 37 Taj +008+025+9 Taj +792 Taj
LBC – 71.0+71.4 (2Taj)+63.3 (2Taj)+85.313 (2 Taj)+78.34 (2Taj)
C H-11

Herald of Culture: scientific and analytic edition of the Research Institute of Culture and Information / Editor in Chief D. Rahimi; Responsible Editor M. Murodi. – Dushanbe: Arzhang, 2022. – № 4 (60). – 128 p.

HERALD OF CULTURE
Founder of the journal
Research Institute of Culture and Information (RICI)
of the Republic of Tajikistan

Rahimi Dilshod

EDITOR IN CHIEF :

Candidate of philological sciences,
Head of the Center for cultural heritage of Tajiks
RICI

Aminov Abdulfattoh

DEPUTY EDITOR:

Candidate of philological sciences,
Director of the RICI

Murodi Murod Berdi

RESPONSIBLE EDITOR:

Doctor of philological sciences,
Professor of the TNU

Mulloahmadov Mirzo

EDITORIAL BOARD:

Doctor of philological sciences, Professor,
Correspondent member of the NAST.

Ulmasov Firuz

Doctor of art sciences, Professor of the Department
of history and theory of the TSICA named after M.
Tursunzoda

Kamolov Hamzakhon

Doctor of historical sciences, Main scientific fellow
of the Ahmad Donish Institute of history,
archeology and ethnography, NAST

Ibrohimzoda Murodali

Doctor of historical sciences, Professor of the
department of Art Studies, Tajik State Institute of
Fine Arts and Design

Rahimzoda Karomatullo

Candidate of art sciences, Director of the State
Philharmony of Tajikistan named after A. Juraev

Komilzoda Sharif

Candidate pedagogical sciences, Docent, Leading
researcher at the Deaprtment of Library issues of
the RICI

The journal established in 2000. Issued 4 times a year.

The journal was registered in the Ministry of Culture of the Republic of Tajikistan and obtained the Certificate №101/jr in March 11, 2019.

The journal is included in the List of peer-reviewed scientific journals (publications) recommended by the Higher Attestation Commission of the Republic of Tajikistan from 3.11.2020, No. 222.

Address: 734018, Dushanbe, N. Karabaev avenue 17 (second floor). Tel.: (+992 37) 233-58-84;
Website of organization: www.pitfi.tj; Website of the journal: www.farhangnoma.tj; e-mail: f_payom@gmail.com; Subscription index: 77728.

The journal was included under License contract №532-09/2013 since September 12, 2013, to the Russian Science Citation Index (RSCI) and regularly submits its informational metadata. The authors are responsible for the content of the materials. The authors' point of view may not coincide with the opinion of the editorial Board. Full or partial reproduction of materials published in the journal is allowed only with the written permission of the editorial Board.

The full text versions of the published materials are available in the journal's official website.

ТДУ: 37тоҷик+39тоҷик+82тоҷик+9тоҷик+398

Саидов Абдуҷаббор

МАСЬАЛАҲОИ ҲИФЗ ВА ЭҲЁИ МЕРОСИ ФАРҲАНГӢ ДАР ДАВРОНИ СОҲИБИСТИҚЛОЛИИ ТОҶИКИСТОН

Дар мақола андешаву афкори илмиву фалсафии олимони тоҷику ҳориҷа, паҳлуҳои муҳталифи афкори илми онҳо баррасӣ гардида, ба сифати сарҷашма аз асарҳои эшон истифода шудааст. Қайд мешавад, ки маҷмууи объектҳои фарҳангии манқул ва гайриманқул, осори рассомӣ, муҷассамасозӣ, санъати амалии орошиши ба онҳо марбут, инҷунин дигар ашёи фарҳангӣ моддӣ, ки аз назари таъриху фарҳанг, меъморию бостоншиносӣ, санъат, эстетика ва шаҳрсозӣ арзииши муайян доранд, мероси фарҳангӣ номида мешавад. Ба таври дигар, ҷамъи арзииҳои моддӣ ва маънавии ҳалқ, ки дар гузашта оғарида шуда, бегазанд ба насли оянда гузаронида мешаванд, мероси фарҳангӣ ном гирифтааст. Яъне тамоми неъматҳое, ки дар гузашта аз тарафи мардум оғарида шуда, аз насл ба насл гузашта то замони омада расидааст ва ба мардум хизмат менамояд, мероси фарҳангӣ аст.

Мувоғиқи маълумоти сарҷашмаҳо ҳалқи тоҷик аз қадимулайём суруду мусиқӣ, шеъру тарона ва рақсро дӯст медошт, онро қадр мекард ва ин ганҷинаи бебаҳои гузаштагони худро аз насл ба насл мерос мегузошт. Дар тӯю маросим, ҷаинҳо ва идҳои ҳалқӣ санъаткорон бо суруду рақс, аскиягӯён, масҳарабозон ва дигар ширинкорон маъракаҳоро обод мекарданд.

Муаллиф дар мақола мағҳуми ҳувият ва худшиносии миллиро, ки аз тарафи олимон баён шудааст, зикр намуда, роҳҳои ташаккули онро тавассути мероси фарҳангӣ баррасӣ намудааст. Масалан, муаллиф қайд менамояд, ки барои шинохтани асли хеш моро лозим аст, ки санаҳои муҳимми таърихио фарҳангии ҳалқи худро таҷлил намоем. Таҷлили ҷаинҳо ба худшиносиву худогоҳӣ, ифтиҳори ватандориу гурури миллӣ, сулҳу ваҳдат ва тақвияти он замина мегузорад.

Калидвоҷаҳо: фарҳанг, мероси фарҳангӣ, урғу одат, эҳё, тоҷикон, сиёсат, ҳунар, худшиносии миллӣ, арзииши фарҳангӣ, эҷодиёти бадеӣ, маросим, ҷаин, осори ҳаттӣ.

Дар шароит иимрӯза барои ҳар як ҳалқу миллат масъалаи ҳифзу нигоҳдошт ва эҳёи мероси фарҳангӣ яке аз самтҳои муҳимми сиёсати фарҳангӣ ба ҳисоб меравад. Зоро маҳз фарҳанг ва дастовардҳои фарҳангии ҳар як ҳалқу миллат ва саҳми он ба тамаддуни умушибашарӣ муарриғари асосии нуфуз ва мақоми ин ё он ҳалқу давлат дар арсаи байналмилалӣ мебошад.

Тоҷикон яке аз ҳалқҳои қӯҳантарини дунё буда, дар тӯли таърихи дуру дарози худ фарҳанг оламгире оғаридаанд, ки ин фарҳанг дар густариши дигар фарҳангҳо нақши муассир гузаштааст.

Пеш аз он, ки оид ба масъалаҳои ҳифзу эҳёи мероси фарҳангӣ дар замони соҳибиستиклолии қишвар ибрози ақида намоем, аввалан мағҳуми мероси фарҳангиро баррасӣ намудан лозим аст. Дар адабиёти илмӣ мағҳуми «мероси фарҳангӣ»-ро бо таърифҳои гуногун маънидод намудаанд. Яке аз таърифҳои ин мағҳум чунин аст:

«маҷмӯи объектҳои манқул ва гайриманқул, осори рассомӣ, муҷассамасозӣ, санъати амалии ороиши ба онҳо марбут, инчунин дигар ашёи фарҳанги моддӣ, ки аз назари таъриху фарҳанг, меъморию бостоншиносӣ, санъат, эстетика ва шаҳрсозӣ арзиши муайян доранд, мероси фарҳангӣ номида мешавад». Ё ба таври дигар «ҷамъи арзишҳои моддӣ ва маънавии ҳалқ, ки дар гузашта оғарида шуда, бегазанд ба насли оянда гузаронида мешаванд, мероси фарҳангӣ номида мешавад» [6, с. 146]. Яъне тамоми неъматҳое, ки аз тарафи мардум оғарида шуда, аз насл ба насл гузашта то замони омада расидаанд ва ба мардум хизмат менамоянд, мероси фарҳангӣ ном гирифтаанд.

Мағҳуми мероси фарҳангиро аксари муҳаққиқони рус ба мағҳуми «арзиши фарҳангӣ» монанд медонанд. Масалан Медведев Е. В. дар мақолаи «Арзишҳои фарҳангӣ ҳамчун василаи танзимкунандай давлатӣ-ҳукуқӣ» мағҳуми арзишҳои фарҳангиро чунин нишон медиҳад: «арзиши фарҳангӣ натиҷаи фаъолияти зехнӣ мебошад, ки дар раванди таърих оғарида шуда, инъикосгари комёбихои ягон соҳаи ҳаёт аст, ки аҳамияти умумимилий ва ё умумииинсонӣ доранд» [9, с. 129-139].

Рибак К. Е. дар рисолаи доктории худ «Осорхонаҳо дар низоми меъёрий (таҳлили таърихи-фарҳангӣ)» мағҳуми мероси фарҳангиро маҷмуи объектҳои моддӣ ва маънавӣ медонад. «Мероси фарҳангӣ - маҷмӯи объектҳои фарҳанги моддӣ ва эҷодиёти якҷояи инсону табиат новобаста аз макони ҷойгиршавӣ, инчунин объектҳои фарҳангӣ маънавӣ, ки арзиш барои ҳифз ва рушди фарҳангӣ минтақавӣ ва арзиши универсалий барои фарҳанг (санъат, илм) доранд, ҳисобида мешавад...» [11, с. 3].

Дар асари илмии Копсергенова А. А. мағҳуми мероси фарҳангӣ ҳамчун маҷмуи дастовардҳои фарҳангии ҷомеа ва таҷрибаи таърихии он маънидод шудааст. «Моҳияти мероси фарҳангиро ҳамон арзишҳое дар бар мегиранд, ки аз тарафи наслҳои гузашта эҷод шудаанду барои ҳифзи генофонди фарҳангӣ аҳамияти фавқулода пешниҳод менамоянд ва барои прогресси фарҳангӣ мадад мерасонанд» [5, с. 184].

Ҳамин тарик мероси фарҳангӣ – маҷмуи арзишҳои моддӣ ва маънавие мебошанд, ки дар гузашта оғарида шуда то замони мо омада расида, сарчашмаи мұттамад ва шаҳодати бевосита аз оғаридаҳои гузаштаи ҳар як ҳалқу миллат мебошанд.

Дар шароити имрӯза ҳифзу эҳёи мероси фарҳангӣ яке аз масъалаҳои мубрам ҳисобида мешавад. Дар ин замина Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақоми ваколатдори он оид ба ҳифзи ёдгориҳои таърихи фарҳангӣ - Вазорати фарҳангӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯзҳои аввали истиқтолияти давлатии кишвар баҳри ҳифзу эҳё ва истифодаи самараноки чунин мерос чораҳои меандешанд.

Агар мероси манқул дар шакли бозёфтү оғаридаҳои ниёғон дар осорхонаҳо нигаҳдорӣ гардида, барои ҳифзовати онҳо шароитҳои зарурӣ фароҳам ояд, пас вазъи мероси гайриманқул, ки дар шакли қалъаву кӯшкҳо, мақбараву масцидҳо, қабристонҳо ва конҳои қадима, шаҳру шаҳрак ва ғайраҳо то айёми мо расидаанд, муносибати маҳсуси дастаҷамъонаи мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимиятҳои давлатии шаҳру нохия ва вилоятҳо то вазорату идораҳои гуногуни марбута тақозо менамоянд. Як қисми ин ёдгориҳоро оромгоҳҳои ашхоси

маъруф ташкил медиҳад, ки ба шакли мақбараҳо, сагонаҳо, даҳмаҳо ва гайра то замони мо расидаанд.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳанӯз дар Барномаи пешазинтихоботии худ ба мансаби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оқтабри соли 1994 таъкид намуда буд: «...ҳифзи ёдгориҳои таъриҳу фарҳанг, меъморӣ, санъату адабиёт ва дину мазҳабҳои ҳалқҳои сокини ҷумҳурий таъмин карда ҳоҳад шуд» [1].

Имрӯз дар радифи қабули якчанд санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ баҳри дастгирӣ ва рушди мероси фарҳангӣ иғайримодӣ, мақоми давлатӣ ғирифтани ду намунаи мероси фарҳангии ҳалқи тоҷик – «Шашмақом» (12-уми май) ва «Фалак» (10-уми оқтабр) ва ҳарсол таҷлил гардидани онҳо шаҳодати барҷастаи таваҷҷӯҳи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳифзу рушди ин мерос ба ҳисоб меравад.

Қобили тазаккур аст, ки 17-уми оқтабри соли 2003 Конвенсияи ЮНЕСКО оид ба “Ҳифзи мероси фарҳангии таъриҳи ҷумҳурии Тоҷикистон” қабул шуд ва 17-уми августи соли 2010 Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ин Конвенсия шомил гардид [4, с. 122]. Инчунин бо максади ҳифз ва эҳёи мероси фарҳангии таъриҳи ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳифзи мероси фарҳангии таъриҳи ҷумҳурии Тоҷикистон шомил гардид [4, с. 123].

Бояд қайд намуд, ки баъди соҳибиستиклол гардидани Ҷумҳурии Тоҷикистон эҳёи санъати ҳалқӣ ҳамчун мероси фарҳангӣ ба ҳукми анъана даромад. Санъати ҳалқӣ дар таърихи фарҳангӣ башар мавқеи хосро ишғол мекунад, аз ҷумла таърихи ҳалқи тоҷикро бе он тасаввур намудан номумкин аст. Анъанаҳои мусиқӣ ба монанди бадеҳагӯй, сурӯдҳои ҳалқӣ, васфӣ, табриқотӣ, тақвимӣ, базмӣ, сурӯдҳои, мусиқии идона, ки то ба имрӯз ба мо омада расидаанд, дар тарбияи маънавии насли наврас қумак мерасонад.

Вазорати фарҳангӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун мақоми ваколатдори ҳифз ва истифодаи мероси таърихио фарҳангӣ аз рӯзҳои аввали соҳибистиклолии кишвар барои ҳифзу нигаҳдошти мероси таърихио фарҳангии ҳалқамон кӯшишҳои зиёд ба ҳарҷ медиҳад. Дар ин радиф шумораи муассисаҳои ҳифзу истифодаи мероси таърихио фарҳангии зергобеи Вазорати фарҳангӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон зиёд гардид. Бо шарофати Истиклолияти давлатӣ корҳои бостоншиносӣ дар минтаҳаҳои гуногуни кишвар фаъолтар гаштанд. Дар натиҷаи омӯзиш, таҳлилу ташхис зарурати таъсиси иншоотҳои мазкур ба монанди Муассисаи давлатии Мамнуъгоҳи таърихио фарҳангии Ҳулбук, Муассисаи давлатии Осорхона-мамнуъгоҳи ҷумҳурияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Муассисаи давлатии Мачмааи ҷумҳурияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳоҳад шуд.

Раёсати ҳифзу тармими ёдгориҳо барои пешгирии вайронкориҳо ва ҳифзи ёдгориҳо то ҳадди имкон як қатор корҳоро анҷом дод. Чунончи, бо мактуби Вазорати фарҳангӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15.03.1996 аз роҳбарони вилоятҳо, шаҳрҳо ва ноҳияҳои кишвар барои пурзӯр намудани назорати давлатӣ ҳангоми ҳусусигардонӣ ва ғайридавлатӣ намудани замин муроҷиат карда шуд. Чунки дар аксари чунин заминҳо ёдгориҳои бостонӣ ва меъморӣ ҷойгиранд [14, с. 5].

Аксарияти бинову иншооти меъморие, ки аҳамиятитаърихию фарҳангӣ доранд аз хишти хом ва гил сохта шудаанд ва албатта, то замони мо дар шакли хеле ҳароб боқӣ мондаанд. Баъзе аз шаҳру қалъаҳо ҳанӯз дар замонашон бар асари ҷангу оғатҳо комилан нобуд карда шудаанд. Дар чунин вазъият бархурдорӣ аз санъати меъмории ниёғон, бедор намудани ҳисси ифтиҳори миллии мардум, тарбияи насли наврас дар руҳи гиромидошти дастовардҳои гузаштагони хеш, баланд бардоштани ҳисси ватандӯстию ҳудогоҳӣ дар асоси арзишҳои таърихию фарҳангии миллӣ нияти хеле мушкил аст [1].

Дар моддаи 8-уми Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фарҳанг» таркиби сарватҳои фарҳангии миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки иборат аз: бозёфтҳои археологӣ, ёдгориҳои таъриҳӣ ва фарҳангӣ, коллексияҳои нодиру ашёҳои қадимӣ ва асарҳои санъат, аз қабили мусаввараҳо, осори нақошӣ, расмҳо, мучассамаҳо, номҳои аҳамияти таъриҳӣ дошта, асарҳои ороишӣ (дизайнерӣ), китобҳои дастнавис, дастхатҳои муаллифон, катибаҳо, ҳуччатҳои таъриҳӣ, нусхаҳои нодир, оромгоҳҳои шахсиятҳои маъруф, боғҳо ва манзараҳои табиии дори аҳамияти фарҳангӣ дошта мебошанд, муайян карда шудаанд. Моддаҳои 9 ва 10-уми Қонуни мазкур фаъолияти корхонаву муассиса ва ташкилотҳое, ки дори ваколати паҳн ва дастраси умум гардонидани сарватҳои фарҳангии миллӣ мебошанд, ба танзим дароварда, муносибати мақомоти салоҳиятдорро чиҳати аз ҷумҳурӣ баровардан ва баргардонидани сарватҳои фарҳангӣ муайян менамоянд. Такя ба моддаҳои мазкури Қонуни номбурда мақомоти ваколатдори ҳифзу нигоҳдории сарватҳои фарҳангӣ имкон пайдо карданд, ки низоми муносибатҳои ҳуқуқии татбиқи ин равандро пайваста ба танзим дароранд ва барои пешгирии роҳи қонунвайронкуниҳои мавҷуда тадбирҳои мушаҳҳас андешанд [16].

Масъалаи дигаре, ки ба ҳаллу фасли он дар қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон таваҷҷуҳи маҳсус зоҳир карда шудааст – аз ҳориҷи кишвар баргардонидани сарватҳои фарҳангӣ мебошад. Дар моддаи 19-уми Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи берун баровардан ва дохил кардани сарватҳои фарҳангӣ» ишора шудааст, ки «Давлат барои бозгардонидани сарватҳои фарҳангие, ки гайриқонунӣ берун бароварда шудаанд ва ба Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд баргардонида шаванд, ҷораҳо меандешад. Ба талаботи бозгардонидани сарватҳои фарҳангии гайриқонунӣ аз ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон берун баровардашуда то эълони истиқлолияти он муҳлати муурӯ пароӣ шудаанд, ки «Давлат барои бозгардонидани сарватҳои фарҳангии миллӣ ва дигар сарватҳои фарҳангие, ки дар давраҳои гуногун бо роҳу тарзҳои муҳталиф аз ҳориҷи кишвар берун бароварда шуда буданд, дар Консепсияи рушди фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2005, таҳти раками 501 тасдиқ шудааст» [16]. Қазияи мазкур, баҳусус муҳайё соҳтани шароитҳои қонунӣ барои ҷустуҷӯи роҳ ва воситаҳои баргардонидани ёдгориҳои таърихиу фарҳангии миллӣ ва дигар сарватҳои фарҳангие, ки дар давраҳои гуногун бо роҳу тарзҳои муҳталиф аз ҳориҷи кишвар берун бароварда шуда буданд, дар Консепсияи рушди фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2005, таҳти раками 501 тасдиқ шудааст, мавриди баррасӣ қарор гирифтааст [16].

Масъалаи баргардонидани «Ҳазинаи Амударё», ки бо номи «Ганчинаи Окс» дар Ғарб машҳур буда, дар осорхонаи Лондони Британияи Кабир маҳфуздааст низ ба миён омад. «Ҳазинаи Амударё» аз тангаҳои тиллой, нуқрагин, ҳайкалчаҳо, зарфҳо ва дигар ашёҳои нодири аз симу зар соҳташуда иборат буда, аз шаҳрчай Тахти Сангини

соҳили Амударё, воқеъ дар нохияи Қубодиёни имрӯза аз тарафи дехқонони маҳаллӣ ёфт шудааст. Бозёфтҳои нодири «Хазинаи Амударё» соли 1877 ба тоҷирони буҳорӣ фурӯҳта мешавад ва тоҷирон ин сарватҳои беназири фарҳангиро тавассути корвон ба Ҳиндустон, ки ҳамон вакт дар тобеяти Британияи Кабир қарор дошт, мебаранд ва ба англисҳо мефурӯшанд [16].

Аз ҷониби Тоҷикистон ба ҷониби Британияи Кабир барои баргардонидани нигораҳои мансуб ба «Хазинаи Амударё» пешниҳодҳои мушаҳҳас ирсол гардиданд ва, чуноне ки аз суханронии Президенти мамлакат дар маросими ифтитоҳи бинои нави Осорхонаи миллии Тоҷикистон ва мулоқот бо намояндагони зиёйёни қишивар бармеояд, аллакай нусхаҳои ҷанде аз ин ёдгориҳои нодир ба Тоҷикистон оварда шуданд: «Ба ҳама маълум аст, ки дар бисёр осорхонаҳои маъруфи ҷаҳон намунаҳоеро аз ёдгориҳои таърихи қуҳани тоҷикон пайдо кардан мумкин аст. Масалан, дар Осорхонаи Британияи Кабир қариб 180 адад осори гаронбаҳои таърихи ниёғони мо маҳфузанд, ки бо номи «Хазинаи Амударё» шуҳрат доранд. Бостоншиносон ин ёдгориҳоро тоҷи заррини санъати нафиса ҳисобидаанд. Онҳо ба фарҳангӣ олии Боҳтари даврони Кӯшинеъ тааллук доранд ва аз ҳазорсолаҳои дур ба мо паём меоваранд. Бо ҷаҳду талоши Ҳукумати Тоҷикистон нусҳаи ҷанд ёдгории «Хазинаи Амударё» аз ҷониби Осорхонаи Британияи Кабир ба Осорхонаи миллии Тоҷикистон тақдим гардид» [13].

Дар радифи таҳқими заминаҳои ҳуқуқии ёдгориҳои таърихию фарҳангӣ, ҳамчунин, ба масъалаи тармиму нигаҳдошти ёдгориҳо аз қабили мақбараи Ҳоча Дурбоди нохияи Шаҳритӯс, мақбараи Мир Сайд Алии Ҳамадонии шаҳри Қӯлоб, мақбараи Абулқосими Гургонии нохияи Айнӣ, мақбараи Ҳазрати Султони нохияи Ҳовалинг, мақбараи Мавлоно Қутбиддини нохияи Балҷувон, қисми дарвоза ва девори Қалъаи Ҳулбук дар нохияи Восеъ, масҷиди Мавлоно Усмони Чархӣ дар шаҳри Истаравшан, мақбараи Абӯабдуллоҳи Рӯдакии нохияи Панҷакент, хонамузей ва мақбараи шоир Нақибхон Туграл дар нохияи Айнӣ, мадрасаи Ҳоча Машҳад дар нохияи Шаҳритӯс, мақбараҳои Ҳочаи Нур ва Шоҳи Ҳомӯш дар нохияи Муъминобод ва дигарҳо дикқати ҷиддӣ дода мешавад.

Ҳамкориҳои Ҳукумати қишивар бо як қатор созмонҳо ва намояндагиҳои ҳориҷии муқими ҷумҳурӣ густариш ёфтанд. Масалан, аз ҷониби Сафорати Ҷумҳурии исломии Эрон дар Тоҷикистон барои таъмири ҷузъии мақбараи Мир Сайд Алии Ҳамадонӣ, Осорхонаи мероси ҳаттӣ ва адабии шаҳри Қӯлоб ва мақбараи Ҳоча Сайд Абдулатиф дар нохияи Рӯдакӣ кӯмаки ройгон расонида шуд. Соли 2009 аз ҷониби ЮНЕСКО тадбирҳои ҳифзи Дайри буддоии асри VII – Ачинатеппа дар нохияи Вахш, ки панҷ сол идома дошт, анҷом дода шуд. Соли 2010 бо кӯмаки молиявии Сафорати ИМА дар Тоҷикистон маҷмааи ёдгории нодири меъмории мадрасаи Ҳоча Машҳад дар нохияи Шаҳритӯс қисман таъмир гардида буд, ба итном расид.

Ҳамин тарик роҳбарияти олии қишивар, Вазорати фарҳангӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон, АМИТ, Пажӯҳишгоҳи таъриҳ, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониш ва Осорхонаи миллии Тоҷикистон дар солҳои соҳибистиколии қишиварамон оид ба

масъалаҳои хифз, эҳё ва таргиби мероси фарҳангӣ корҳои зиёду назаррас ба сомон расонидаанд.

Хулоса, аз ибтидои солҳои навадуми асри XX сар карда хифзу эҳёи мероси фарҳангӣ ва танзими муносибатҳои ҳуқуқии марбут ба ҳифз ва нигоҳдории мероси фарҳангии ҳалқи тоҷик ба яке аз масъалаҳои мубрам табдил ёфт. Чунки эҳёи мероси фарҳангӣ ба ҳудшиносиву ҳудогоҳӣ, ифтихори ватандорию ғурури миллӣ, сулҳу ваҳдат ва тақвияти онҳо замина мегузорад.

Адабиёт

1. Азизов, М. Масоили ҳифзи мероси таърихио фарҳангӣ ва қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон // Мероси ниёгон. – 2010. – №13. – С 8.
2. Вализода, Ш. Асосҳои педагогии ташаккули ҳудшиносии миллии хонандагони ҳурдсол тавассути арзишҳои маънавии ҳалқи тоҷик: дисс. н.и.пед. 13.00.01. – Ҳуҷанд . – 2020. – 146 с.
3. Козлов, В. И. Динамика численности народов: метод. исслед. и основные факторы.– М.: Наука, 1969. – 407 с.
4. Комилзода, Ш. Таҳқиқи мероси фарҳангӣ ғайримоддии ҳалқи тоҷик дар даврони Истиқлол // Мероси ниёгон. – 2017. – №1(19) – С. 122-124.
5. Копсергенова, А. А. Культурное наследие: философские аспекты анализа: дисс. канд. философ.наук: 09.00.13. – Ставрополь, 2008. – 184 с.
6. Латифов, Д. Эҷодиёти мардумӣ - асоси фарҳангӣ этникӣ. – Душанбе: Адиб, 2011. – 159 с.
7. Мазенкова, А. А. Культурное наследие как самоорганизующаяся система: автореф. дис. канд. философ.наук: 24.00.01. – Тюмень, 2009. – С.12.
8. Мирахмедов, Ф. Саволу ҷавоб аз ғанни фарҳангшиносӣ. – Душанбе, 2015. – 192 с.
9. Медведев, Е. В. Культурные ценности как предмет государственно - правового регулирования. – М., 2004. – С.128-139.
10. Панфилов, А. Н. Культурные ценности и объекты культурного наследия: проблема унификации понятий (часть 1) // Право и политика. – 2011. – №2 – С.24-28.
11. Рыбак К. Е. Музей в нормативной системе (историко-культурологический анализ. – М., 2006. – С.3.
12. Раҳимӣ Д. Ҳифз, муаррифӣ ва рушди мероси фарҳангӣ ғайримоддӣ дар Тоҷикистон. – Душанбе: Арҷанг, 2021. – 160 с.
13. Раҳмон, Э. Зиёён – нерӯи раҳнамо ва ҳидоятгари чомеа: суханронӣ дар маросими таҷлили ҷорумин ҷаҳонии Наврӯз ва ифтитоҳи Осорхонаи миллии Тоҷикистон, 20 марта соли 2013 [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: www.president.tj
14. Фехристи объектҳои мероси таърихио фарҳангии Тоҷикистон. – Душанбе, 2017. – 288 с.
15. Ҳалимов, Н. Эҷодиёти бадеии ҳалқ. – Душанбе, 2014. – 143 с.
16. Шарифзода, Ф. Истиқлолият ва рушди осорхонаҳои Тоҷикистон / муҳаррир Қ.Бӯриев. – Душанбе: Истеъдод, 2013. – 128 с.

Сайдов Абдулжаббор

ПРОБЛЕМЫ ОХРАНЫ И СОХРАНЕНИЯ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ ТАДЖИКИСТАНА

Статья представляет собой попытку автора собрать и проанализировать научные и философские идеи таджикских и зарубежных ученых, обсудить различные аспекты их научных взглядов и использовать их труды в качестве источника. Отмечается, что совокупность движимых и недвижимых объектов, произведений искусства, скульптуры, прикладного искусства, а также других объектов материальной культуры, имеющих определенную ценность с точки зрения истории, культуры, архитектуры, археологии, искусства, эстетики и градостроительства, называется культурным наследием. Другими словами, совокупность материальных и духовных ценностей народа, созданная в прошлом и переданная следующему поколению, называется культурным наследием. То есть все блага, созданные людьми в прошлом, передаваемые из поколения в поколение и служившие людям, является культурным наследием.

Согласно источникам, таджики издревле любили и ценили песни, музыку, поэзию и танцы, передавая из поколения в поколение бесценное сокровище своих предков.

В статье автор подчеркивает концепцию самопознания и национального самосознания, выраженную учеными, и объясняет пути ее формирования через культурное наследие. Также автор подчеркивает, что для того, чтобы узнать свое происхождение, нужно проанализировать важные исторические и культурные даты нашего народа. Празднование праздников закладывает основу самопознания и самосознания, патриотической и национальной гордости, мира и единства, а также его укрепления.

Ключевые слова: культура, культурное наследие, традиция, возрождение, таджики, политика, искусство, национальное самопознание, культурная ценность, искусство, церемония, праздник, почерк.

Saidov Abdujabbor

ISSUES OF SAFEGUARD AND PRESERVATION OF CULTURAL HERITAGE DURING THE PERIOD OF INDEPENDENCE OF TAJIKISTAN

The author tried to collect and analyze the scientific and philosophical ideas of Tajik and foreign scholars, discuss various aspects of their scientific views and use their works as a source. It is noted that the total of tangible and intangible cultural objects, works of art, sculpture, applied art, as well as other objects of material culture that have a certain value in terms of history, culture, architecture, archeology, art, aesthetics and urban planning is called heritage. In other words, the aggregate of material and spiritual values of the people, created in the past and passed on to the next generation, is called cultural heritage. That is, all the benefits created by

people in the past, passed down from generation to generation and served people are called cultural heritage.

According to sources, since ancient times, Tajiks have valued and appreciated songs, music, poetry and dances, passing on the priceless treasure of their ancestors from generation to generation.

In the article, the author emphasizes the concept of self-knowledge and national identity, expressed by researchers, and explains the ways of its formation through the cultural heritage. For example, the author emphasizes that in order to find out your origin, you need to analyze the important cultural history of peoples. Celebrating the holidays lays the foundation for self-knowledge and self-awareness, patriotic and national pride, peace and unity and its strengthening.

Keywords: culture, heritage, tradition, revival, Tajiks, politics, art, national identity, cultural value, ceremony, holiday, manuscript.

ТДУ: 37тоҷик+9тоҷик+29+398+38тоҷик

Ҷурғосиев Муллоаҳмадшо

БОЗТОБИ ҶОЙҲОИ МУҚАДДАСИ НОРАК ДАР РИВОЯТҲОИ МАРДУМӢ

Дар мақола мазорҳои воқеъ дар атрофи шаҳри Норак мавриди тадқиқ қарор гирифтаанд. Дар ин мазорҳо чехраҳои шинохтai дини Суфӣ Зокир, Муҳаммад Абдулҳай, эшони Мирзоюсӯф ва Амиришоҳ Шуҷоъ дағн шудаанд, ки ҳар қадом дар тасаввuri сокинон ва зиёраткунандагон шахсони муътабар ба шумор меоянд. Аз натиҷаи таҳқиқ бармеояд, ки сокинони Норак ба бузургоне, ки дар ин мазорҳо мадғун шудаанд, эҳтироми воло доранд. Ба гайр аз сокинони Норак эътиқодмандон аз дигар манотики қишивар ва аз қишиварҳои ҳамсоя низ барои зиёрати мазорҳо меоянд.

Аз мушоҳидаҳо ва баррасиҳо маълум мешавад, ки натанҳо сокинони шаҳри Норак, балки мусалмонон, аз ҷумла мардуми тоҷик мазорҳоро макони поку муқаддас медонанд. Бинобар ин, муаллиф дар мақола агар, аз як тараф, эътиқоду боварии мардумро нисбат ба ҷойҳои муқаддас мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода бошад, аз ҷониби дигар, чехраҳои маъруфи шаҳри Норакро муаррифӣ намудааст. Ин шахсони маъруф дар замони зиндагиашон натанҳо дар ташаккули дини ислом саҳми арзанда гузоштанд, балки ҳамчун шахсони соҳибнуғуз дар тарбияи шогирдон ва ободии диёр низ нақши муассир доштаанд. Аз ин рӯ, омӯҳтани ҳамаҷонибаи мазорҳо ва муайян соҳтани вазоифи иҷтимоӣ ва фарҳангии онҳо дар ҷомеа бо дарназардошти нақши суннатӣ ва таърихии он дар гузашта ва имрӯз бобати дақиқтар ва комилтар мушаххас кардани сарҷашма ва хусусиёти ташаккули ин раванд мусоидат менамояд. Ҳамчунин суннату анъанаҳои марбут ба мазорҳо дар зиндагии мардум аз мақоми муҳимме бархӯрдоранд. Бо ин назардошт дар мақола, бо такя ба маълумоти зиёраткунандагон ва мухлисону шогирдони ашҳоси мавриди назар, роҷеъ ба шарҳи ҳолаишон изҳори назар шуда, шахсият ва мақоми онҳо муайян гардидааст.

Калидвожаҳо: Норак, мазор, Суфӣ Зокир, Муҳаммад Абдулҳай, эшони Мирзоюсуф, Амиршоҳ Шучӯъ, зиёрат, қадамҷой, дин, ислом, фарҳанг, эътиқод.

Мардуми мо мазорҳоро макони поку муқаддас медонанд. Аз ин рӯ, ҳангоми зиёрат ҳамеша ба покии зоҳиру ботини хеш таваҷҷуҳи маҳсус зоҳир намуда, бо такя ба оини дини ислом ботаҳорат ба макони зиёрат ҳозир мешаванд. «Дар замони мо макони параваҳи инсонҳо мазорҳо маҳсуб мешаванд, ки зиёрат ва параваҳи онҳо робитаи номаръие бо тотимизм, фетишизм анимизм ва магия дорад» [7, с. 9]. Эътиқодмандон бар он назаранд, ки зиёрати ҷойҳои муқаддас, маҳсусан мазорҳое, ки дар он бузургони дин мадғун шудаанд, ачри зиёд дорад. Дарвоҷеъ суннату анъанаҳои марбут ба мазорҳо дар зиндагии мардум аз мақоми муҳимме барҳӯрдоранд. Бинобар ин, омӯхтани ҳамаҷонибаи мазорҳо ва муайян соҳтани вазоифи иҷтимоӣ ва фарҳангии онҳо дар ҷомеа бо дарназардошти нақши суннатӣ ва таърихии он дар гузашта ва имрӯз бобати дақиқтар ва комилтар мушаххас кардани сарҷашма ва хусусиёти ташаккули ин раванд мусоидат менамояд.

Мағҳуми “мазор”, ҳамчуноне ки аз лугатномаҳои мӯътабар пайдост, ин маконест, ки зиёрат мешавад ва мабҳаси параваҳи қарор гирифтааст. Вожаи «мазор», пеш аз ҳама чун амал, яъне зиёрат кардан, ҷойро зиёрат кардан тафсир шуда ва баъдан чун макон, яъне зиёратгоҳ, зиёратҷой, марқад, оромгоҳ, қабристон, қадамҷой маънидод гаштааст. Ба таври маъмул ин мадғани ашҳоси муқаддаси исломӣ, ҳамчунин ҳар қадоме аз осори параваҳӣ ва динӣ, ки ба тариқи суннат мубайини макони муқаддас гардидааст маҳсуб мешавад [7, с. 9].

Муҳакқиқон мазорҳоро ба се гурӯҳ тасниф намудаанд: а) мазорҳое, ки дар ҳақиқат часади бузурге дар он мадғун аст; б) мазор-қадамҷойҳо в) мазори файзи осор [7, с. 10]. Ҳангоми омӯзиши мазорҳои шаҳри Норак мо бештар гурӯҳи аввали мазорҳоро мушоҳида намудем. Ба бузургоне, ки дар ин мазорҳо мадғун шудаанд, сокинони шаҳри Норак эҳтироми воло доранд. Ба гайр аз сокинони Норак эътиқодмандон аз дигар манотики кишвар ва аз Ҷумҳурии Узбекистон низ барои зиёрати мазорҳо меоянд. Дар ин мазорҳо чехраҳои шинохтаи дини мубини ислом Суфӣ Зокир, Хоҷа Абдулҳайи Балогардон, эшони Мирзоюсуф ва Амиршоҳ Шучӯъмадғун шудаанд, ки ҳар қадом барои пешравии дини ислом саҳми арзанда доштаанд. Бинобар ин мо тасмим гирифтем, ки бо такя ба ривоятҳо ва маълумоти зиёраткунандагон ва муҳлисону шогирдони ашҳоси мавриди назар роҷеъ ба шарҳи ҳолашон изҳори назар намуда, то андозае шаҳсият ва мақоми онҳоро муайян намоем.

Эшони Суфӣ Зокир соли 1851 дар Балҷувон ба дунё омадааст. Модараш аз шаҳри Ҳисор мебошад. Соли 1861 аҳли оилаи Суфӣ Зокир аз ноҳияи Балҷувон ба Норак кӯч баста, заминҳои мансуби ҳозираи дехаи Ҷуручи шаҳри Норакро бо як ҷуфтӣ гов ҳаридорӣ менамоянд ва дар ҳамон ҷо маскун шуда то охири умр дар ҳамин деха зиндагӣ мекунанд. Эшони Суфӣ Зокир баъди вафоти падараш дар синни 42-солагӣ ҳазрати Алиро дар хоб мебинад. Алӣ ба ў маслиҳат медиҳад, ки

бо изни худованд бояд вай пешаи табиби халқиро интихоб намояд, зоро дар ин амали нек худованд ба ў мададрасон ҳоҳад буд. Сипас баъд аз пазируфтани ин маслиҳат, ки амри Яздони пок буд, Эшони Суфӣ Зокир дар ҷодаи табибӣ муваффақ гардида дар атрофу акноф маъруф мешавад. Беморони зиёдеро аз ҷанги аҷал раҳо менамояд. Ў 42 соли ҳаёти хешро ҳолисона ба ҳидмати ҳалқ баҳшидааст. Дар соли 1935 Суфӣ Зокир дар синни 84-солагиаш дар дехаи Ҷуруҷ вафот мекунад ва часади ўро дар дехаи Ҷанор ба ҳок месупоранд. Баъди вафоти Суфӣ Зокир ду писараш Файзулло ва Саъдулло давомдиҳандай қасби падар будаанд. Баъди вафоти писаронаш наберагонаш – Алимаҳмад, Боймаҳмад, Ёрмаҳмад, Зикрулло ин қасбро давом доданд. Оромгоҳи Суфӣ Зокир соли 2007 бо дастгирии наберагонаш дар дехаи Ҷанор соҳта шудааст. Имрӯз ин макони зебо ба зиёратгоҳ табдил гаштааст, ки аз гӯшаву канори дунё муҳлисон ва эътиқодмандони Суфӣ Зокир дар рӯзҳои ҷаҳоршанбе ҷамъ омада, аз як тараф, барои соҳиби аҷру қавоби зиёд гардидан бар сари қабраш дуову фотеҳа меҳонад, аз ҷониби дигар, барои рафъи мушкилоташон аз руҳи тавонони ў мадад мепурсанд. Ҳарчанд маълум аст, ки инсон пас аз марғ ба адой ҳидмате қодир нест, аммо зиёраткунандагон ва муҳлисон ба қудрату тавонони руҳи қавии Суфӣ Зокир, Муҳаммад Абдулҳай, эшони Мирзоюсӯф бовардоранд. Сабаби боварии сокинон дар он аст, ки Суфӣ Зокир дар замони зиндагиаш ҳамчун табиб ва донандай хуби Қуръону аҳодиси набавӣ дар байни сокинон иззату эътибор доштааст. Бинобар ин, сокинон қабл аз он ки ба кори азиме даст зананд, ё маъракае баргузор намоянд, бо Суфӣ Зокир машварат намуда, аз ў дуои ҳайр мегирифтаанд. Шахсияти дигаре, ки дар замони зиндагиаш мавриди эҳтироми сокинони ин минтақа қарор дошт, Муҳаммад Абдулҳай буд.

Муҳаммад Абдулҳай, ки бо лақаби Балогардон маъруф аст, дар сарзамини ҳозираи Эрон ба дунё омадааст. Дар бораи волидон, фаъолияти илмии ў мутаассифона, мо маълумоти пурраро дастрас карда натавонистем ва зиёраткунандагону қалонсолон ҳам маълумоти дақиқ надоранд. Тибки ривоятҳо Муҳаммад Абдулҳай набераи ҳазрати Амиршоҳ Шучоъ будааст. Оромгоҳи Амиршоҳ Шучоъ бо номи «Мазори Мир» маъруф аст, ки дар қисмати шимолии дехаи Навдеи шаҳри Норак ҷойгир аст. Ин шаҳс ҳам яке аз бузургони замони хеш буд. Муҳаммад Абдулҳай баъди ба балоғат расидан бо мақсади пайдо ва зиёрат намудани бобояш Амир Шоҳшучоъ, ки бо лақаби «Амири девона» машхур будааст, зодгоҳашро тарқ намуда, ба сафар мебарояд. Пас аз муддати зиёде ба сарзамини тоҷикон ворид шуда, як муддат дар собиқ дехаи Майдон, ки дар қисмати шимолу гарбии ҳозира дехаи Найзираки шаҳри Норак ҷойгир аст, истиқомат мекунад. Ў дорои дониши фарохи динӣ буда, ҳамчунин қавииродаву паҳлавон низ будааст, ихлосмандон, шогирдон ва муридони зиёд доштааст. Дар ҳамон замонҳо байни мардум овоза паҳн мешавад, ки дар қисмати шимолу шарқии қишивари тоҷикон ҳудуди ҳозира Вилояти Муҳтори Бадаҳшони Кӯҳӣ вабои саҳте пайдо шуда, тамоми аҳолиро ба коми нестӣ мебарад ва ба дигар минтақаҳо низ батадриҷ паҳн шуда истодааст. Гӯё, паҳнкунандай ин bemorӣ дар сурати уқоб аз як маҳалла

ба маҳаллаи дигар ин ваборо мегузаронидааст. Хоҷа Муҳаммад Абдулҳай, ки дӯстдори инсоният, шаҳси дилсӯз ва дастири дармондагон будааст, ин овозаро шунида баҳри пешгири намудан ва ҳалосии аҳолии осоишта аз бало бо як даста муридон бо кӯмаки аҳолии оғатзода меравад. Бо гузашти чанд рӯзи сафар уқоби паҳнкунандай ваборо дар яке аз қуллаҳои қаторкӯҳҳои водии Қаротегин пайдо мекунад. Дар фаромади он кӯҳ ҳавзи об будааст. Муҳаммад Абдулҳай баробари дидани уқоб мефаҳмад, ки ин ҳамон балои паҳнкунандай вабост. Ў ба шариконаш васият мекунад, ки макони ин паранда дар ҳамин ҳавз аст ва ҳоло он ба он ҷо меравад ва ман барои нест карданаш дунболагирӣ мекунам. Шумо аз ҳамин ҷо мушоҳида намоед, агар дар болои об хуни сурхӣ сафедтоб пайдо шуд донед, ки ман ғолиб шудаам ва агар хуни сиёҳ пайдо шуд ман мағлуб шудам. Уқоб баробари Муҳаммад Абдулҳайро дидан худро ба ҳамон ҳавзи об меафканад ва ў низ худро дар об меафканад. Шариконаш назора мекунанд, ки пас аз муддате болои об хуни сафедтоб ҷило медиҳад. Ҳамаашон хушу хурсанд мешаванд, ки устодашон дастбolo шудааст, vale дар ҳамин лаҳза рӯйи обро пурра хуни сиёҳ мепӯшонад. Пас аз лаҳзае худи ҳазрат аз ҳавз зинда берун меояд ва ба муридон мегӯяд, ки ман балоро шикаст додам, vale дар вакти ҷон доданаш бо минқори худ ба пушти лаби ман саҳт зарба зад, ки бо таъсири ин зарба ман ҷон месупорам. Ва васияти худро идома дода мегӯяд, ки пас аз марғ часади маро ба уштур бор кунед ва уштурро ба ихтиёри худаш гузоред, ҳар кучое уштур истоду ба замин нишастан як ҳаракати хезонидан кунед, агар хест ҳамон ҷоро қадамҷо ҳисобед, агар нахест, макони дафни маро ҳамон ҷо интиҳоб намоед.

Ҳамин тариқ пас аз муддате Муҳаммад Абдулҳай бандагиро дар соҳили ҳамон ҳавз ба ҷо меорад ва мардум ҷанозаро хонда ҷасадро дар уштур бор мекунанд. Уштур ба тарафи Ғарб равона шуда ахирان дар қисмати шимолу шарқии дехai Найзирақи шаҳри Норак ҳозира макони зиёратгоҳи мусалмонон истода ба замин нишаста дигар ҳаракати хестан намекунад. Тибқи васият, ҳамин ҷо ҳазратро ба хок месупоранд. Зиёраткунандагон ва қалонсолон сабаби Бобои Балогардон ном гирифтани Муҳаммад Абдулҳайро ба ҳамин ривоят рабт медиҳанд. Мазори Балогардон натанҳо дар доҳили кишвар, балки берун аз он низ маъруфияти хос пайдо карда, ба зиёратгоҳи ихлосмандон ва макони ниёзмандон табдил ёфтааст. Мусаллам аст, ки ривояти мазкур ҳақиқат надорад ва ин қисса соҳта ва пардохтаи муҳлисони Муҳаммад Абдулҳай аст, ки кӯшиш кардаанд бо ҳамин восита бузургии ўро нишон диханд. Аммо аз ин нукта метавон ба натиҷае расид, ки Муҳаммад Абдулҳай дар замони зиндагиаш ҳам паҳлавон ва ҳам донандай хуби дини ислом будааст. Аз ин рӯ, мавриди эҳтироми сокинон қарор доштааст.

Шаҳси дигаре, ки мардум бисёр ба ў эътиқоду эҳтиром доранд Эшони Мирзоюсуф мебошад. Ў таҳминан дар асрҳои 16-17 таваллуд шудааст. Тибқи гуфтаҳои яке аз наздиконаш – шоира Муҳаррамаи Сорбонзод, Ҳазрати Мирзо Юсуф яке аз авлодони тариқаи нақшбандия буда, аз наберагони ҳазрати Абутуроби Накшабӣ мебошад. Оромгоҳи ў таърихи зиёда аз чаҳорсадсола дорад. Омадааст,

ки аз маъруфтарин шахсиятҳои ин авлод шоири маъруф Сайидои Насафӣ мебошад. Баъд аз он Саид Абутуроби Нақшабӣ, Ҳазрати Шоҳ Низомии баландпарвоз, эшони Саидмаълахуҷа, Ҳазрати Мирзо Юсуф, Ҳазрати Мирзокалон, Ҳазрати Эшонҷон, Ҳазрати Саидаҳмадҷон, Ҳазрати шайх Маҳмудҷон ва то Ҳазрати Сорбонҷон ин силсила давом кардааст.

Зодгоҳи Ҳазрати Мирзо Юсуф ҳам дар Насафи Самарқанд аст. Чаҳорсад сол қабл бо сабаби номаълуме ба дехаи Кибил омада чандин сол зиндагӣ кардааст. Тахмин меравад, ки бо аёдати бобоҳояш ба Даҳбеди Самарқанд сафар мекунад, он ҷо бемор мешавад ва дар ҳузури дӯстонаш васият мекунад, ки агар ман гузаштам маро дар болои ҳамон дехае, ки чандин сол дар он ҷо зиндагӣ кардам, яъне ҳамин дехаи Ки бил ба хок супоред. Ҳешонаш ҳоҳиши ўро рад намекунанд ва тибқи васияташ ўро дар дехаи мазкур ба хок месупоранд Зимнан Муҳаррамаи Сорбонзод таъкид намуд, ки «мо ҳаминро шарҳ доданием, ки сабаби ба дехаи Ки бил кӯчида омадани Эшони Сорбонҷон ҳам қадр кардани мазори бобояшон мебошад. Ҳазрати Мирзо Юсуф ба Ҳазрати Абдулҳайи Балогардон бародар ё писарамак будаанд ва ҷизи дигареро гуфтанием, ки бузургони гузаштаи мо барои то абад номашон дар оянда боқӣ мондан чандин ҷойҳоро қадамҷо интихоб мекардаанд». Мақбараи ин оромгоҳ моҳи сентябри соли 1999 бо ташабbusи соҳибкор Абдурасул Муҳиддинзода сохта шудааст, ки зиёраткунандагон ҳамеша барояш дуои хайр мекунанд.

Дар қисмати шимолии дехаи Навдеи шахри Норак мазори Мир ҷойгир аст. Номи аслиаш Амиршоҳ Шуҷӯъ бо лақаби «Амири девона» дар музофоти Ҳиндустон машҳур аст. Ин шаҳс набераи Суфӣ Зокир мебошад. Ривоят мекунанд, ки ў ниҳоят шоҳи олимартаба ва шуҷои замони ҳуд буда, давлаташ яке аз давлатҳои пурӯзӣ дар замони авҷи ислом ба ҳисоб мерафтааст. Ба ривояте, дар замони ҳуд бештари аҳолии Ҳиндустонро маҷбуран ба дини ислом доҳил намудааст. Вақте ки ишқи илоҳӣ дар қалбаш шуъла мезанад, ҳеч будани ҳаёти ин дунёро дарк мекунад. Бахри ба ҷамоли парвардигори хеш мушарраф шудан рӯ ба саҳро меоварад. Бо ривояте, ҷил сол оворагӣ намуда, омада дар мавзеи ҳозираи мазори Мир гореро барои ҳуд ҷой намуда чиланишинӣ менамояд. Муддати ҷил шабонарӯз хоб намекунад. Ҳангоме ки хоб бар вай ғалаба карданӣ мешавад, дар ҷашнонаш намак мемолидааст. Ҳамин тарик баъди ҷил шабонарӯз гӯё хобаш мебарад ва дар хобаш ба дидани ҷамоли парвардигор мушарраф мешавад.

Ривоят мекунанд, ки нисбат ба ҳамаи бузургворҳои дар миқёси Норак макондошта мартабаи ин бузургвор афзалтар мебошад. Ингуна ривоятҳо дар адабиёти мо зиёданд. Маҳсусан дар «Тазкират-ул-авлиё»-и Аттори Нишобурӣ ба ҳамин мазмун ҳикоёти зиёд оварда шудааст. Аммо ба эҳтимоли қавӣ Амиршоҳ Шуҷӯъ чунон ки аз исмаш низ пайдост шоҳ будааст ва тибқи анъанаи роиҷи ҳамон замон шояд дониши хуби динӣ низ доштааст.

Мазорҳои шахсони мазкур дар гӯшаҳои зебои Норак ҷойгир шудаанд ва эътиқодмандон бо ихлосу боварӣ ин мазорҳоро марқади бузургон мегӯянд ва ин эҳтирому ихлоси сокинон дар шеъри яке аз

аҳли эҷоди ин шаҳраки зебо Муҳаррами Сорбонзод таҳти унвони «Бароям зиннати дунёст Норак» таҷассум гардидааст:

Намоён марқаде дар ҳар мазораш,
Бузург асту бузургон дар канораш.
Дуoi аҳли икром аст ёраш,
Худоё аз балоҳо дур дораш,
Қадамчои Худоҷӯҳост Норак [9, с. 56].

Норак макони меваҳои шаҳдбор низ мебошад. Чунон ки аз фолклори Норак бармеояд, мардум зимни изҳори ғаму андуҳ ба анори донаҳояш пурра ишора менамоянд.

Анори Норакай дона-дона,
Каҳдуди сиёҳ шудам дар ин ғамхона.
Ку дӯсти ширин, ин дара хуй мона,
Каҳдуди дилум бароя ай ин ҳона [10, с. 7].

Дарвоқеъ зебоии шаҳри Норак диққати ҳар як меҳмон ва сайёҳро ба худ ҷалб менамояд. Боду ҳавои мусоид, гулгаштҳои зебо, түғёни дарёи соғу беолоиш, ки ҳарзамон бо рангҳои гуногун пешӣ назар ба ҷилва меояд, ба инсон илҳом мебахшад:

Аҷаб шаҳри базебу нозанин аст,
Миёни кӯҳсорон чун нигин аст.
Ҳавояш пур зи атру мушқу анбар,
Машомам аз насимаш шуд муаттар,
Зи эҳсону саодатҳост Норак [9, с. 55].

Ба зиёрати марқади бузургон, ки дар гӯшаву канори зебои Норак ҷойгир шудаанд, зиёраткунандагони зиёд рӯзҳои чаҳоршанбе ҷамъ меоянд. Нозири ҳифзи ёдгориҳои таърихии Норак Шоҳназаров Ҳудойназар, ки зимни сафар моро роҳнамоӣ намуда, барои сӯҳбат бо зиёраткунандагон шароити мусоид фароҳам овард, бар он бовар аст, ки «Аз одами нек шарофат. Ин бузургворон дар замони зиндагиашон мардумро ба роҳи рост ҳидоят менамуданд ва пас аз фавташон ба шарофати инҳо ҳар рӯзи чаҳоршанбе Нораки мо пур аз меҳмонон аст. Меҳмонони аз дуру наздик омада, шаҳри зебои пурнури моро бо қудуми муборакашон пурнуртари зеботар менамоянд».

Аз сӯҳбат бо зоирии бармеояд, ки ашҳоси мавриди назари мо дар тарбияи шогирдон ва болоравии маърифати исломӣ дар минтақа ва берун аз он заҳматҳои зиёде қашида, ҷиҳати ҳимояи сокинон ва ҳифзи Ватани аҷдодӣ ғоҳ аз баҳри ҷони хеш гузаштаанд. Сокинон бар он боваранд, ки ҳатто имрӯз барои зиндагиашон мардумро аз ҷаҳлу нодонӣ начот доданд ва пас аз маргашон бо хости Яздони пок шогирдон ва муҳлисони зиёдашон часади мубораки онҳоро маҳз дар атрофи Норак ба хок супориданд, ки солиёни зиёд аст, ки боиси

оромиши руҳу равони зиёраткунандагон ва мухлисонашон гардидаанд.

Адабиёт

1. Бақозода С. Ҳикмати таърих ва шинохти бадеии он / С. Бақозода.— Душанбе: Ирфон, 2011.— 106 с.
2. Буқанов, В.В: Цветные камни. Энциклопедия / В.В. Буқанов.- Прага: Издательство «Грант».-2006. – 419 с.
3. До нишномаи фарҳанги мардуми тоҷик. – Ҷилди 1. – Душанбе: СИЭМТ. – 2015. – 667 с.
4. Фафуров Б. Тоҷикон: таърихи қадимтарин, қадим, асри миёна ва давраи нав / Б. Фафуров. – Душанбе: Нашриёти муосир, 2020. – 976 с.
5. Ёқубов Ю. Ёдгориҳои болооби Зарафшон / Ю. Ёқубов. – Душанбе: Ирфон, 1977. – 438 с.
6. Заринқӯб А. Афсонаҳои омиёна / А. Заринқӯб // Суҳан, 1333, соли 5. – №12 – С. 918-926.
7. Музafferӣ М., Камол Ҳ., Наботзода З. Ҷойҳои муқаддас (мазорҳо)-и Тоҷикистон / М. Музafferӣ, Ҳ. Камол, З. Наботзода – Душанбе: Деваштич, 2007.– 176 с.
8. Раҳимов И. Ҷустуҷӯҳо дар фарҳанги мардуми Ҳуҷанд / И. Раҳимов. – Душанбе: Аржанг, 2020. – 160 с.
9. Сорбонзод, М. Тоҷикистон Механам / М. Сорбонзод. – Душанбе, Шуҷоиён, 2010 – 256 с.
10. Фарҳанги гайримоддии халқи тоҷик: Натиҷаҳои экспедијатсияҳои мардумшиносӣ ва фарҳангшиносии кормандони ПИТФИ дар солҳои 2018-2019. Шумораи 9 / мураттиб, муаллифи пешгуфткор ва хулоса Д. Раҳимӣ. – Душанбе: Истеъдод, 2020. – 232 с.
11. Шишов. А. Тоҷикон. / А. Шишов. – Душанбе: Андалеб-Р, 2015. – 464 с.

Джургосиев Муллоахмадшо

ОПИСАНИЕ СВЯЩЕННЫХ МЕСТ НУРЕКА В НАРОДНЫХ ПРЕДАНИЯХ

В этой статье автор приводит результаты исследования священных мест, расположенных в окрестностях города Нурек. Согласно исследованию, жители Нурека всегда чтили память мыслителей, которые похоронены в этих священных местах. Кроме жителей Нурека сюда также совершают паломничество верующие из других регионов и соседних стран. Здесь погребены высокочтимые местным населением и паломниками такие видные религиозные деятели, как Суфи Закир, Мухаммед Абдулхай, Ишан Мирзоюсуп и Амиршо Шуджо.

Автор подчеркивает, что в священные места совершают паломничество не только жители города Нурек, но и мусульмане других таджикских регионов. В данной статье автор проводит анализ не только верования и почитания этих мест населением, но и освещает жизнедеятельность знаменитых личностей этого города, которые сумели внести весомый вклад в формирование исламского убеждения

населения, и как корифеи религиозной мысли, сыграли важную роль в деле воспитания многочисленных учеников и просветителей края.

Обычаи и традиции, связанные со святыми местами, глубоко проникли в жизнь местного населения, и всестороннее изучение и определение социокультурных функций этих усыпальниц имеет большое научное значение. Опираясь на сведения паломников и учеников этих религиозных деятелей, автором предпринята попытка определения их роли в обществе того времени.

Ключевые слова: Нурек, священные места, Суфи Закир, Мухаммед Абдулхай, Ишан Мирзоюсуп, Амиршо Шуджо, паломничество, религия, ислам, культура, верование.

Jurghosiev Mulloahmadshoh

DESCRIPTION OF THE SACRED PLACES OF THE CITY OF NORAK IN FOLK SHORT LEGENDS

In this article are discussed the results of a field study of sacred places located in the city of Norak. According to the study, the people of Norak have always honored the memory of those thinkers who are buried in these sacred places. In addition to the residents of Norak, believers from other regions and neighboring countries also pilgrimage these sacred mausoleums. Here, highly respected by the local population and pilgrims, such prominent religious figures as Sufi Zakir, Mohammed Abdulhay, Ishan Mirzoyusuf and Amirsho Shujo' are buried.

The author emphasizes that not only residents of the city of Norak, but also Muslims of other Tajik regions make pilgrimages to sacred places. The author analyzes not only the belief and veneration of these places by the population, but also highlights the life of the famous personalities of this city, who managed to make a significant contribution to the formation of the Islamic beliefs of the population, and as luminaries of religious thought, played an important role in the education of numerous students and educators of the region.

The customs and traditions associated with holy places have deeply penetrated into the life of the local population, and a comprehensive study and definition of the socio-cultural functions of these tombs is of great scientific importance. Based on the information of pilgrims and students of these religious figures, the author made an attempt to determine their role in the then society.

Keywords: Norak, sacred places, mausoleum, pilgrimage, religion, Islamic thinkers, culture, belief.

УДК: 378.016:745/749

Кодиров Фазлидин

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ НАРОДНОГО ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО ТВОРЧЕСТВА ТАДЖИКОВ

В статье народное декоративно-прикладное творчество таджиков рассматривается как одно из важнейших факторов воспитания. Отмечается, что народное декоративно-прикладное творчество и его различные формы, занимая особое место в жизни людей, является важным явлением в формировании педагогических ценностей таджиков.

Народное декоративно-прикладное творчество формирует в человеке художественный вкус, воспитывает толерантность и чистоту, а также обогащает внутренний мир человека. Народное декоративно-прикладное творчество – это лучшее и чистейшее проявление в искусстве, оно всегда актуально для жизни человека. Оно воплощает в себе чувство красоты каждого человека и поэтому играет ключевую роль в общем развитии личности. Более того, продолжение национальных традиций с учетом традиций преемственности, изучение влияния разных направлений в искусстве украшения изделий декоративного творчества улучшит положение с трудовым воспитанием и ремеслами подрастающего поколения.

В статье отмечается, что проблему образования целесообразно решать посредством декоративно-прикладного творчества, используя условия для обучения и комплексного использования методов народной педагогики. Поэтому воспитание подрастающего поколения связано с педагогическими традициями народа, его историей и культурой, обычаями и традициями.

Автор исследует педагогическую природу декоративно-прикладного творчества на основе традиций народной педагогики, исследует его связь с устным творчеством народа, передовыми национальными обычаями и традициями, богатым литературным наследием.

Ключевые слова: народная педагогика, воспитание, педагогическое мышление, народное творчество, классическая литература, декоративно-прикладное творчество, традиции, народные промыслы.

Таджикское общество не может достигнуть высоких целей на пути своего развития, не развивая и не обогащая духовный мир. Передовые слои общества, сознавая это, всегда стремились создать условия для достижения высоких этических и художественных целей. Все социальные институты Таджикистана, начиная от семьи до государственных органов, обращают особое внимание на развитие нравственных и гуманных качеств подрастающего поколения, что является залогом нравственно здорового общества в целом.

Проблему воспитания средствами народного декоративно-

прикладного творчества можно решать при условии всестороннего изучения и применения методик таджикской народной педагогики, для достижения поставленных целей. Воспитание подрастающего поколения средствами народного декоративно-прикладного творчества тесным образом связано с корнями народа, его историей и культурой, обычаями и традиций. Элементы воспитания передаются из поколения в поколение, поэтому здесь поднимается вопрос о культурно-исторической преемственности.

Недооценка воспитания и растворение его в образовании ведет к утрате общечеловеческих и национальных ценностей, вследствие чего народ теряет свою историческую память. «Без памяти исторической нет традиций, без традиции – нет культуры, без культуры – нет воспитания, без воспитания – нет духовности, без духовности – нет личности, без личности – нет народа» [2, с.82]. Отсюда можно сделать вывод о том, что историческая преемственность является основным фактором воспитательного процесса.

Все аспекты воспитания, такие как нравственное, гуманистическое, трудовое, физическое, эстетическое, художественное, патриотическое, экономическое, техническое и т.д., всегда передавались и передаются из поколения в поколение. Данный процесс способствует формированию аспектов воспитания. Каждая эпоха приносит свой вклад в зависимости от общественного строя, духовных и материальных благ для дальнейшего развития методов воспитания и педагогических возможностей. Именно поэтому в основу воспитания положены народные идеи и исторический опыт. «Каждый человек носитель прошлого и носитель национального характера, он является частью общества и частью его истории. Не сохранив в себе самое память прошлого, он губит часть своей личности, а отрывая себя от национальных, семейных и личных корней, он обрекает себя на преждевременное увядание» [4, с.64].

Знание своей национальной культуры – это священный долг каждой личности. Генеалогическое семейное древо – это источник сил человека, и не знать его – значит потерять многое в себе.

Народная педагогика является составной частью народного искусства и имеет глубокие исторические корни, отражением жизненного опыта и выражает народную мудрость, его мировоззрение, вклад каждого человека в целях воспитания достойного преемника.

Множество сохранившихся легенд, стихов и преданий, связанных с художественными ремеслами, орнаментом, эстетической и художественной оценкой творчества, говорят о глубокой любви таджикского народа к искусству и творчеству, которую он пронес сквозь века. Сегодня в таджикской народной педагогике накоплен огромный экспериментальный и практический материал, с помощью которого можно достичь высоких результатов. К. Д. Ушинский говорил о том, что «первым и основным педагогом является народ, и никто не способен иметь такое педагогическое мышление как народ, и его сила безгранична и несравнима» [9, с.89].

Народная педагогика — это совокупность педагогических,

практических и теоретических знаний. Она играет основную роль в становлении и развитии всесторонне мыслящего человека, достойного преемника.

Таджикская народная педагогика стоит на фундаменте древнейшей педагогической мысли, одним из важнейших источников которой является священная книга «Авеста», знаменитая крылатыми словами «добрый нрав, доброе слово, доброе дело».

«Народная педагогика явилась той основой, на которой выросла современная научная педагогика, и сегодня необходимо четко представлять ее место в общей системе педагогических наук, определить ее предмет, границы и степень взаимосвязи с другими отраслями знаний» [4, с.77].

Средневековая педагогика также обогатилась идеями великих мыслителей. Нужно отметить имена таких личностей, как Рудаки, Фирдоуси, Авиценна, Абурайхон Беруни, Абунаср Фараби, Насир Хусрав, Насреддин Туси, Унсурулмаали Кайкавус, Санои, Джалалиддин Руми, Саади, Хафиз, Абдурахман Джами, Бедил, Соиб, Ахмад Дониш и др. Благодаря их наследию, таджикский народ и все человечество имеют богатую классическую педагогику, которая по сей день является очагом всего воспитательного процесса.

В народной педагогике в процессе воспитания подрастающего поколения используются различные жанры — музыка, пение, танцевальное и декоративно-прикладное искусство и многое другое. Значительное внимание уделяется песнопению. Например, народные ритуалы и обряды с песнопениями как «Майдае майда», «Ашагулон», «Бойчечак», «Лапар» сегодня широко распространены среди таджиков. Вышеуказанные песни посвящены доброте, дружбе, человеколюбию и др. Музыкальные традиции таджикского народа имеют элементы влияния на любого мыслящего человека и таким образом развивают художественное мироощущение и мировоззрение у подрастающего поколения.

Музыка и песнопение всегда настраивают человека положительно, дают ему энергию. Например, песня «Майдае майда» исполняется хором при уборке урожая, в каждой строке песни воспевается труд, нравственность, мораль, дружба, истинная любовь.

Народная песня «Бойчечак», исполнителями которой являются подростки, также содержит высокие идеи любви и красоты и играет немаловажную роль в становлении и воспитании эстетических норм и ценностей.

Воспитание средствами народного декоративно-прикладного творчества реализуется в зависимости от степени духовной культуры самого общества. Насколько высока духовность в обществе, настолько и высока эстетическая воспитанность и художественный вкус воспитанников. Народные массы создают духовную сферу и этим развивают свое мировоззрение и мироощущение. Различные виды народного искусства, такие как музыка, песни, изобразительное и народное декоративно-прикладное творчество воплощают в себе элементы общественного мировоззрения и мироощущения. Народное декоративно-прикладное творчество, как составная часть художественной культуры, занимает важное место в мировой

цивилизации и является опорным очагом воспитательного процесса в целом.

Резьба по дереву в таджикской культуре имеет глубокие исторические корни. Искусство резьбы по дереву и сегодня развивается, передаваясь из поколения в поколение. В своем творчестве мастера стремятся отразить дух своего времени, художественные принципы, эстетические идеалы, излюбленные орнаментальные образы, изобразительные мотивы. В них отражены идеи добра и человеколюбия, трудолюбия и другие высокие нравственные идеалы человечества.

Искусство таджикской вышивки является одной из интереснейших, малоисследованных и оригинальных отраслей народного декоративно-прикладного творчества. Гончарное ремесло, резьба по ганчу, резьба по камню, чеканка, художественный текстиль, ювелирное ремесло и др. также являются малоисследованными отраслями декоративно-прикладного творчества таджиков.

Можно сказать, что нет ни одной семьи в республике, которая бы не украшала свой быт и свое жилище изделиями народного творчества. Это подтверждает нашу мысль, что искусство предметно-образующей деятельности национальных видов творчества является органичным, родственным для населения, используется ежедневно в быту, в обыденной и праздничной семейной жизни.

Образцы народного искусства таджиков одновременно являются и образцами воспитания, так как присутствуют в семье и в жизни каждого таджики с малолетнего возраста.

Исследователь народного искусства М.А. Некрасова о традиционных ремесленных школах говорит: «Школы народного ремесла укрепляют исконно народные традиции, формируют основу отдельных народных ремесел и являются отражением исторического мышления народа, связывают прошлое с настоящим» [7, с.10].

Традиционные ремесленнические школы имеют глубокие исторические корни и занимают важное место в народной педагогике. Школы народного ремесла являются основными факторами воспитания подрастающего поколения. Поэтому у таджиков и многих других народов принято, что родители с раннего детства отдают детей народным ремесленникам для изучения ремесла. Таджикская мудрость гласит: «Ҳамроҳи калонсолон ва дар байни одамон меҳнат кун, то инки шаҳси хунарманд ва донишманд шави» [4, с. 107]. - (Вместе со взрослыми трудились среди людей, чтобы быть способным и умным).

Подростки и более старшая молодежь собирались вокруг самых знаменитых ремесленников и народных мастеров, и обучалась техническим приемам мастерства. У таджиков по сей день имеют признание и интерес школы народного декоративно-прикладного творчества.

Как отмечают многие специалисты, у детей чувство любви и уважения к народному промыслу главным образом формируется в семье. Именно поэтому мастеровые навыки декоративно-прикладного творчества передавались в семейном пространстве, и именно семья являлась той социальной средой, в которой воспитывались и обучались мастера народного декоративно-прикладного творчества.

По мнению некоторых ученых, семья не всегдаправлялась с подготовкой высококвалифицированных и всесторонне развитых мастеров, формируя у детей лишь чувство уважения к профессии своих родителей, к родовому ремеслу. Родители в таких случаях учитывали способности и желания своих детей к другим профессиям и направляли их к другому мастеру. Мастер, принявший в ученики подростка, всегда серьезно и скрупулезно относился к обучению и воспитанию ученика. Многие сегодняшние мастера способны обучать и воспитывать достойных учеников, этому способствуют и организации, где происходит приобщение детей к народному декоративно-прикладному творчеству.

Следовательно, хорошие и одаренные мастера становятся причиной появления различных школ народного декоративно-прикладного творчества.

Устное народное творчество, как основное направление национальной культуры таджиков, отражает мировоззрение, быт и культуру. В устном народном творчестве пословицы и поговорки занимают значительное место, это исторически сложившиеся меткие, предельно краткие, распространенные изречения, которые выражают в ярких образах обобщения, наблюдения и воспроизводятся в акте речи по памяти в готовом виде.

В таджикском языке достаточно много пословиц и поговорок о ремесле, народом творчестве, искусстве и труде:

Хунар бех аз мероси падар
(Ремесло лучше и дороже чем наследство отца);
Ба як чавон чил хунар кам аст
(Иметь сорок профессий не много для мужчины);
Хунар симу зар аст
(Ремесло - состояние и богатство);

Народный промысел и мастера ремесленного труда воспевались и воспеваются в произведениях поэтов и писателей различных эпох и времен, таких как Абуабдулло Рудаки (858-941); Абулкасим Фирдоуси (937-1020), Абурайхан Бируни (973 -1048), Насир Хисрав (1004-1088), Саади Ширази (1184-1292), Хафиз Ширази (1321-1389), Абдуррахман Джами (1414-1492) и др.

В произведениях вышеназванных поэтов и прозаиков ранней классики воспевается ремесло как основной фактор развития человеческой личности и показатель высокой духовности человека. По их мнению, ремесло является основным способом развития высоконравственной личности. Например, великий поэт Фирдоуси в своем бессмертном произведении «Шахнаме» говорит:

«Хунар мардуми бошаду рости,
Зи кажжи бувад камию кости».
(Ремесло - это человечность и совершенство).

Поэт подчеркивает, что ремесло является основным источником человеческой духовности. Занимающийся ремеслом человек намного

ближе к истинной правде, к человечности и гуманности. Другой великий поэт средневековья Хафиз Ширази говорит:

«Равандагони хакикат ба ним чав нахаранд,
Кабои атласи он кас ки аз хунар орист»

(Идущие путем истины не ценят никаких тех,
Кто имеет богатство и от ремесла далек).

Народный промысел, как творчество, воспевается в произведениях Абдурахмана Джами. По мнению поэта, занятие этим видом творчества всегда облагораживает человека:

«Дар хунар қуш, ки зар чизе нест,
Ганчу зар пеши хунар чизе нест.
Хунаре нек, ки дихад ганчу зарат,
Хунаре, к-аз дилу чон ранч барад»

(Всегда старайся заниматься ремеслом,
Богатством не купишь и не измеряешь ремесла.
Тебе даст богатство сколько хочешь ремесло,
Облегчит твою душу занятие ремеслом)

Таким образом, занятие ремеслом приносит человеку добро, богатство, красоту и удовольствие. К мастерам ремесла в обществе всегда относятся с большим уважением. Об этом также говорит Фирдоуси:

«Кучо бехунар шуд асири ниез,
Хунарманд харчо бувад сарфароз»

(Неумелый всегда нуждается во всем,
А умелый не нуждается никогда ни в чем)

Известный прозаик таджикско-персидской литературы XI века Унсурмаали Кайкавус в своем произведении «Кабуснаме» обращает внимание на проблемы искусства и ремесла. Он дает поучительные наставления сыну: «...даже детям, сыновьям богатых людей, царей и правителей усвоить народное ремесло необходимо, хотя они не имеют никаких нужд. Иногда даже знать этот вид искусства - это большая возможность познавать мир, познавать красоту и человеческую душу, так как ремесло всегда воплощает в себя всю красоту человеческой жизни» [10, с.27].

Унсурмаали Кайкавус приводит рассказ, в котором говорится о необходимости изучения ремесла: «Сасанидский царь Гуштосп в детстве однажды обиделся на отца и ушел из дома. Шел, шел и в конце добрался до Константинополя. При себе Гуштосп имел огромные богатства, много денег. Через некоторое время он истратил все свое богатство, и у него не осталось ни гроша, чтобы купить еду. Гуштосп подошел к одному кузнецу и, став его учеником, зарабатывал себе на

хлеб. Когда Гуштосп вернулся на родину в Персию и стал царем, он всему народу объявил специальным указом, чтобы каждый отдавал в ученики ремесленникам своих детей. Если каждый человек в моей стране знает и освоит какой-нибудь вид народного ремесла, то у нас не будет голодных и бездомных, будут жить все в обилии» [10, с.31].

Таково было содержание указа царя Гуштоспа.

После этого Унсурмаали Кайкавус говорит своему сыну: «Знай, о мой сын, что ремесло не даст человека в унижение, в обиду, люди ремесла никогда не будут нуждаться в чем-либо. Ремесло - это богатство, которое никто не может отнять у тебя и это богатство никогда нельзя истратить».

Кайкавус приходит к выводу, что занятие ремеслом, во-первых, развивает кругозор и знания человека, во-вторых, развивает физическую способность человека. Человек занимается ремеслом по двум причинам:

а) в целях своего жизнеобеспечения, то есть люди ремесла, зная все закономерности своего дела, делают людям добро и наряду с этим обеспечивают свою жизнь;

б) в целях познания, путем развития своих физических и интеллектуальных способностей в процессе занятия ремеслом.

Видный мыслитель Востока эпохи Средневековья Абурайхон Беруни в своих произведениях «Осор-ул-бакия», «История Хорезма», «Индия», останавливаясь на проблемах воспитания, говорит о том, что наряду с нравственным, физическим, эстетическим, трудовым воспитанием необходимо обращать внимание на то, что дети должны обязательно изучить и усвоить какой-нибудь вид ремесла.

Абурайхон Беруни, подробно останавливаясь на проблемах воспитания и обучения ремеслу, говорит, что при обучении детей какому-нибудь виду ремесла мы должны учитывать физические и психологические, интеллектуальные способности детей. Кроме того, нужно знать, какой вид ремесла хотят выбрать сами дети, и какой вид ремесла удается им легче, и дети будут заниматься с большим интересом.

«Человек должен любить ремесло. Тот, кто надевает красивую одежду и далек от ремесла, от искусства и знания на глазах у всех он покажется неодетым, голым» [8, с.9].

Ремесло дает человеку скромность, благодеяние, знание.

Насир Хисрав – великий поэт, философ и мыслитель Средневековья, оставивший после себя богатое философское и художественное наследие, с глубоким уважением и большой симпатией говорит о ремесленниках, о человеке труда. По его мнению, ремесленника облагораживает труд. Он своим трудом приносит людям добро и завоевывает уважение и любовь:

«Бех аз сонеъ ба гети мукбile нест,
Зи касби даст бехтар хосиле нест!»

(Никто не может завоевать человеческую любовь как ремесленник,

Самое ценное ремесленник создает руками себе и другим).

В ремесленнике нуждаются все люди, и млад, и стар, и воин, и царь. Насир Хисрав далее говорит:

«Зи касби даст набвад хеч оре,
Бех аз максаб набошад хеч коре.
Сари сонеъ ба гардун бас фароз аст,
Салотинро ба санноъон ниёз аст» [4, с. 168].

(Не стыдно рукою (трудиться) добывать хлеб насущный,
Нет труда полезнее, чем ремесло.
Ремесленник славится своим трудом,
Великие цари преклоняются перед славным мастером).

Следует отметить, что мысли и идеи о воспитании посредством обучения ремеслу всегда развиваются и передаются из поколения в поколение. Этот процесс является основным стимулом развития народной педагогики.

Основной целью народной педагогики является целостное и гармоничное воспитание подрастающего поколения. Для этого необходимо глубокое, всестороннее знание. По мнению мыслителя XI века Асади Туси, «...здравомыслящий, разумный человек не только себя вооружает, но и вооружает знанием и других людей», далее он продолжает: «все в мире предается забвению кроме знания, знание развивается и обогащается, когда оно передается другим» [4, с. 199].

Вдохновенными словами описывает лирик и певец художественного ремесла Саидо Насафи, ткач по профессии, труд художника:

«Если мастер несравненный начинает рисовать,
Пальцы прочих живописцев каменеют от стыда.
Деревцам велит он самоцветами цветсти,
Их весна, не увядая, будет вечно молодой,
Слава, мастер хитроумный! Мудрой любящей руке
Глина серая годится для цветка и для плода» [6, с. 440-442].

Примером высокого мастерства С. Айни называет увлечение основоположника просветительства таджикского народа Махдума Ахмада Дониша каллиграфией и живописью. Айни вспоминает: «Комната, где жил Ахмад Махдум, имела потолок в девять балок, украшенных резьбой, стены были побелены алебастром и расписаны узорами, изображения цветов казались настолько естественными, что хотелось цветок сорвать и понюхать. На одной из стен в задней части комнаты под потолочной балкой виднелась надпись на бумаге золотом:

«Вспомни, взирая на прелесть узора прекрасного,
Сломано ныне перо Мир - Ахмада несчастного».

Этот стих неоспоримо свидетельствует, что роспись стен и

резьба были выполнены руками самого Ахмад - Махдума» [1, с. 773].

Представление о воспитании подрастающего поколения средствами народного декоративно-прикладного творчества возникло в результате жизненного опыта человечества в течение нескольких веков и даже тысячелетий. Наряду с этим развивались и методы воспитания. В народе говорят: «Человек сложен по существу, и воспитание человека еще сложнее. Величие человека покажется в его воспитанности».

Именно у воспитанного человека легче формируются нравственные качества. Народное педагогическое мышление, воплощая в себе историю, культуру и быт, является основой воспитания подрастающего поколения.

Таким образом, идеи о воспитании средствами народного декоративно-прикладного творчества занимают важное место в философской и педагогической мысли таджикского народа. Особое значение имеет тот факт, что в осмыслении значения ремесла педагогические и философские высказывания великих мыслителей стоят на одном уровне.

Литература

1. Айни, С. Воспоминания: Организация ремесленников в Эмирской Бухаре / С. Айни. – М.-Л.: АН СССР, 1960. – С. 773
2. Блинова, Г. П. Народная художественная культура: Русские народные праздники и обряды / Г. П. Блинова. – М.: МГУКИ, 1997. – С. 77-87.
3. Волков, Г. Н. Мы обозначены единым словом человек... / Г. Н. Волков // Народное образование. – 1994. – №5. – С. 82.
4. Измайлов, А. Э. Народная педагогика: Педагогические взгляды народов Средней Азии и Казахстана / А. Э. Измайлов. – М.: Педагогика, 1991. – 250 с.
5. Лихачев, Д. С. Прошлое – будущему / Д. С. Лихачев. – Л.: Наука, 1985. – С. 64.
6. Насафи, С. Касида живописи / С. Насафи; пер. А. Адалис // Антология таджикской поэзии. – М., 1951. – С. 440-442.
7. Некрасова, М. А. Преемственность традиций – школа мастерства / М. А. Некрасова // Искусство. – 1975. – №7. – С. 10-18.
8. Туракулов, Э. Беруни и обучение ремеслу / Э. Туракулов // Фан ва турмуш 1984. – №9. – С. 8.
9. Ушинский, К. Д. Сочинение: в XI т. / К. Д. Ушинский. – М., 1952. – Т. 6. – 300 с.
10. Кайковус, У. Кобусноме / Унсурмаолии Кайковус. – Душанбе: Адид, 1990. – 151 с.

Кодиров Фазлидин

МОҲИЯТИ ПЕДАГОГИИ ЭҶОДИЁТИ ОРОИШӢ-АМАЛИИ МАРДУМИИ ТОЧИКОН

Дар мақола масъалаи ҳунару ҳунармандӣ ҳамчун омили муҳими тарбия таваҷҷуҳ таҳқиқ гардидааст. Эҷодиёти ороишӣ-амалии мардумӣ ва навъҳои гуногуни он дар ҳаёти мардум ҷойгоҳи хосса дошта, аз падидай муҳим дар ташаккули арзишҳои педагогии тоҷикон мебошад.

Эҷодиёти ороишӣ-амалии мардумӣ дар инсон завқи бадеиро ташаккул дода, таҳаммулу тозакориро тарбия манамояд ва дунёи ботинии шахсрӯ ғани мегардонад. Ҳунарҳои ҳалқӣ беҳтарин ва холистарин зуҳуроти санъат буда, ҳамеша ба ҳаёти инсон алоқаманданд. Онҳо ҳисси зебоипарастии ҳар як шахсрӯ таҷассум намуда, бо ин васила дар ташаккули ҳамаҷонибаи шаҳсият нақш мегузоранд. Гузашта аз ин, идомаи анъанаҳои миллӣ, бо дарназардошти урфу одат, омӯзиши таъсири равияҳои гуногуни санъат ба тарзи ороиши маҳсули ҳунарҳои мардумӣ, вазъи тарбияи меҳнатӣ ва ҳунаромӯзии насли ҷавон беҳбуд мебахшад.

Масъалаи тарбия тавассути ҳунару ҳунармандиро бо истифода аз шароитҳои омӯзиш ва истифодаи ҳамаҷонибаи услубҳои педагогикии мардумӣ роҳандозӣ намудан ба мақсад мувофиқ аст. Ҳамин аст, ки тарбияи насли наврас бо анъанаҳои педагогии мардум, таърих, фарҳанг, урфу одат ва анъанаҳои он иртибот дорад.

Дар мақола моҳияти педагогии эҷодиёти ороишӣ-амалий дар такя ба анъанаҳои педагогикии мардумӣ мавриди баррасӣ қарор гирифта, ҳамbastagии он бо эҷодиёти шифоҳӣ, урфу одат, анъаноти пешқадами миллӣ ва мероси гаронмояи адабӣ нишон дода шудааст.

Калидвожаҳо: педагогикии мардумӣ, тарбия, афкори педагогӣ, эҷодиёти мардумӣ, адабиёти тоҷик, эҷодиёти ороишию амалий, анъанаҳо, ҳунарҳои мардумӣ.

Qodirov Fazliddin

PEDAGOGICAL ESSENCE OF THE TAJIKS FOLK ARTS AND CRAFTS

The folk arts and crafts of the Tajik people are considered as one of the most important upbringing factors in the Tajik society. It is noted that, having a special place in the life of the people, various forms of the folk arts and crafts are as important phenomena in the formation of the Tajiks' pedagogical values.

Folk arts and crafts form an artistic taste in a person, foster tolerance and purity, and also enrich the inner world of a person. Folk arts and crafts are the best and purest manifestation in art, and they are always relevant to human life. They embody the sense of beauty of every person and therefore play a key role in the overall development of an individual. Moreover, the continuation of national traditions, with consideration of the

traditions of succession, the study of the influence of different directions in the art of decorating the decorative products, will improve the situation with labor training and the younger generation's crafts.

It is possible to strengthen the education through decorative and applied creativity, using conditions for learning and the complex application of methods of folk pedagogy. Therefore, the upbringing of the younger generation is associated with the pedagogical traditions of the people, their history and culture, customs and traditions.

The author explores the pedagogical nature of arts and crafts based on the traditions of folk pedagogy, investigates its connection with the oral creativity of the people, advanced national customs and traditions, and a rich literary heritage.

Keywords: folk pedagogy, upbringing, classic literature, pedagogical thinking, folk art, folkcraft, tradition, people.

ТДУ: 37тоҷик+9тоҷик+39тоҷик+398+008

Абдуллоев Акобир

ВАЗЪИ КУНУНӢ ВА МУШКИЛОТИ ҚАСРҲОИ ФАРҲАНГИ БАЪЗЕ ШАҲРУ НОҲИЯҲОИ ВИЛОЯТИ ХАТЛОН

Дар мақола масоили мубрами самти фаъолияти қасрҳои фарҳанг дар бархе шаҳру навоҳии вилояти Хатлон баррасӣ шудааст. Дар натиҷаи экспедитсияҳо ва мусоҳибаву пурсишиҳо нақш ва мавқеи қасрҳои фарҳанг дар ҷомеа ва омилҳои асосии ба пешрафти он таъсиррасон то андозае ошкор шудааст. Оид ба масъалаи муносибати соҳторҳои ҳукуматӣ ва мардуми маҳаллӣ бо қасрҳои фарҳанг аҳамияти маҳсус дода шудааст. Раванди бетарафӣ ва даҳлнопазирӣ ба коҳии ёфтани фаъолияти қасрҳо оварда мерасонад. Ҳусусан, дар сурати набудани таваҷҷӯҳи роҳбарони мақомоти маҳаллӣ доир ба фаъолияти қасрҳои фарҳанг татбиқӣ қонунҳои таҷдидгардидаи соҳа душвор аст.

Муаллиф вазифа, мақсади қасрҳои фарҳанғро баррасӣ намуда, ба хулосае меояд, ки фаъолияти онҳо дар маърифатнок гардонии ҳаёти ҷомеа нақши қалидӣ мебозад. Қасрҳои фарҳанг барои таҳаввули муносибатҳои пешина ва намудҳои нави робита дар пешрафти фарҳанги миллӣ аҳамияти муҳим доранд. Дар мақола ҳамчунин масъалаҳои талабот доир ба мутахассиси соҳаи фарҳанг таҳлил карда шудааст. Баҳусус бо қадрҳои баландихтисос таъмин намудани қасрҳои фарҳанг вазифаи асосии мақомотҳои иҷроияи ҳокимиюти давлатӣ ва Вазорати фарҳанг мебошад. Соҳаи фарҳанг ҳам аз нигоҳи назария ва ҳам амалии фаъолияти фарҳангӣ, захираҳои қадрӣ ва таҳсилоти соҳавӣ ба дастгирӣ ниёз дорад. Масъалаи асосии ба талаботи замон ҷавобғӯ намудани қасрҳои фарҳанг асосноксозии назариявӣ, татбиқи амалиӣ ва дастрасии саривақтӣ арзёбӣ мешавад. Дар мақола ҳолати кунунии фаъолияти қасрҳои фарҳанг дар замони истиклол таҳлил шуда, имконияти васеъ доштану роҳҳои беҳтар гардонии фаъолияти онҳо дар шароити ҷаҳонишиавӣ баррасӣ гардидааст. Масъулини чунин муассисаҳо мебояд,

барои дуруст ба роҳ мондани фаъолияти худ тадбирҳо андешида, аз имконоти замонавӣ истифода намоянд.

Калидвоҷсаҳо: фарҳанг, истиқолият, қасри фарҳанг, муассисаи фарҳангӣ-фарогатӣ, чомеа, ҷаҳоннишавӣ, фарогат, фаъолият, мушкилот, талабот, ҷорабинӣ.

Истиқолияти давлатӣ барои ҳар ҳалқу миллати дунё неъмати бузург аст. Мустақил ва сохибихтиёр гаштани Ҷумҳурии Тоҷикистон имконият фароҳам овард, ки дар ганӣ гардонидани дунёи маънавии ҷомеа ва фароҳам овардани фазои мусоиди фарҳангӣ дар саросари қишвар ҳиссаи ҳешро гузорем. Зоро фарҳанг инъикоскунандай симои миллат буда, аз руқнҳои асосии давлатдорӣ маҳсуб меёбад.

Фарҳанг дар сиёсати Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун соҳаи афзалиятнок мавқеъ дорад. Аз ин хотир, таҳқиқу арзёбии васеъ ва зикру баррасии авомили эҳёгари он зарур мебошад.

Асосгузори сулҳу вахдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон аз солҳои аввали истиқлол дорои аҳамияти баланд будани фарҳангро таъқид намуда, дар мулоқоту суханрониҳояшон ба эҳё ва гиромидошти арзишҳои фарҳангӣ, тарғиби он таваҷҷуҳи хосса зоҳир менамуданд. Мардуми тоҷик, дар даврони истиқлолият бо талошҳои пайвастаи Сарвари давлат, Эмомалӣ Раҳмон, рӯ ба фарҳангӣ миллӣ ҳеш овард ва паҳлуҳои гуногуни онро эҳё кард, ки ин барои маърифатнокии ҷомеа нақши муҳим дорад. Чуноне ки Пешвои миллат дар суханронии ҳеш бо зиёйён қайд намудаанд: «Фарҳанг, бешубҳа ифодагари руҳи миллӣ, расму русум, анъана ва хотираи таърихии ҳар ҳалқу миллат мебошад. Аз фарҳангу ҳунар дида, башарият барои ба ҳам наздиқ кардани инсонҳо ва вахдати умум воситай самараноктареро эҷод накардааст».

Дарвоқеъ фарҳангӣ мардум аз арзишҳои миллӣ ба шумор меравад, vale шароити ҷаҳони муосир метавонад он чиро, ки марбут ба арзишҳои маънавии мардум аст, ба гӯшаи фаромӯшӣ барад. Барои нигоҳдорӣ ва ҳифзи фарҳангӣ миллӣ ҳар фарди ҷомеа, соҳтору идораҳои марбута вазифадоранд, ки ҷораҳои заруриро андешанд. Яке аз чунин соҳторҳо муассисаҳои фарҳангӣ-фарогатӣ мебошанд, ки дар раванди фаъолияти ҳеш бояд аз арзишҳои фарҳангӣ ҳимоят намоянд. «Мусаллам аст, ки муҳимтарин омили нигоҳдорандагӣ ва ҳифзи одобу русум муассисаҳои фарҳангии фарогатӣ мебошанд [12, с. 3].

Рушди фарҳанг дар замони истиқлол боиси дигаргунӣ дар соҳтор ва мазмуни фаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ-фарогатӣ, ки тарбиятгари аҳолӣ ва тарғибтарӣ сиёсати фарҳангӣ ҷумҳурӣ ба шумор меравад, гардид. Яке аз омили инкишофи фарҳанг бунёди қасру ҳонаҳои фарҳанг мебошад. Муассисаҳои фарҳангӣ имрӯз барои бедории сиёсии миллат, ҳудшиносӣ, эҳёи фарҳангу санъати миллӣ тадбирҳои зиёдеро андешида дар амал татбиқ мегардонанд.

«Қасру ҳонаҳои фарҳангро метавон «ҳонаи ҳалқ» номид, зоро аз давраҳои ташкилёбии онҳо мардуми ҳунарманду санъатдӯст барои пешравии соҳа ҳамеша саҳми ҳудро мегузозштанд. Мақсади асосии онҳо ташкили фароғат барои одамони табақаҳои гуногуни иҷтимоӣ буд. Чунки қасру ҳонаҳои фарҳанг барои гузаронидани чунин ҷорабиниҳо мувоғиқ буданд» [8, с. 59]. Аммо иқтисоди бозоргонии

марҳилаи аввали истиқлолияти давлатӣ дар қатори муассиса, корхона ва ташкилотҳои дигар соҳаҳои чомеа ба як қатор муассисаҳои фарҳангӣ низ таъсири худро расонд ва чунин мушкилотро метавон бо роҳи гузариш ба тарзи нави фаъолият ҳаллу фасл намуд.

«Тағиیر додани соҳти давлатдорӣ ва гузаштан аз усулҳои кухнаи идоракунӣ ба иқтисодӣ бозоргонӣ ҳаёти чомеаро ба қуллӣ тағиир дод. Ин раванд боис гардид, ки дар фаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ-фароғатӣ ҳам тадриҷан дигаргуниҳо ба амал омаданд. Шуруъ аз солҳои аввали истиқлолият шумораи муассисаҳои фарҳангӣ ва кормандони онҳо кам шудан гирифтанд» [4, с. 2-6]. Қайд кардан ба маврид аст, ки мувофиқи ҳисоботҳои оморӣ қариб дар 20 соли аввали замони истиқлол фаъолияти ин муассисаҳо ба таъхир афтод. Вақте маблағузорӣ баста шуд, базаи моддӣ-техникии муассисаҳо сусттар гардида, дар натиҷа гузаронидани чорабиниҳо ҳам кам шуданд.

Имрӯз қасрҳои фарҳанг дар қатори муассисаҳое, ки ба мардум хизмати маънавӣ мерасонанд, аз фароғатгоҳҳои асосӣ ба ҳисоб мераванд. Дар маркази шаҳру ноҳияҳои Тоҷикистон қасрҳои фарҳанг фаъолият мекунанд, ки мақсади асосии онҳо таъмини фароғати мардуми маҳаллӣ аст. Барои ин бояд дар бино муҳитеро фароҳам овард, ки вобаста ба синну сол одамон истроҳати худро дар чунин муҳит гузаронида тавонанд.

То солҳои ҷанги шаҳрвандӣ қасрҳои фарҳанг фаъолияти эҷодии худро давом медоданд. Баъди ҷанг ва солҳои аввали истиқлолияти давлатӣ фаъолияти онҳо мароми худро гум кард. Дар солҳои ҷанги шаҳрвандӣ аксари қасру ҳонаҳои фарҳанг ҳароб ва вайрон шуда, баъзеи онҳо ҳамчун паноҳгоҳ ё манзили эътиимодбахш истифода мешуданд, ки аз ҳолати қунунии онҳо баръало мушоҳида кардан мумкин аст. Албатта, дар баъзе қасрҳои фарҳанги ҷумҳурӣ дастаҳои ҳаваскорон фаъолият мекарданд, ки ба талаботи замони ҷанг ҷавобгӯ буданд.

Дар биноҳои вайронаву ҳароб барқарор намудани фаъолияти эҷодӣ кори на ҷандон осон буд. Мавҷуд набудани фазои корӣ, барои ба по ҳестани мутахассисон монеа эҷод мекард. Аз тарафи дигар, мардуми минтақаи Ҳатлон майлу рағбати шодиву суурӯр кардан надоштанд, зоро оқибатҳои ҷанги шаҳрвандӣ дар рӯҳу равони онҳо асари худро гузошта буд. «Дар солҳои аввали истиқлолият маблағузории давлат ба соҳаи фарҳанг хеле кам шуда, боиси баста гардидани кори соҳтмони муассисаҳои фарҳангӣ-фароғатӣ ва фаъолияти эҷодии онҳо гардид» [4, с. 7].

Дар даҳсолаи дуюми соҳибиқиқлолӣ қасрҳои фарҳанг ба марҳилаи нави тараққиёт ворид гардид. Бо мурури замон қасрҳои фарҳанги шаҳру ноҳияҳои кишвар таъмиру азnavsозӣ гардиданд. Соҳтмони бунёди қасрҳои фарҳанг бо маблағузории Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳру ноҳияҳои Дангара, Фарҳор, Ховалинг, Темурмалик, Муъминобод, Восеъ, Дӯстӣ ва Гайра ба роҳ монда шуд. «Як қатор иншоотҳои қалони фарҳангӣ, чун қасрҳои фарҳанг аз таъмиру тармим бароварда шуданд. Аз ҷумла, Коҳи Ватан (Бохтар), қасри фарҳанг (Кӯшиён), қасри фарҳанг (Носири Ҳусрав), қасри фарҳанг (Кӯлоб), ҳонаҳои фарҳангии маркази ноҳияҳои

Ховалинг, Шаҳритӯс, Темурмалик, Фархор, Ҳамадонӣ, Ҷайхун ва гайра [13, с. 53].

Ҳама қасрҳои фарҳанг, ки дар шаҳру навоҳии вилояти Хатлон соҳта мавриди истифода қарор дода шуданд, тарҳи замонавӣ дошта, бо санъати наққошиву меъморӣ ороиш ёфтаанд. Онҳо дорои толорҳои барҳавои бо таҷхизоти муосир мӯҷаҳаз, хӯҷраҳои тамрину либосивазқунӣ, пардозкунӣ, утоқҳои ёрирасон ва гайра мебошанд.

Таъмиру азnavsозӣ, таъмини таҷхизоти зарурӣ ба мутахассисони соҳа имкон фароҳам овард, ки фаъолияти эҷодии хешро дубора шуруъ намоянд. Дар бештари қасрҳои фарҳангӣ минтақаи Хатлон бо вучуди камбудиҳои ҷойдошта кормандон кӯшиш ба ҳарҷ медоданд, ки фаъолияташонро дар сатҳи хубтар қарор диханд. Гайр аз ин воситаҳои нави техниқӣ тадриҷан пайдо шуданд. Гузаронидани чорабинҳои фарҳангӣ низ вусъат меёфт. Махсусан дар даҳсолаи сеюми баъди ба даст овардани истиқлолияти миллӣ фаъолияти қасрҳои фарҳанг густурдатар ба назар мерасад. Таҷрибаи марказонидан ва дигаргун соҳтани фаъолияти қасрҳои фарҳанг бомуваффақият ҳисобида мешуд ва ин имкон дод, ки кори онҳо беҳтар ба роҳ монда шавад.

Тавре омӯзиши таҷрибаи як қатор қасрҳои фарҳангӣ вилояти Хатлон нишон дод, чорабинҳои қасрҳо низ аз ҷиҳати замонавӣ будан, мазмунан ва сифатан нисбати дигар муассисаҳои фароғатӣ беҳтаранд ва базаи моддиву техникиашон низ мустаҳкамтар аст. Қарӣ ҳамаи қасрҳои омӯхташуда бо асбоб, воситаҳои техниқӣ, либоси саҳнавӣ ва гайра таъмин буда, қудрати дар сатҳи зарурӣ фаъолият намуданро доранд, ки ин барои беҳтар ташкил намудани чорабинҳо таъсир мерасонад.

«Ҳунармандону санъаткорони қасрҳои фарҳангӣ шаҳру ноҳияҳои вилояти Хатлон баҳри дар амал татбиқ намудани дастуру супоришҳои Президенти мамлакат Эмомалӣ Раҳмон, сиёсати фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарорҳои ҷаласаи ҳайати мушовараи Вазорати фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон кӯшиш ба ҳарҷ медиҳанд. Онҳо тавассути баргузории чорабинҳои гуногуни фарҳангӣ дар таҳқими сулҳу ваҳдат, тарбияи маънавии насли наврас, баланд бардоштани сатҳи маънавиёти мардум, тарбияи ҳисси ватандӯстӣ ва хештаншиносӣ саҳми арзанда мегузоранд» [3, с. 99].

Натиҷаи сафарҳои хидматӣ ва омӯзишҳои сотсиологӣ нишон дод, ки дар ин муассисаи фарҳангӣ аксари нақшай чорабинҳо қолабӣ буда, ба ҳукми анъана даромадааст. Новобаста аз шароити корӣ ва имкониятҳои мавҷуда дар ҳама қасрҳои фарҳанг иду ҷашиҳои милливи давлатӣ гузаронида мешавад. Аммо дар қасрҳои фарҳангӣ таъмиру тармим пурра надида, фаъолияти на он қадар хуб ба назар мерасад. Гарчанде Вазорати фарҳанг, мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии маҳалҳо оид ба масоили мазкур ҷораҳои зиёде аз қабили семинарҳои ҷумҳурияйӣ, минтақавӣ, барномаҳои курсҳои такмили ихтисоси кормандони соҳаи фарҳанг, тавсияҳои методӣ, дастуралмалҳо, таъмиру тармим, таъмини асбобҳои мусикӣ ва гайра андешида шуданд, масъалаи гузариши пурраи қасрҳои фарҳанг ба тарзи нав роҳи ҳалли ҳудро то ҳол пурра наёфтаанд. Ба истиснои як қатор қасрҳои фарҳанг ва боғҳои фарҳангӣ-фароғатӣ, ки дар ин ҷода қӯшишҳои зиёде ба ҳарҷ дода, нисбати клубу хонаҳои фарҳанг дар масъалаи мутобиқ намудани

фаъолияти худ ба иқтисоди бозоргонӣ фаъолона амал карда истодаанд. Ба тарзи нави фаъолият, ки ба замони муосир мутобиқанд, гузаштани як қатор қасрҳои фарҳанги вилояти Ҳатлон аз қабили қасри фарҳанги ноҳияи Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ, Восеъ, Фарҳор, Дӯстӣ, Дангара ва амсоли инҳо ба ин мисол шуда метавонанд. Дар қасрҳои фарҳанги номбурда фаъолият хубтар ба роҳ монда шудааст.

Ходимони илмии шуъбаи фаъолияти иҷтимоӣ-фарҳангии ПИТФИ бо мақсади омӯзиш ва муайян намудани таҷрибаи кори беҳтарин қасрҳои фарҳанг ва истироҳати мардуми маҳаллӣ фаъолияти баъзе аз онҳоро таҳдил намуданд. Аз рӯи натиҷаи омӯзиш қасрҳои фарҳанги ноҳияҳои болозикр аз чумлаи беҳтаринҳо дониста шуданд. Баъзе маълумот аз таҷрибаи кори онҳоро, ки тавассути саволу ҷавоби озод, пурсишномаҳо ва мусоҳибаҳо ба даст омаданд, ҳамчун мисол дарҷ кардан мумкин аст. Боиси зикр аст, ки таҷрибаи фаъолияти ин қасрҳо ва маводи мазкур ба кормандони дигар қасрҳои фарҳанг метавонад, ҳамчун маводи маълумотӣ хизмат намояд. Онҳо баъзе унсурҳои кориро аз таҷрибаи қасрҳои номбаршуда дар фаъолияти эҷодии худ истифода карда метавонанд.

Саволномаҳои тартибдода ба мо имконият дод, ки фаъолияти пурратари бархе аз қасрҳои фарҳанги вилояти Ҳатлонро омӯзем. Қасри фарҳанги ноҳияи Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ (соли 1968 таъсис дода шудааст) баъди азnavsозӣ фаъолияташро хубтар ба роҳ монда, барои таъмини фароғати одамон хизмат карда истодааст. Дар давраи аввал роҳбарияти муассиса Самадов Ҳудойдод (с.тав. 1970, маълумоташ олии таҳассусӣ) қувваи асосиро барои мустаҳкам намудани базаи моддию техниқӣ ва ободонии қаср равона намуд. Чунки дар шароити нави ҷаҳонишавӣ фаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ-фароғатиро бидуни техникаву технологияи муосир тасаввур кардан гайриимкон аст. Тамоми таҷҳизоти мавҷуда, ки баъди таъмир муҳайё карда шудаанд, мавриди истифода қарор гирифтаанд. Баъди ба замони муосир мутобиқ гардонидани қасри фарҳанг ҳама баҳшҳои фаъолияти он баланд гардид. Он дар бинои Филармонияи мардумии ба номи Одина Ҳошим ҷойгир буда, кормандонаш бо ҳунармандони филармония ҳамкорӣ зич доранд. Ин аз муваффақияти волои кормандони қасри фарҳанги ноҳияи мазкур далолат медиҳад. Барои пешрафти кори қаср фаъолияти филармония хеле созгор гардидааст. Ҳунармандони он дар ҳамкорӣ бо санъаткорони қаср дар баргузории чорабинҳои фарҳангӣ маҳорату малакаи хешро истифода карда, ба натиҷаҳои назаррас ноил гардидаанд. Кормандони қаср дар фаъолияти худ аз шаклҳои фаъол ва нави кори фарҳангӣ-фароғатӣ истифода мебаранд. Ба ин истифодаи техникаву технологияи муосир, ки солҳои охир, баъди азnavsозии бино таъмин гардидааст, мисол шуда метавонад. Дар филармонияи мардумии ба номи Одина Ҳошим кормандони қасри фарҳанги ноҳияи Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ тайи солҳои охир ҷандин маротиба барномаҳои фарҳангӣ гузаронидаанд, ки мардуми маҳаллӣ ба таври ихтиёри дар амалисозии чунин барномаҳо бевосита ширкат варзидаанд. Бо ин роҳ роҳбарияти қаср метавонад фаъолияти онро боз ҳам хубтару беҳтар ба роҳ монад.

Аз ин бармеояд, ки мардуми маҳаллӣ нисбати чорабинҳои доиргардида бетаваҷҷуҳ нестанд. Албатта, ин аз барномаи хуб

доштани мутахассисони соҳа дарак медиҳад. Кормандони қаср бо роҳбари директори он ҳама вакт дар ҷустуҷӯ ва дарёфти усулҳои нави фаъолият буда, дар бораи инкишоф ва густариши он тадбирҳои ҷолиби дастгириро дар нақша доранд.

Дар ҷараёни пажӯҳиш хонаи фарҳанги ноҳияи Фарҳор (соли 1953 ташкил шудааст) низ мавриди омӯзиш қарор гирифт. Ҳангоми таҳқиқ муайян гашт, ки қасри фарҳанги пешина дар бинои баҳши фарҳанги ноҳия ҷойгир буда, то соли 2021 дар ҳамон бино фаъолият мекарданд. Баъди ифтитоҳи хонаи фарҳанг дар дехаи Ориёни ҷамоати деҳоти Фарҳор ба кормандони қасри фарҳанг лозим омадааст, ки дар бинои нав фаъолияташонро идома диханд. Мувофиқи иттилои ҷанде аз кормандони қасри фарҳанг аз маркази ноҳия ба деха рафта фаъолият кардан ҷандон мувофиқ нест. Дар навбати худ онҳо мушкилоти хешро иброз доштанд, ки: «кпеш аз ҳама, мушкилоти роҳ аст, дар ҳоле ки мо дар маркази ноҳия зиндагӣ мекунем, роҳ 8-10 км буда, рафтани ба қасри фарҳанги нав мушкилоти молиявиро ба мо пеш меорад. Чунки байни ноҳия ва ҷамоатҳо ҳатсайри нақлиётӣ мавҷуд нест. Дуюм ин ки барои тарҳрезии барномаву ҷорабиниҳо миёни роҳбарияти бинои қасри фарҳанги нав ва баҳши фарҳанги ноҳия ноғаҳмиҳо ба вучуд меорад. Чуноне ки ба ҳама маълум аст, мувофиқи қонунгузории Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фарҳанг» қасри фарҳанг дар тавозуни баҳши фарҳанг маҳсуб мейбад. Баъди ба истифода додани қасри фарҳанги деҳоти Ориён кормандони баҳши фарҳанг дар бинои нав фаъолияти хешро идома дода истодаанд. Хуб мебуд, ки бинои асосии қасри фарҳанг дар маркази ноҳия соҳта мешуд».

Албатта, ин назари ҷанде аз кормандони қасри фарҳанги ноҳия буд. Вале бунёди қасри наву замонавӣ дар яке аз деҳаҳои ноҳияи дурдаст боиси ифтихор аст. Бо дарназардошти имкониятҳои мавҷуда кормандони баҳши фарҳанг ва мутахассисони қасри фарҳанг метавонанд дар ҳамкорӣ фаъолияти хуберо ташкил намоянд. Барои муқоиса қасри фарҳанги ноҳияи Восеъ ва қасри фарҳанги ҷамоати деҳоти ба номи Миралӣ Маҳмадалиеви ноҳияи мазкурро мисол овардан мумкин аст. Дарвоқеъ дар қасри фарҳанги маркази ноҳияи Восеъ, ки дар бинои баҳши фарҳанг ҷойгир аст, тамоми ҷорабиниҳои фарҳангӣ баргузор мегардад. Қасри фарҳанги ба номи Миралӣ Маҳмадалиев, ки дар ҷамоати деҳоти ба номи Миралӣ Маҳмадалиев воқеъ аст, дар ҷорабиниҳои сатҳи ҳукumatӣ ва маҳаллӣ истифода мешавад. Қасри фарҳанги ба номи Миралӣ Маҳмадалиев соли 2016 баъди таъмиру азнавсозӣ дар Рӯзи Модар расман ба истифода дода шуд. Толори маҷлисгоҳи қаср аз 360 ҷойи нишаст иборат буда, бо таҷхизоти замонавӣ фаро гирифта шудааст. Доҳили бино бо тарҳи миллӣ ороиш ёфтааст. Ҳангоми ифтитоҳи қасри фарҳанг аксари собиқадорони меҳнат, аз барқарор намудани қасри фарҳанг ва зинда гардидан номи Миралӣ Маҳмадалиев ашқи шодӣ реҳтанд.

Дар раванди фаъолият кормандони қасри фарҳанги ҷамоати деҳоти ба номи Миралӣ Маҳмадалиев бо дастуру супориш ва маслиҳатҳои директори қасри фарҳанг ва мудири баҳши фарҳанги ноҳия барномаҳояшонро тарҳрезӣ менамоянд. Соли 2021 баҳшида ба 30-солагии Истиклолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар кӯчаи

Исмоили Сомонии шаҳраки Ҳулбук боз як қасри фарҳанги нав ба фаъолият оғоз намуд.

Клубу хонаҳои фарҳанги ҷамоату дехот пояи асосии баҳшҳои фарҳанги ноҳияҳо маҳсуб мейбанд. Тавре дар ин бора муҳакқиқ С.Сулаймонӣ ишора намудааст: «Муҳити фарҳанги дехот нисбатан маҳдуд буда, метавон паҳлуҳои онро аз наздик мушоҳида ва таъиин намуд. Муҳити шаҳр васеътар буда, метавонад маркази таҷомуи атрофи бешуморе гардад» [12, с. 3-11]. Мардуми дехот кӯшиш ба ҳарҷ медиҳанд, то арзишҳои фарҳангии ниёгонро ҳифз намуда, ба наслҳои оянда мерос гузоранд. Дар муқоиса бо муҳити шаҳр мардуми дехот фарҳанги анъанавиро бештар меписанданд. Фаъолияти ансамблҳои оилавӣ, тарона ва рақс ва ё фолклорӣ-этнографӣ метавонад мисоли ин гуфтаҳо бошад. Дар аксари қасрҳои фарҳанг чунин ансамблҳо фаъолият меқунанд, ки аз як тараф, кори қасрҳоро мукаммал созанд, аз тарафи дигар, муаррифгари фарҳангту тамаддуни ин ё он минтақа мебошанд.

Қасри фарҳанги ноҳияи Ҷайхун (аз соли 1938 инчониб фаъолият дорад) мувофиқи омӯзиш ва маълумоти кормандони соҳа дар ҳолати нисбатан хуб қарор дошта, солҳои наздик таъмири ҷорӣ нашудааст. Нарасидани асбобҳои мусиқӣ, либоси саҳнавӣ, таҷхизоти зарурӣ ва мутахассисони соҳавӣ мушкилоти асосии муассиса ба ҳисоб меравад. Бо вучуди ин мутахассисон барои хуб ба роҳ мондани фаъолияти эҷодӣ ҷидду ҷаҳд менамоянд.

Қасри фарҳанги ноҳияи Дӯстӣ дар маркази ноҳия ҷой гирифтааст, ки аз ҷанд ҷиҳат барои мутахассисон ва мардуми маҳаллий мувофиқ аст. Фаъолияти қасри фарҳанги ноҳияи Дӯстӣ ба таври назаррас такмил ёфтааст. Он соли 2021 бунёд гардида, бо базаи моддию техниکӣ мӯчаҳҳаз гардонида шудааст. Дигар муассисаҳои фарҳангӣ, аз қабили китобхона, осорхона, мактаби мусиқӣ, боди фарҳангӣ дар доҳили бино ё шафати он ҷойгиранд. Ба ин васила баҳши фарҳанги ноҳия метавонад бо дигар муассисаҳои фарҳангӣ дар ҳамкории зич бошад.

Бо ташаббуси Сарвари давлат ва кӯшиши роҳбарияти ноҳия бино дар сатҳи замонавӣ тармим карда шудааст. Барои пешбурди фаъолият дастаҳои хунармандон ва дигар гурӯҳҳои корӣ то ҳадди имкон бо асбоби мусиқӣ ва сару либоси саҳнавӣ таъмин гардидаанд. Аммо мушкилоте, ки дар фаъолияти қасри фарҳанги ноҳияи Дӯстӣ ба мушоҳида мерасад, дар дигар қасрҳои фарҳанг камтар дида мешуд. Барои рушду такомули фаъолияти қасрҳои фарҳанг ҷалби мардуми маҳаллий ва дарёftи истеъододҳои ҷавон кори аввалиндарача маҳсуб мейбад. Мугаассифона, дар баргузории ҷорабинҳои фарҳангии ноҳия мардуми маҳаллий бо сабабҳои муҳталиф ҳамкории мутақобила надоранд. Қасри фарҳанг танҳо дар такя бо кормандони хонаву клубҳои фарҳанг ва мактаби бачагонаи санъати ноҳия намоишҳояшро ба роҳ мемонад.

Нуқтаи дигаре, ки С.Сулаймонӣ қайд намудааст он аст, ки: «Ҷилваҳои фарҳанги маҳаллии мардумони муҳталифи сайёра афзуда, ҳар яке мекӯшанд, ки ҷеҳраи фарҳангии хешро ҳифз намоянд. Чунин равияи боқӣ мондан ва нотакорори суннатҳои фарҳангӣ бори дигар қонуниятиҳои умумии ягона ва ҳифзи рангорангии фарҳанги бумии

хешро ба намоиш мегузорад. Инсонҳо дар муҳити фарҳангии гуногун умр ба сар мебаранд ва ин гуногунрангӣ дар паҳлуҳои зиндагии онҳо зоҳир мегардад» [12, с. 5].

Вақте мардум аз фарҳангу санъат дур мешаванд ва барои зинда нигоҳ доштани анъанаҳои миллии хеш намепардозанд, пояҳои фарҳанг оҳиста-оҳиста метавонад заиф шаванд. Масалан, дар фаъолияти қасрҳои фарҳангӣ ноҳияҳои Дӯстӣ ва Ҷайхун ин омилро муқоиса кардан мумкин аст. Ноҳияҳои номбурда гарчанде ҳамсарҳад бошанд, шакли фаъолият, одобу русум, тарзи зиндагонӣ ва назари мардумонашон оид ба фарҳангу тамаддун гуногун аст. Чуноне дар боло зикр гардид, дар намоишу чорабиниҳои фарҳангии ноҳияи Дӯстӣ иштироки мардуми маҳалӣ камтар мушоҳида мешавад. Дар ноҳияи Ҷайхун баръакс, бештари барномаҳои консертӣ аз ҷониби ҳаваскорон ташкил ва баргузор карда мешавад. Ҳол он ки дар ин ноҳия 20 ҳалқият бо урфу одат ва русумҳои муҳталиф умр ба сар мебаранд. Онҳо метавонистанд ҳар қадоме фарҳангӣ ҳонаводагии хешро ба танҳоӣ рушд диханд. Аммо 20 ҳалқияте, ки дар макон зиндагӣ доранд, барои тақвият баҳшидани фарҳангӣ ягонаи миллӣ арзишҳои ниёғони тоҷикон кӯшиш ба ҳарҷ медиҳанд. Қасри фарҳангӣ ноҳияи Ҷайхун гайр аз мактаби бачагонайи санъат ва ансамблҳои оилавӣ бо 7 муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ҷамоату дехот ҳамкории судмандро ба роҳ мондааст, ки мақсад омода ва тарбия намудани ҳонандагони болаёқат дар самти санъат мебошад. Дар шароити равандҳои ҷаҳонишавӣ бояд ҳалқу миллатҳо симои маънавии миллӣ, аз ҷумла арзиши фарҳангиву ахлоқии худро ҳифз карда тавонанд. Ин тақозои ҳаёт ва вазифаи муқаддаси ҳар миллати огоҳу соҳибфарҳанг мебошад.

Пажӯҳишҳо нишон дод, ки аз ҷиҳати шароити бино бештари қасрҳои фарҳанг дар шаҳру ноҳияҳои вилояти Ҳатлон дар ҳолати хуб қарор доранд. Аксари онҳо баъди ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ таъмиру навсозӣ гардидаанд. Базаи моддиву техниқӣ ва дигар таҷхизоти зарурӣ низ мувофиқи имконот фароҳам оварда шудаанд.

Мушкилоти асосие, ки дар фаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ-фароғатӣ, баҳусус қасрҳои фарҳанг мушоҳида мегардад, ин нарасидани кадрҳои баландиҳтисос ва камтар шудани фаъолияти эҷодии ҳонаҳои фарҳангӣ дехот мебошад. Албатта, омилҳои гуногуне барои суст гардидани кори муассисаҳои фарҳангӣ мавҷуданд. Дар натиҷаи омӯзиши фаъолияти эҷодии қасрҳои фарҳангӣ минтақаи Ҳатлон маълум гардид, ки дар бештари муассисаҳо мушкилот дида мешавад. Аз ҷумла, 30 дарсади кормандони муассисаҳоро кормандони гайритахассусӣ, 40 дарсади дигарро мутахассисони дорои маълумоти миёнаи маҳсус ташкил медиҳанд. Қасрҳои фарҳангӣ тақрибан бо 30% мутахассисони соҳибтаҷриба фаъолиятиашонро идома дода истодаанд. Ҳушбахтона, дар барҳеи онҳо курсҳои тақмили ихтисос дар муддати 5-10 сол ба роҳ монда шудааст. Вале ин роҳи ҳалли масъала шуда наметавонад. Зоро қисми зиёди онҳо таҷрибаи кории 30-40-сола дошта, аз солҳои 2000-ум инҷониб ба курсҳои тақмили ихтисос равона карда нашудаанд. Магар бо донишу малакае, ки қариб 50 сол қабл андӯхтаанд дар шароите, ки тамоми сайёрато марҳилаи ҷаҳонишавӣ фаро гирифтааст, фаъолияти ҳунариро дар сатҳи хуб ба роҳ мондан

мумкин аст? Илова бар ин, аксари кормандони таҷрибаи таҳассусӣ дошта дар синни нафақаанд. Дар бештари муассисаҳои фарҳангӣ мутахассиси ҷавон намерасад. Як фоизи муайянэ, ки қадрҳои ҷавонро ташкил медиҳанд, таҷрибаи коғии соҳа надоранд. Ҳусусан дар мавриди навозандагони ҷавон бисёре аз қасрҳо мушкилӣ доранд. Роҳбарияти қасрҳои фарҳанг мебояд бо истифода аз имкониятҳои мутахассисон маҳорату малакаи кормандони ҷавонро такмил диханд. Барои ҷалби истеъоддоҳо, барномаву ҷорабинӣ ва озмунҳои гуногунро ба роҳ монанд. Зоро мақсади асосии фаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ, пеш аз ҳама, ташкили фароғати одамон мебошад.

Сурӯдхонии анъанавӣ, раксу мусиқӣ, ташкили спектаклҳои оммавӣ усули анъанавии гузаронидани вақти фароғат мебошад. Дар гузашта аксари қасрҳои фарҳанг фаъолияташонро ба ҳамин тариқ ба роҳ монда буданд. Ҷунки талаботи замон ҳамонро тақозо мекард. Илова бар ин, муассисаҳои фарҳангӣ-фароғатӣ барои мардуми маҳаллӣ аҳамияти қалон доштанд. Ҳатто барои пешбуруди сиёсати замон маркази барномарезии ҳизб ба шумор мерафтанд. Кормандони қасри фарҳанг дар ҳамкорӣ бо мутахассисони муассисаҳои дигари фарҳангӣ нақшай ҷорабинихоро тартиб дода, барои гузаронидани он дар сатҳи баланд тайёри чиддӣ медиданд. Қасрҳои фарҳанг дар фаъолияти худ аз шиору овезаҳо сар карда, то ташкилу густариши театроҳои ҳалқӣ, дастаҳои ҳаваскорон, ансамблҳои гуногун, курсҳо ва усулҳои муҳталифи хидматрасонӣ ба аҳолиро истифода мекарданд.

Аммо имрӯз назари мардум нисбати ташкили фароғату истироҳат дигаргун шудааст. Дастрасии техникаву технологияи ҳозиразамон, аз қабили телевизион, телефон, компьютер ва дигар дастгоҳҳои электронӣ ба мардум навъи дигар истироҳатро муҳайё соҳт. “Имрӯз таъмини истироҳат бо рушди прогресси техникии видеотехнология, компьютерҳои фардӣ, кино ва фототехника осонтар гардидаанд, аммо ҳангоми баррасӣ ҷанбаҳои муҳталиф ва нақши муассисаҳои фарҳангиро нодида гирифтани мумкин нест” [6, с.84].

Мардум бар он назаранд, ки барои таъмини фароғат дигар эҳтиёчи рафтани ба қасру ҳонаҳои фарҳанг намондааст. “Ба ин васила наметавон фароғати воқеиро таъмин соҳт. Зоро дар тамошои шабакаҳои интернетӣ ва телевизион шаҳс наметавонад бо ҷомеа буданро эҳсос намояд. Вале баробари пешрафти илму техника шаклу воситаҳои нави фаъолияти нисбатан кӯтоҳ ба вуқӯъ пайвастанд” [8, с.64]. Ин падида то андозае дуруст ва мутобики замони мусоир аст. Чунин буҳрони фаъолияти эҷодии анъанавӣ на фақат дар Тоҷикистон, балки дар кишварҳои дигари дунё низ ба назар мерасад, ки ин бо таъсири ҷаҳониshawии фарҳангҳо ба вуқӯъ пайвастааст. Аммо бо роҳи такомул бахшидан ба рушди соҳаи фарҳанг ҳалли масъала бартараф ҳоҳад шуд. Чуноне Л. С. Жаркова қайд намудааст соҳаи муассисаҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ қисми таркибии иқтисодиёти давлат мебошанд [6, с.5]. Бо вуҷуди ин таъсири мутақобилаи наздик байни инсон ва фарҳанг вуҷуд дорад: барои рушд кардани соҳаи фарҳанг аз ҷиҳати иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсӣ инсон нақши калидӣ мебозад.

Дар ин ҷо зикри хулосаи С. Сулаймонӣ вобаста ба масъалаи ҷойдошта хеле мувоғиқ аст. Субъекти фарҳанг инсон мебошад. Ӯ эҷодкор аст ва арзишҳои инсониро хифз ва пахш менамояд. Эҷодкорӣ

танҳо дар фарҳанг зохир мегардад ва ба он вобаста мебошад. Категорияи фарҳанг соҳаи сунъисоҳтаи инсонро инъикос мекунад ва манбаи танзими ҳамгирии иҷтимоӣ ва рафтор аст [11, с. 128].

Ба ин далел, муассисаҳои фарҳангӣ имкон медиҳанд, ки одамон на фақат эҷодкорӣ намоянд, балки маҳорату малакаи хешро санҷанд, омӯзанд, чорабиниҳои шавқовару шабҳои эҷодиро ташкил намоянд. Дар давраҳои ташкилёбии ин муассисаҳо намоиши ҳаваскорони мусиқӣ дар қасрҳои фарҳанг хуб ба роҳ монда шуда буд.

Тавре мудири бахши фарҳангӣ ноҳияи Ҷайхун Назархудоев Манучехр (с.тав. 1988, маълумоташ олии таҳассусӣ) иброз дошт: «Пешравии кори мо, пеш аз ҳама, дар он аст, ки ҳангоми баргузор кардани ягон чорабинӣ вақте ба мардуми маҳаллӣ муроҷиат мекунем, ҳамеша барои ҳамкорӣ роzi мешаванд. Ҳоҳишмандоне, ки истеъодди фитрӣ доранд доимо худашон муроҷиат мекунанд, ки дар ягон барномаҳои консерти ё чорабиниҳои ҳукumatӣ ширкат варзанд. Албатта, ин гуна таклифҳо барои мо, ки ба навозандагону мутахассисони ҷавон ниёз дорем, мувоғиқ аст. Пешравии кори мо дар он аст, ки маҳфилҳои навозандагони асбобҳои нафасиву зарбӣ, рубоисароён, ракқосон, ҷеварон дар назди қасри фарҳанг амал мекунанд. Дар ин маҳфилҳо ҳоҳишмандон бевосита иштирок карда, маҳорати хешро сайқал медиҳанд. Бо ин роҳ мо истеъоддоҳои ҷавонро дарёфт карда, дар кори қаср ҷалб менамоем. Максади асосии дар фаъолияти эҷодии муассиса ҷавононро дар руҳияи ватандӯстиву меҳнатдӯстӣ тарбия намуда, пешгирий намудани онҳо аз шомил шудан ба ҳар гуна ҳаракатҳои ифротӣ».

Дар менечменти иҷтимоӣ-фарҳангии кунунӣ усулҳои – мусоидат намудан ба рушди фароғати иҷтимоӣ-фарҳангии мардум, ба ҳисоб гирифтани муносибатҳои давлат ва иҷтимоиёт, озодии интиҳоби мазмун ва шакли фаъолияти ҳаваскорӣ ворид гардида, сол аз сол нерӯи тоза мегиранд [2, с. 34].

Мутахассисони соҳаи фарҳанг метавонанд бо истифода аз роҳу воситаҳои наву таъсирбахш ва ба талаботи мардум ҷавобӣ фароғати табақаҳои гуногуни аҳолиро таъмин созанд. Барои ин кормандони қасрҳоро месазад, то репертуару барномаҳоеро тарҳрезӣ намоянд, ки мардуми соҳибзавқро ҷалб карда тавонад. Сол то сол таваҷҷуҳи мардуми одӣ ба фарҳангу фарҳангпастӣ меафзояд. Ин аз ташабbus ва талошҳои пайвастаи Сарвари давлат нисбати арзишҳои фарҳангии миллий ҳифзу нигоҳдории онҳо мебошад. Истиқлол бештар таваҷҷуҳу ҳоҳиши одамонро ба фарҳангу одатҳои хеш афзудааст. Омӯзишу таҳқиқ ва бузургдошли осори гузаштагон ҷилои тозае касб кардааст. Дар ин миён рӯ овардан ба фарҳангӣ ғанини ҳалиқҳои олам боз ҳам равнақ ёфт, ки яке аз ҷилваҳои беҳтарини замони муосир ҳисобида мешавад, зоро дар олами маънавӣ ҷенаки асосӣ муқаддасоти фарҳангӣ ва арзишҳои волои инсонӣ ҳоҳад буд.

Пурсишномаҳое, ки барои кормандони қасрҳои фарҳанг пешниҳод гардид, аз саволҳои мушаххасан иборат буданд, ки аксари онҳо бидуни фаҳмонидани иловагӣ онҳоро пур намуданд. Чунки пурсишнома барои таҳлилу баррасии кори тадқиқотӣ заминаи асосӣ ба шумор меравад. «Як интиқоли ҷиддӣ ба пажӯҳишҳои пурсишномавӣ ин аст, аксари онҳо сатҳӣ мебошанд, ба ин маъно, ки

бо истифода аз пурсишнома наметавон як тасвири воқеӣ аз эҳсосот, нигоришҳо ва ё боварҳои озмуданиҳоро ба даст овард» [11, с.119].

Гарчанде тавассути пурсишнома ҳадафи амиқтаре дастрас нашавад, аммо бо истифода аз он мо тавонистем дар фаъолияти қасрҳои фарҳанги шаҳру ноҳияҳо натиҷа ба даст орем. Дар қасрҳои фарҳанги шаҳру навоҳии Хатлон чорабиниҳои гуногуни фарҳангӣ ва дигар намоишҳо баргузор мегарданд. Дар даромадгоҳи қаср гӯши эълонҳо, ки дар он маълумот оид ба нуқтаҳои хизматрасонӣ, даъватномаҳо ба ҷашни тантанаҳо ва дигар чорабиниҳои қалонҳаҷм, эълонҳо, нақшай ҳармоҳаи корӣ ҷой дода шавад. Радиои қасри фарҳанг метавонад давоми рӯз пайваста садо дихад. Дар саҳни ҳавлии қаср баландгӯяқҳо гузошта шавад то аз онҳо мунтазам суруду мусиқӣ, ҳабару эълонҳо садо диханд. Ба воситаи радио сӯхбату мулоқотҳо шунавонида шаванд.

Бояд гуфт, ки дар ҳама манотики қишвар наврасону ҷавонон, миёнсолон ва қалонсолони соҳибистеъдод хеле зиёданд. Маҳз муассисаҳои фарҳангӣ метавонанд истеъдоди фитрии онҳоро бедор созанд, бо ҷалби чунин ашҳос фаъолияти эҷодии хешро тақвият баҳшанд. Дар рафти пажӯҳиши муайян гардид, ки ҳангоми баргузории чорабиниҳои консертӣ намоиши маҳсулоти ҳунармандӣ, ташкили барномаҳои фарҳангӣ аз гӯшаву канори дехаҳо нафарони лаёқатманди зиёде ба маркази ноҳия-қасри фарҳанг меоянд, то маҳорати саҳнавии хешро санҷанд. Ин ташабbus бояд ба кормандони соҳа ҷиҳати васеъ намудани доираи фаъолияти хеш имкон дихад. Дар баъзе маврид аз ҷониби мутахассисон рад кардани чунин истеъдодҳо ба мушоҳида мерасад. Бо ҷалби чунин ашҳос роҳбарияти қасрҳо метавонанд барномаҳои пулакиро ба роҳ монда, манбаи даромади ҳудро тақвият баҳшанд.

Фарҳанг ҳамчун соҳаи фаъолияти инсон бо нотакрорӣ ва натиҷаҳои хос доштан шахсиятҳои бомаърифат ва боистеъдодро муттаҳид месозад [6, с.5]. Чуноне натиҷаи пурсишномаҳои барои сокинони маҳаллӣ таҳиянамуда нишон дод, аксари одамон аз фарҳанги воло, маҳорату истеъдоди соҳибзавқон, намоишҳои мазмунан баланду нотакрор меболанду гизои маънавӣ мегиранд. Вале дар баъзе ноҳияҳо баргузор кардани чунин чорабиниҳо қарib ба мушоҳида намерасад. Қисми зиёди сокинон ҳангоми мусоҳиба ба саволҳои умумӣ чунин посух додаанд: «Солҳои пеш шароити қасру ҳонаҳои фарҳанг хеле хуб буд. Мардум бесаброна рӯзҳои истироҳатро интизор мешуданд, то дар ягон чорабинии фарҳангӣ иштирок кунанд. Намоиши чорабиниҳои хубу диданибоб завқи одамонро нисбати санъату фарҳанг бедор карда, онҳоро маҷбур месоҳт, ки дар намоишҳо ҳамчун санъаткор иштирок кунанд. Ҳатто қарib ҳар бегоҳ дар қасри фарҳанг намоишҳои театркунонидашуда баргузор мегардид. Дар он солҳо баъзе чорабиниву филмҳое, ки бо ҳоҳиши мардуми маҳаллӣ ба намоиш гузошта мешуд, аксарияташон пулакӣ буд, сатҳи зиндагии мардум хуб буд. Онҳо ба санъату мусиқӣ дилбастагии зич доштанд».

Фарҳанг соҳае мебошад, ки созмонҳои хориҷӣ ва ташкилотҳои гайридавлатӣ ҷиҳати моблағгузории он таваҷҷуҳ зохир наменамоянд, танҳо аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон сармоягузорӣ карда мешавад. Дар Консепсияи рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон

омадааст, ки сарчашмаҳои гайрианъанавии маблағгузорӣ, ба монанди спонсорӣ, метсенатӣ, ҳавасмандкуни муддӣ ба инкишофи хадамоти пулакӣ ҳамчун сарчашмаи ташакқули маблағгузории фарҳанг аз ҳисоби хадамот ба сайёҳон ва экспурсияҳо, осорхонаҳо ва тамошои дигар обьектҳои таъриҳӣ ва меъморӣ ҳамаҷониба истифода шаванд [7, с. 32]. Барои ҷалб ва сармоягузории ташкилотҳои гайридавлатӣ, шахсони алоҳида-соҳибкорон бояд лоиҳаву барномаҳоеро пешкаш намуд, ки дорои арзиши волои фарҳангиву миллӣ бошанд. Мутахассиси соҳибтаҷриба метавонад бо чунин нақшаҳои корӣ фаъолияти қасрро беҳтар созад.

Маоши кормандони соҳа низ танҳо аз ҳисоби буҷаи давлат пешбинӣ шудааст. Мувофиқи ҳисботҳои оморӣ даҳ сол қабл музди миёнаи кормандони соҳаи фарҳанг 220 сомониро ташкил медод. Имрӯз сатҳи маоши мутахассисон то андозае афзудааст, аммо барои қадрҳои ҷавон ҳоло ҳам ҷавобгӯ нест. Таъмини қасрҳои фарҳанг бо мутахассисони соҳа дар ҳолати ногувор қарор дошт, ки ин масъала то ҳол ҳаллу фасл нагардидааст. Дар шароити имрӯза ҳам, фарҳанг ба шахсони соҳибтаҳассус ниёзи ҷиддӣ дорад.

Аз таҳлили фаъолияти қасрҳои номбурда ҳулоса кардан мумкин аст, ки маъмурияти онҳо дар ҷодаи беҳтар гардонидани фаъолияти маънавию эҷодӣ ва молиявии ҳуд корҳои зиёдеро ба анҷом додаанд. Сабаби ҳамаи ин муваффақиятҳоро дар ҳис намудани масъулията, дуруст ва мувофиқи дарҳости мардум ва дар асоси омӯзиши талаботи онҳо ба нақша гирифтани кор, такмили ихтиноси қадрҳоро мувофиқи талаби шароит ба роҳ мондан, дуруст ҳал намудани масъалаи то ба ҷо гузоштани қадрҳо, ба назар гирифтани шароити кор ва ҳавасмандгардонии кормандон, истифодаи дурусти техникаву технологияи муосир ва ташкили хизматҳои муҳталифи пулакӣ дидан мумкин аст. Файр аз ин, роҳу воситаҳои ҳавасмандгардонӣ мавҷуданд, ки роҳбарони қасрҳо барои мутахассисон бояд ташкил намоянд. «Навъу тэъдоди мукофоту ҳавасмандиҳое, ки муассиса пешниҳод менамояд, барои арзёбии сифати фаъолияти меҳнатӣ ҳеле муҳиманд. Зоро ҳавасмандгардониву мукофотҳо ба майли одамон ҷиҳати ба кор дохил шудан, ба кор ҳозир нашудан, ҷӣ қадар истехсол кардан, ба сифату самаранокии фаъолияти кормандон нисбат ба ҳавасмандгардониву мукофотҳо вобаста аст» [9, с. 35].

Ин ҷиҳати мушкилот дар фаъолияти муассисаҳои фарҳангии ноҳияи Ҷӯстӣ ҳеле рӯшан ба мушоҳида мерасад. Тибқи иттилои директори қасри фарҳангии ноҳия мутахассисони соҳа бо сабаби кам будани музди маош фаъолиятро тарқ кардаанд. Ҳатто шахсони дорои маълумоти миёнаи маҳсусро бидуни ихтиёрашон ба вазифаи мудири хонаи ҷамоат ё дехот таъйин менамоянд. Сабаби дар муассисаҳои фарҳангӣ фаъолият намудани кормандони гайрисоҳавӣ низ дар ҳамин аст. Ҷанде аз роҳбарони қасрҳо аз кам будани маош ва ҷавобгӯ набудани вазъи иқтисодии корхона ҷиҳати ҳавасмандгардонии кормандон ва дастгирии молиявии онҳо ишора намудаанд. Дилгармии мутахассис нисбати соҳа дида намешавад. Бояд роҳбари муассиса нисбати фаъолияти корманд таваҷҷуҳи хосса зоҳир намояд ва тариқи ҳавасмандгардонӣ сатҳи молиявии ўро таъмин созад, то мутахассис дар навбати ҳуд барои густариши соҳа талош варзад.

Омӯзишҳо водор соҳт, ки чунин таклифу пешниҳоди мутахассисони соҳаро ҳамчун натиҷаи пажӯҳиш ироа намоем:

- беҳтар намудани ҳолати қасру хонаҳои фарҳангӣ чамоату дехот ва ба замони мусоид мутобиқ гардонидани фаъолияти онҳо;
- ҳуҷҷатгузории соҳа дар шаҳру ноҳияҳо, ки ба таври галат роҳандозӣ шудааст, Вазорати фарҳанг ва бахши фарҳангӣ ноҳия барои бартараф намудани он чора андешанд;
- баровардаи бинои хонаҳои фарҳангӣ аз тавозуни чамоатҳо;
- бо огоҳии роҳбарияти ҳукумати ноҳияҳо заминҳои дар иҳтиёри бахши фарҳанг буда, ки ба мардуми маҳаллӣ фурӯҳта шуда буданд, бозпас гардонида шаванд;
- ҷудо намудани қитъаи замин барои кормандони фарҳангӣ ҳамчун ҳоҷагии ёрирасон аз тарафи ҳукумати шаҳру ноҳияҳо;
- таъмини кормандони соҳаи фарҳангӣ бо сарулибоси саҳнавӣ ва мошинаи хизматӣ;
- ташкил ва пайваст намудани шабакаи Интернет.

Дар маҷмуъ муассисаҳои фарҳангии вилояти Ҳатлон мақом ва мавқеи худро гум накарда, баробари боловавии тамаддуни ҷомеа ҳамчун марказҳои фарҳангии маърифатӣ ба ҷомеаи шаҳрвандӣ хизмат карда истодаанд.

Адабиёт

1. Алибахшев, Н., Дӯстмуҳамедова, М. Муассисаҳои фарҳангӣ ва тарбияи зебопарастии наврасону ҷавонон / Н. Алибахшев, М. Дӯстмуҳамедова.– Душанбе, 1999. – 56 с.
2. Анучина, Л.В. Общие основы культурно-просветительной педагогики / Л. В. Анучина.– Харьков, 1985. – С. 34.
3. Бӯриев, Қ. Таҳлили фаъолияти муассисаҳои фарҳангии шаҳру навоҳии минтақаи Кӯлоби вилояти Ҳатлон / Қ. Бӯриев, Н. Мирзоалиев // Паённомаи фарҳангӣ. – 2014. – №3(27). – С. 99-108.
4. Фаффоров, Б. История культурно-просветительных учреждений Республики Таджикистан (1991-2011 гг.). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Специальность 07.00.02. – Отечественная история. – Душанбе, 2014. – 26 с.
5. Дар бораи фарҳанг: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон, 13 декабря соли 1997, №519 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 1997. – №23-24. – С. 120-134.
6. Жарков, Л.С. Деятельность учреждений культуры: Учебное пособие. – 3-е изд., испр. и доп. / Л.С Жарков.– М.: МГУКИ, 2003. – 234 с.
7. Концепсияи рушди фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон (Матн): Бо Қарори Президиуми Шурои Олии ҶТ аз 30 декабря соли 2005, №501 тасдиқ шудааст // Концепсияи рушди фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон: Дастовардҳо ва масъалаҳои ҳалталаби татбиқи он / мураттиб ва муҳаррири масъул Ҷ.Шерматов. – Душанбе: Эҷод, 2007. – С. 4-37. – 144 с.
8. Латышева, М. Дома культуры как инструмент пропаганды в СССР // Векторы развития современной России. Гуманизм vs постгуманизм. Материалы XV Международной научно-практической

конференции молодых ученых. 22–23 апреля 2016 года: сборник материалов / под общ.ред. М. Г. Пугачевой. – М.; СПб.: Нестор – История, 2016. – 312 с. – С. 59-66).

9. Менечменти фаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ-фароғатӣ: Дастури амалӣ-методӣ / мураттиб С. Шосаидов; муҳаррир Ҷ. Курбонов. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2010. – 128 с.

10. Орумбекзода, Ш. Истиқлолият тақонбахши рушди фарҳанги миллӣ // Осор / мураттиб Ш. Комилзода; муҳаррири масъул М. Муродов. – Душанбе: Арҷанг, 2017. – Ҷ. 3. – С. 11-43.

11. Сулаймонӣ, С. Педагогикаи фарҳанг / С. Сулаймонӣ. – Душанбе: Ирфон, 2013. – 692 с.

12. Сулаймонӣ, С. Фарҳанги мардум ва омилҳои муассири он / С. Сулаймонӣ // Паёмномаи фарҳанг. – 2014. – №1(25). – С. 3-11.

13. Фарҳанг ва истиқлол / таҳияи Ф. Азизӣ; муҳаррир Гулназар. – Душанбе: Адиб, 2011. – 292 с.

Абдуллоев Акобир

ТЕКУЩЕЕ ПОЛОЖЕНИЕ И НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ДВОРЦОВ КУЛЬТУРЫ ХАТЛОНСКОЙ ОБЛАСТИ

В статье рассматриваются важные вопросы относительно работы дворцов культуры в некоторых городах и районах Хатлонской области. В результате экспедиций и интервью автор статьи в той или иной мере выявил их роль и положение в обществе, а также основные факторы, влияющие на их прогресс. Особое значение придается вопросу взаимоотношений государственных структур и местного населения с дворцами культуры. Процесс нейтралитета и неприкосновенности приводит к снижению активности дворцов. В частности, при отсутствии четкой государственной политики в сфере деятельности дворцов культуры сложно разрабатывать актуализированные законы в этой отрасли. Автор, рассмотрев основные функции и назначение дворцов культуры, приходит к выводу, что их деятельность играет ключевую роль в просвещении жизни общества. Дворцы культуры имеют важное значение в развитии национальной культуры таджиков. Также были проанализированы вопросы изменения впечатления о специалистах в области культуры. В частности, обеспечение дворцов культуры высококвалифицированными кадрами является основной задачей исполнительных органов государственной власти и Министерства культуры. Потому что сфера культуры нуждается в обновлении как с точки зрения науки, так и практики культурной деятельности и кадрового образования. Основным вопросом удовлетворения потребностей дворцов культуры является теоретическое обоснование, практическое применение и своевременный доступ. В статье анализируется современное состояние деятельности дворцов культуры в период независимости, а также обосновываются возможности и пути совершенствования их деятельности в условиях глобализации. Должностным лицам таких учреждений следует принимать меры для

надлежащего осуществления своей деятельности и использования современных возможностей.

Ключевые слова: культура, независимость, Дворец культуры, культурно-развлекательные учреждения, общество, современность, глобализация, досуг, деятельность, проблемы, спрос, событие.

Abdulloev Akobir

CURRENT SITUATION OF CULTURE HOUSES IN THE KATLON REGION

The article discusses important issues directed to the palaces of culture in some cities and districts of the Khatlon region. As a result of fieldwork interviews, the author to some extent revealed their role and position in society, and the main factors influencing its progress. Particular importance is attached to the issue of relations between state structures and the local population with the palaces of culture. The process of neutrality and inviolability leads to a decrease in the activity of the palaces. In particular, in the absence of a clear state policy in the field of palaces of culture, it is difficult to develop updated laws in this area. The author did not consider the function and purpose of the palaces of culture and comes to the conclusion that their activities play a key role in enlightening the life of society. Palaces of culture are important for the development of old relations and new relations in the development of the national culture of Tajiks.

The issues of changing the impression of a specialist in the field of culture were also analyzed. In particular, providing palaces of culture with highly qualified personnel is the main task of the executive bodies of state power and the Ministry of Culture. Because the sphere of culture needs to be updated both in terms of science and the practice of cultural activities, personnel and field education. The main issue of meeting the needs of cultural palaces is the theoretical justification, practical application and timely access. The article analyzes the current state of the activities of the palaces of culture in the period of independence, as well as substantiates the possibilities and ways to improve their activities in the context of globalization. Officials of such institutions should take steps to properly carry out their activities and use modern facilities.

Keywords: culture, independence, palace of culture, cultural and entertainment organizations, society, globalization, leisure, problems, demand, event.

ТДУ: 78тоҷик+001(092)+782/785+39тоҷик+008

Рахимов Билолиддин

ОЛИМ БОБОЕВ – ШАШМАҚОМСАРОИ МОҲИР

Дар мақола оид ба саҳм ва нақши Ҳунарпешаи шоистаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, хунёгари нотакор Олим Бобоев дар рушди шашамақомсарои тоҷик ва вижагиҳои овозхонии ўсухан меравад.

«Шашмақом» бузургтарин қомуси мусиқии ҳирфавии ҳалқи тоҷик аст, ки дар рушди нумуи он муаррихон, мусиқиишиносон ва овозхонони варзида, нақши боризе гузоштаанд.

Олим Бобоев аз зумраи он санъаткорони варзидае мебошад, ки дар рушди шашамақомсарои тоҷик бо сабку услуби хоси ҳунарӣ, бо диди нави эҷодӣ, мактаби бою ғаний ворид гардида, донишҳои аз мактаби устодони варзидааш Аҳмад Бобоқулӯв, Барно Исҳоқова ва Нериё Аминов омӯхтаашро мавриди истифода қарор дода, такмил намудааст.

Дар мақола ҳамчунин мактаби ҳунарии ин ҳунарманд, вижагиҳои хоси санъати овозхонӣ, мавқеъ ва саҳми ў дар рушди Шашмақом, афзалият ва ё бартарии ин мусиқӣ аз мусиқии ҳирфавии дигар миллатҳо ва заминаҳои густарии он таҳқиқ гардидааст.

Дар интиҳои мақола сафарҳои ҳунарии Олим Бобоев ба мамлакатҳои гуногун, муаррифии Шашмақоми тоҷик аз саҳнаҳои баланди ҳунарии ин мамолик ва арҷ гузоштан ба хидматҳои ў, аз сўйи Ҳукмати Ҷумҳурии Тоҷикистон арзёбӣ шудааст.

Калидвоҷсаҳо: *Олим Бобоев, ҳунар, ҳунарманд, Шашмақом, эҷодкорӣ, мусиқӣ, овоз, овозхонӣ, истеъдод, мактаби ҳунарӣ, мусиқиишиносон.*

«Шашмақом» қуллаи баландтарини мусиқии ҳирфавии ҳалқи тоҷик буда, тавассути асарҳои муаррихон ва хидматҳои арзишманди мутрибону овозхонон бо шукӯҳу ҷалолаш то ба замони мо омада расидааст. Ин қомуси бузурги мусиқии аҷдодӣ ҷандон буҳрони таърихири паси сар намуда, накҳати худро аз даст надод, балки рушд намуд, муаррифгари санъати баландпояи ҳалқи тоҷик гардид.

Дар рушду равнақи ин шоҳасари мусиқии ҳалқи тоҷик арбобони санъат: Ҳоҷӣ Абдулазиз, Содирхони Ҳофиз, Фазлиддин Шаҳобов, Шоҳназар Соҳибов, Нериё Аминов, Барно Исҳоқова, Боймуҳаммад Ниёзов ва дигарон саҳми арзанда гузоштаанд.

Дар ин радиф ҳунарманди воло, шашмақомсарои моҳир, Ҳунарпешаи шоистаи Тоҷикистон Олим Бобоевро низ метавон шомил намуд. Олим Бобоев аз айёми кудакӣ ба мусиқӣ завқи зиёд дошт ва орзуи санъаткори қасбӣ шуданро дар дил мепарварид. Падараш – Искандар Бобоев бо ҳунари волояш дар водии Зарафшон бо номи Искандари Савтӣ соҳиби шуҳрату эҳтиром гардида буд.

Олим Бобоев нозукиҳои санъати овозхониро аввал дар назди падар, баъдан дар маҳфилҳои ҳаваскорони мактаби шаҳри Панҷакент,

ки ба ҳайси овозхон фаъолият менамуд, аз худ карда, бо иштирок дар озмунҳои сатҳи ноҳиявӣ маҳорати сарояндагиашро сайқал дод.

Мехри беандоза ва ҳидоятҳои падар ўро соли 1957 ба Донишкадаи давлатии санъати Тоҷикистон ба номи М. Турсунзода овард. Дар шуъбаи «Мусикии Шарқ» ба таҳсил пардоҳт ва нозукиҳои «Шашмақом»-ро аз устодони бузург Аҳмад Бобоқулов, Барно Исҳоқова, Нериё Аминов ва Боймуҳаммад Ниёзов омӯҳт. Дар ин айём ў дар симпозиуми мусикии Шарқ (дар шаҳри Самарқанд) ва дигар чорабиниҳои сатҳи баланди кишвариву байнамилалӣ иштирок ва ҳунарнамоӣ карда, ҳамчун шашмақомсари варзида шинохта шуд.

Олим Бобоев ба ҳайси овозхон фаъолияти худро дар ансамбли этнографии «Ганҷина» оғоз намуда, дар ин боргоҳи ҳунар эҷодиёти худро сайқал медиҳад ва сазовори овозхони касбии дараҷаи олий мегардад. Ўз рӯзҳои нахустини фаъолияташ дар эҷоду иҷрои сурудҳои «Шашмақом» ба сабку услуги хос тақя карда, тавассути робитаҳои ҳунарӣ бо устодони бузурги шашмақомсари А. Бобоқулов, Б. Исҳоқова, Б. Ниёзов. Ҷ. Муродов ва дигарон нозукиҳои мақомсариро аз худ намуд ва ҳамзамон кӯшид, ки вижагиҳои овозхониашро намоиш дихад. Аз ҷумла, соли 1987 бо ибтикори устоди зиндаёд Зафар Нозим консерти муштараки ду нафар овозхони ҷавон Олим Бобоев ва Субҳони Сайд баргузор гардид. Баргузории ҷунин консертҳо Олим Бобоевро натанҳо муаррифӣ кард, балки ўро баҳри эҷоди суруду таронаҳои нав ба нави ҷолиби классикую ҳалқӣ ҳидоят намуд, ки дар фаъолияти ҳунарияш такони ҷиддие баҳшид.

«Дар санъат бояд ҳар як ҳунарманд сабк, тарзи хоссаи эҷодию ҳунарварӣ дошта бошад. Эҳтироми ҳалқ нисбат ба ҳофиз дар он сурат ба миён меояд, ки дар дилу рӯҳи шунаванд, рангомезиҳои тозаи созу овозро эҳдо намояд» [7, с. 37]. Олим Бобоев аз зумраи ҷунин ҳунармандон буд, ки дар санъати мусикии тоҷик, баҳусус дар шашмақомсароӣ, бо диди нави эҷодӣ ворид гардид. Ўз дар масири эҷоду ҳунарварӣ ҷун ҳунарманди асил, ки аз асрори мақомхонӣ, илми арӯз, нотанависӣ, гармония, таърихи мусиқӣ, навохтани созҳои мусиқӣ самара бардошта буд, мақомҳои алоҳидаро аз «Шашмақом», бо вижагиҳои хоси худ, бо нолаҳои ҷаззоб ва эҳсоси пуршиддат иҷро намуда, дар навор сабт кардааст. Масалан, ўз дар иҷрои мақоми «Ушшоқи Самарқанд» аз диапазони баланди овоз моҳирона истифода намуда, онро дар пардаи баланд сароидааст, ки аз сарояндаи ҳирфавии мақомсоро буданаш шаҳодат медиҳад. Мавсуф асолату бузургии мақомҳоро дар иҷрои пардаи аслӣ хуб медонист ва кӯшиш менамуд, ки «Шашмақом» дар сатҳи баланди касбӣ иҷро карда шавад. Аҳамият додан ба интиҳоби матну оҳанг, гурехтан аз тақлид, ба эҷоди худ серталаб будан суруду таронаҳояшро ҷаззобу дилписанд гардонидааст. Ин маҳсусиятҳо барои шуҳратёр шудани ҳунарманд накши муҳим мебозад. Тавре санъатшинос Абӯбакр Зубайдӣ зикр кардааст: «Дар санъати мақомхонӣ ба ҳам оmezish ёфтани мусикии хуб ва шеъри баланд хеле муҳим аст» [2. с. 27].

Сурудҳои классикӣ ва «Шашмақом» дар барномаҳои эҷодии Олим Бобоев мавқеи маҳсус доранд. Дар ҳама сурудаҳои ўз, хоса дар

сурудҳои «Ироқи Бухоро», «Насри Ушшоқ», Сарахбори «Ороми чон», «Гиря», «Насруллоҳӣ», «Ушшоқи Содирхон», «Қӯшчинор», «Дугоҳ», «Сегоҳ», «Чоргоҳ», «Баёти чор» бо соқиномааш, «Танавор», Сарахбори «Ороми чон», «Ушшоқи калон», «Ушшоқи қадим», «Бозургонӣ шеъру мусиқӣ ба ҳам тавъам омадаанд.

Дар ичрои сурудҳо ин ҳунарманд анъанаҳои маъруфи мақомсарои хирфавӣ, интихоби матни баланд, бо мизони баланд сароидани мақомҳо (яъне аз пардаи аслӣ) мушоҳида карда мешавад, ки ин услугуб дар дигар овозхонҳо кам дида мешавад.

Олим Бобоев ба зудӣ дар муҳити фарҳангии Тоҷикистон ва кишварҳои ҳамсоя ҳамчун овозхони варзидаи шашмақомсаро обрӯю эътибори баланд қасб намуд. Ба санъати волои овозхонии ў овозхонони варзидаи Ҷумҳурии Ўзбекистон, аз ҷумла Ҳунарпешаҳои мардумии Ўзбекистон Муноҷот Йўлчиева, Шавкат Мирзоев, донишманди соҳаи илми мусиқӣ, профессор Файзулло Кароматов баҳои баланд додаанд.

Соли 1998 дар шаҳри Тошканд махфили бошукуҷе бо иштироки устодони зикршуда баргузор гардид. Олим Бобоев низ дар ин маҳфил иштирок дошт ва бо ҳоҳиши меҳмонон мавсуф оҳангера бидуни садоафзо, таҳти навои тор, дар сатҳи баланд ичро кард, ки барои аҳли ҳунари ширкатдошта ҳайратовар буд. Мавриди зикр аст, ки дар ин маҳфил Олим Бобоев ҳамчун сарояндай варзида ва дорандай таҷрибаи бойи овозхонӣ муаррифӣ гардид ва имкониятҳои нав ба нави эҷодӣ дар масири ҳунарвариаш ба миён омад.

Олим Бобоев соли 1986, бо шомил гардидан ба ансамбли давлатии «Шашмақом» ба номи Ф. Шаҳобов, дар радифи сарояндагону навозандагони мумтоз қарор гирифта, барои рушди ин навъи мусиқии аҷдодӣ ба сайъу талоши зиёд ба фаъолият оғоз намуд. Маҳз дар ин давра дар ичрои ў як силсила суруду таронаҳои классикӣ сабт гардиданд, ки аз лиҳози қасбият густурда ва ҷаззоб мебошанд. Сабки яккасароӣ, («яккаторӣ»)-ро Олим Бобоев минбаъд дар ҳамаи оҳангҳои эҷоднамудааш ба таври рӯшан инъикос намудааст. Ў дар тӯли фаъолияти ҳунарии худ зиёда аз сад ҳоҳги ҷаззоб эҷод кардааст, ки дар ҳеч қадоми он лаҳни тақлид, оҳангу услуби ноустувор ҷой надоранд ва дар онҳо навоварие аз лиҳози услуби иҷрагарӣ мушоҳида карда мешавад.,

«Ин сароянда, ки соҳиби овози вижайи сатҳи операвӣ буд, меҳост ҳамаи гӯшаҳои «Шашмақом»-ро ҳамроҳи оркестри муҷаҳҳази симфонӣ ичро ва сабт кунад. Ў аз шевай ичрои ин асари гаронқимати классикии тоҷик дар кишвар қонеъ набуд ва бовар дошт, ки дар ҳолати дуруст суруда шуданаш «Шашмақом» метавонад бо мусиқии ирфонии Ғарб дасту панҷа нарм кунад» [3, с.21].

Дар ҳакиқат, аз лиҳози вижагӣ, мусиқии классикии тоҷик аз мусиқии классикии Ғарб фарқ мекунад. Мусиқии классикии Ғарб чандон тобеи оҳанг ва шеър нест, балки бо гармония ва нотаҳо ичро карда мешавад. Дар мусиқии классикии мо, хосса «Шашмақом» тобеияти оҳанг бо матн мушоҳида карда мешавад, он мисли шеър аст

ва дорои маъни баланд мебошад. Инчунин дар эҷоди ин мусиқии суннатӣ илми арӯз низ нақш мебозад, зеру бам, латофату назокат аз ин илм ба он ворид гардидааст.

Олим Бобоев мусиқии «Шашмақом»-и моро бо сухан, бо шеър тавъам меҳисобид. Ба назари ў, чунонки шеъри классикии мо мусиқӣ дорад, мусиқии классикии мон низ дар худ шеър дорад, достон дорад, бояд онро дарк кунем, арҷ гузорему баҳри нумӯи он қӯшиш ба ҳарҷ диҳем. Ин бузургию асолати мусиқии аҷдодиро Олим Бобоев дар «Шашмақом» медид ва пайваста дар масири эҷодии хеш вижагиҳои баланди шашмақомсароии асилро мавриди истифода қарор медод.

Донишманди шарқшинос, профессор Сафар Абдулло оид ба ҳунари шашмақомсароии Олим Бобоев чунин ибрози назар намудааст: «Олимҷон ба ҳадде «Шашмақом»-ро омӯхта буд ва ба он ишқ меварзид, ки ман каси дигареро оғоҳтар аз ў намешиносам. Дар бораи ҳар як оҳанг ва ё ҳар як баҳше аз «Шашмақом» соатҳо метавонист ҳарф бизанад, далел биоварад ва сабит кунад» [4, с.160].

Дар интиҳоби матн ва мусиқӣ Олим Бобоев саҳланигориро намепазируфт, қӯшиш менамуд, ки бар матни асил мусиқии ҷаззоб оғарад, то маъни шеър ё ғазал коста Nagarداد ва он аз тарафи сомеъон хуб пазируфта шавад. Ин услугуб маҳаки асосии раванди эҷодии ў буд ва онро ў дар тӯли фаъолияти эҷодии минбаъдааш истифода бурда, сурудҳои ҷолиб эҷод намудааст.

Соли 2002 Олим Бобоев ба ҳайси овозхони варзидаи «Шашмақом» дар ансамбли давлатии «Шашмақом»-и Кумитаи телевизион ва радиои назди Ҳукмати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Ф. Шаҳобов ба фаъолият шурӯъ намуд ва бо сурудҳои «Навои искандарӣ», «Қӯшчинор», «Танавор», «Зулфи парешон», «Фифон», «Самари бӯстон», «Ишқи ман», «Оташи дил», «Дарси вафо», «Ормон» ансамбл маҳбубият пайдо кард.

Рузноманигор Синои Ҳолиқ дар яке аз мақолаҳояш доир ба услуби овозхонии Олим Бобоев чунин навиштааст: «Сарҷунбониву ҳаракатҳои бовиқори ў дар ҳавои маънои шеър ҷаззобияти сурудашро даҳчанд меафзуданд. Гуё ҳангоми ҳунарнамоӣ ў худро фаромуш мекард, ҳастияш дар дарёи мусаффои савту наво гарқ мешуд» [8, с.14].

Бояд тазаккур дод, ки Олим Бобоев сурудҳояшро бо эҳсоси хело баланд ичро менамуд, ҳастиашро ба суруд мебахшид ва қӯшиш менамуд, ки маъни мазмуни суруд ё ғазалро ба шунавандааш бирасонад. Саҳнаро муқаддас мешуморид ва бо боварии комил, завқи баланд ва ғурури хосса руи саҳнаи ҳунар мебаромад. Ў ба шеър бо ҷашми хирад менигарист, онро таҳлил менамуд ва баъд ба он мусиқии ҷаззоб оғарида, ба саҳнаи ҳунар меовард.

«Шашмақом» барои Олим Бобоев ғанҷинаи гаронбаҳои муқаддас ба шумор мерафт ва эҳтироми ў нисбат ба ин қомуси мусиқии аҷдодӣ хеле баланд буд, аз ин лиҳоз, пайваста мекӯшид, ки ин санъати баргузидаи мусиқӣ бо тамоми нозуқиву шукуҳаш омӯзонидаву шунавонида шавад. Профессор Аслиддин Низомов ба Олим Бобоев баҳои баланд дода, ўро ҳамчун «Ровии навоҳои пур аз шӯру шаар» қаламдод кардааст [5, с. 139].

Дар ҳақиқат, сурудҳои «Навои Искандарӣ» бар ғазали Қассоб, «Навҳай Кова» аз мақоми «Сегоҳ» бар ғазали Лоиқ Шералӣ ва гайраҳо, аз ҷониби Олим Бобоев бо шӯру шарари хосса иҷро шудаанд. Дар ин сурудҳо диапазони баланди овозхонӣ, яъне авҷҳои баланд мақоми хос доранд, ҳама руқнҳои касбии мақомсарой бо ҷилои нав, ба дараҷаи касбияти воло амалӣ шудаанд. Авҷ ҳуд дар мусиқии тоҷик, баҳусус дар шашмақомсарой, нуқтаи олӣ ва ҷилобаҳшанд ба шумор меравад ва маҳз ҳамин авчи баланд сабаби маҳбуб гардидаан Олим Бобоев гардидааст.

«Агар аз нигоҳи ҳофиз авҷ як навъ санҷиши маҳорату малака ва истеъоди сарояндагӣ бошад, аз нигоҳи шунаванд, авҷ «мағзи» асари мусиқӣ, лаҳзаи гуворотаринест, ки шунавандаро ба олами зебоиманишини гуворо, эҳсоси тоза расонида, ўро ба қашфиёти нави маънавӣ водор месозад [4, с.22].

Сурудҳои «Оташи дил» бар ғазали Накибхон Туғрал, «Олами бӯстон» бар матни Фитрати Самарқандӣ, «Дарси вафо» бар шеъри Лоиқ Шералӣ, «Гадои даргахи ишқат» бар ғазали Бадриддин Ҳилолӣ ва гайраҳо далели ин гуфтаҳо мебошанд, ки бо лаҳни гуворо ва авчи хоси Олим Бобоев суруда шудаанд. Дар ин сурудҳо, хусусан баҳши даромад, нимавҷу авчи калон ва фаровард бо тобишҳои мусиқии мардумӣ хеле бамавқеъ истифода шудааст, ки аз ҳунарманди варзида, устоди шашмақомсаро будани Олим Бобоев шаҳодат медиҳад.

Дар эҷодиёти Олим Бобоев «Шашмақом» ва таранnumи он, ҳамчун баландтарин санъати мусиқӣ, мақоми маҳсусро ишғол менамояд ва ў бо эҷоди таронаи «Сароҳбори Саразм» собит намуд, ки дар сатҳи баланди ҳунари овозхонӣ қарор дорад. А. Низомӣ дуруст зикр мекунад, ки: «Дар мусиқии мардумии қӯҳистони Тоҷикистон чандин намунаҳои мусиқӣ таҳти унвони «Сароҳбори қӯҳистон» маълум мебошанд, ки тимсоли олии ҳарактери мардумӣ доштани эстетикаи «Шашмақом» ба шумор мераванд» [8, с. 211]. Дар таронаи «Сароҳбори Саразм» дараҷаи баланди мизони овоз, тобишҳои хоси овозхонӣ ва услуби вижай сарояндагии Олим Бобоев бо ҳама назокаташ мушоҳида карда мешавад,

Эҷодиёти Олим Бобоев рангоранг ва аз лиҳози маънӣ ғанӣ аст, ў мусиқии гайримиллии мо – мақомҳои ҳоразмӣ ва ҳафт дастгоҳи эрониро низ дар барномаҳои ҳунариаш ҷой додааст ва ба мусиқии классикии Ўзбекистон, хосса ба эҷодиёти ҳофизи машҳури мақомсарои ўзбек Отаҷон Ҳудойшукоров таваҷҷӯҳ намуда, сурудаҳои ўро бо сабки ҳуд иҷро кардааст.

Олим Бобоев, бо шарофати истеъоди баланди овозхониаш, санъати бузурги шашмақомсарои тоҷикро дар мамлакатҳои Ғарбу Шарқ, аз ҷумла Австрия, Фаронса, Олмон, Украина, Тунис, Ҷумҳурии исломии Эрон, Афғонистон, Ўзбекистон муаррифӣ намудааст. Ў дар ҳамоишу фестивалҳои ҳунарӣ ва озмунҳо, аз ҷумла, фестивали «Зарбҳои шарқӣ» (Австрия, 1988), «Таронаҳои ҳалқҳои ҷаҳон» (Тунис, 1991), «Даҳаи Адабиёт ва санъати Ҷумҳурии Тоҷикистон» дар (Ўзбекистон, 1998), Фестивали «Мусиқии Шарқ» (Фаронса, 1999)

ширкат варзида, сазовори мукофотҳо гардидааст. Аз чумла дар ҳамоиши ҳунарии байналмилалии «Таронаҳои Шарқ» (Узбекистон, 1999) ҷойи З-юнро ишғол намудааст.

Хидматҳои ӯ дар ҷодаи ҳунарварӣ ва тарғибу муаррифии «Шашмақом» аз назари Ҳукумати Тоҷикистон низ дар канор намондааст. Соли 2002 бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо унвони «Ҳунарпешаи шоистаи Ҷумҳурии Тоҷикистон» сарфароз гардонида шудааст.

Ба истеъодди волои Олим Бобоев мусиқишиносони кишварҳои гуногун баҳои баланд додаанд. Масалан, масъулини фарҳанги Порис аз ӯ ҳоҳиш менамоянд, ки дар Консерваторияи олии мусиқӣ ва рақси пойтахти Фаронса ба шогирдони ин даргоҳи ҳунар аз санъати касбии Шарқ, яъне «Шашмақом» дарс дихад. «Ҳунарпеша ҷанд муддат дар ин муассиса, ки аз бонуфузтарин таълимгоҳи мусиқии Аврупо ба ҳисоб меравад, нозукиҳои «Шашмақом»-ро ба шогирдони фаронсавиаш омӯзонид. Аз ӯ ҳоҳиш менамоянд, ки дар ин ҷо бимонад, вале ёди ёру ишқи диёр ӯро боз ба Тоҷикистон овард» [10, с.14].

Боиси ифтиҳор аст, ки номи Олим Бобоев дар сафҳаи таърихи мусиқии ҳалқи тоҷик, дар радифи ҳофизону донандагони машҳури «Шашмақом» сабт гардида, мактаби ҳунарӣ ва сабки вижай овозхонии ӯ эътироф ва мавриди омӯзиш қарор мегирад. Дар мактаби овозхонии Олим Бобоев хусусиятҳои лаҳниву зарбӣ ва услубӣ мавқеи хос доранд. Ҷунончи, Аслиддин Низомов навишкааст: «Таҳлил ва таҳқиқи хусусиятҳои лаҳниву зарбӣ, услуби овозхонӣ, риояи анъанаҳои маъруфи замон ва дигар унсурҳои ҳунарии ин сарояндаи дилошӯб яке аз вазифаҳои илми санъатшиносӣ ба шумор меравад [1, с.3].

Соли 2020 бо ташаббуси кормандони Шуъбаи санъатшиносии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон ва бо иштироку ибтикори ҳунарманди маъруф, Артисти хизматнишондодаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, мутриб ва муҳаққиқ Сайдулло Убайдуллоев бист адад оҳангҳои Олим Бобоев ба адвор гирифта шуд, ки барои мутрибону овозхонони шашмақомсарои имрӯзai тоҷик тухфаи пурарзиш аст.

Бо шарофати Истиқлол ва ғамҳори пайвастаи Асосгузори Сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон анвои фарҳанги миллӣ дубора эҳё гардид ва пайваста рушд меёбад. Дар ин радиф ҳунару ҳунарманд қадронӣ карда мешавад, анвои санъату ҳунар, аз чумла «Шашмақом», ки дараҷаи баландтарини мусиқии касбӣ мебошад, дар ҳолати рушд қарор дорад ва арҷузорӣ ба ин ҳама мероси гаронбаҳои фарҳанги ниёғон бояд вазифаи шаҳрвандии ҳар як фарди соҳибватан бошад.

Адабиёт

1. Абдуллоҳ, С. Рӯшаноии сухан / С. Абдуллоҳ. – Душанбе: Бухоро, 2015. – 352 с.
2. Зубайдӣ, А. Мусиқии тоҷик дар даврони истиқлол / А. Зубайдӣ. – Душанбе: Аржанг, 2017. – 301 с.

3. Рофиева, Ф. Хунармандони Панҷакент / Ф. Рофиева. – Панҷакент, 2009. – 36 с.
4. Раҷабов, А. Донишномаи Маком / А. Раҷабов, А. Абдурашидов, Ф. Азизӣ. – Душанбе, 2009. – 423 с.
5. Низомӣ, А. Таърихи мусикии ҳалқи тоҷик / А. Низомӣ. – Душанбе: Адабиёти Бачагона, 2014. – 352 с.
6. Низомӣ, А. Сарҳори Саразм / А. Низомӣ. – Душанбе: Истеъодод, 2020. – 124 с.
7. Низомӣ, А. Сурӯдҳои ҷовидонаи Олим Бобоев / А. Низомӣ // Санъатшиносӣ. – 2020. – №2. – С. 23-29.
8. Ҳолиқ, С. Зангӯлаи ёд / С. Ҳолиқ // Адабиёт ва санъат. – 2019. – №42.
9. Ҳолиқ, С. Оҳанги хаёл / С. Ҳолиқ // Адабиёт ва санъат. – 2021. – №24 (1475).
10. Шаҳидӣ, З. Мусиқӣ дар ҳаёти ман / З. Шаҳидӣ. – Душанбе: Ирфон, 1986. – 123 с.

Рахимов Билолиддин

ОЛИМ БОБОЕВ - УНИКАЛЬНЫЙ ПЕВЕЦ ТАДЖИКСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ МУЗЫКИ «ШАШМАКОМ»

В статье рассматриваются вклад и роль Заслуженного артиста Республики Таджикистан, уникального певца Олима Бобоева в развитии таджикской национальной музыки «Шашмаком» и особенности его пения.

«Шашмаком» — великая энциклопедия профессиональной музыки таджикского народа, в разработке которой видную роль сыграли историки, музыканты и талантливые певцы.

Олим Бобоев — один из тех талантливых исполнителей, которые вошли в богатую художественную школу развития таджикской национальной музыки «Шашмаком» с уникальным художественным стилем, с новым творческим видением, он применил и улучшил знания, полученные им в школе своего талантливого учителя Ахмада Бобокулова, Барно Исхакова и Нерия Амина.

В статье отмечается художественная школа этого исполнителя, особенности певческого искусства, его положение и вклад в развитие Шашмакома, преимущество и превосходство этой музыки над профессиональной музыкой других народов и основы ее развития.

В завершение статьи автор подчеркивает, что творческие гастроли Олима Бобоева по разным странам, представление музыки «Шашмаком» таджикскими деятелями с высоких художественных сцен этих стран и дань уважения его заслугам были высоко оценены Правительством Республики Таджикистан.

Ключевые слова: Олим Бобоев, искусство, художник, Шашмаком, творчество, музыка, голос, пение, талант, классика, художественная школа, музыканты.

Rahimov Biloliddin

OLIM BOBOEV IS A UNIQUE SINGER OF THE TAJIK NATIONAL MUSIC "SHASHMAQOM"

The article dedicated to the contribution and role of the Honored Artist of the Republic of Tajikistan, the unique singer Olim Boboev in the development of Tajik traditional music "Shashmakom" and the peculiarities of his singing. "Shashmakom" is a great encyclopedia of professional music of the Tajik people, in the development of which historians, musicologists and talented singers played a prominent role.

Olim Boboev is one of those talented artists who entered the rich art school of the development of Tajik traditional music "Shashmakom" with a unique artistic style, with a new creative vision, and applied the knowledge he gained at the school of his talented teacher Ahmad Bobokulov, Barno Ishakova and Neriyo Aminov improved.

The article highlights the artist's art school, the peculiarities of the singing art, his position and contribution to the development of "Shashmakom" music, the advantage or superiority of this music over the professional music of other peoples and the foundations of its development.

Author also pays attention to the Olim Boboev's artistic tours to different countries, the presentation of Tajik figures from the high art scenes of this country by "Shashmakom" and his efforts and contributions were appreciated by the Government of the Republic of Tajikistan.

Keywords: Olim Boboev, "Shashmakom", artist, Shashmakom, creativity, music, voice, singing, talent, classics, art school, musicologists.

**ТДУ:792тоҷик+008+39тоҷик+78тоҷик
Хуррамова Баҳора, Розикзода Аъзам**

ТАВСИФИ МАҲОРАТИ АКТЁРӢ ДАР ПАЖӮҲИШҲОИ ИЛМӢ

Маҳорати актёри дар замини истеъододи фавқулода ва тамрини пайдарпай шакл гирифта, инкишиоф меёбад. Онро метавон малакаи инфиродии ҳар як ҳунарманд номид, чунки дар эҷоди асарҳои саҳнавӣ ин маҳорат нақши боризеро иҷро мекунад. Он дар оғаридани симои ҳунарманд ва тасвири саҳнаи ҳунар ба эҷодкор ҳамчун илҳом таъсир гузошта метавонад. Бо пайдо шудани аввалин театрҳо ва инкишифи синамо дар Тоҷикистон оғаридани асарҳои шарҳҳолӣ ва ҳамзамон соҳавӣ дар бораи ҳунармандон роиҷ гардид. Дар асарҳои алоҳида ҳаёту фаъолияти Аслӣ Бурҳонов, София Тӯйбоева, Хайрӣ Назарова, Тӯҳфахон Фозилова, Ҳочиқул Раҳматуллоев, Муҳаммадҷон Қосимов, Гулчехра Бақеева, Фарруҳ Қосимов, Ҳошим Гадоев, Маҳмудҷон Воҳидов, Ато Муҳаммадҷонов ва дигарон инъикос шудаанд. Дар аксари ин осор ҳунармандон ҳангоми иҷрои нақши дар саҳна тасвир шудаанд, ки то андозае аз маниши илҳоми нависанда дарак медиҳад.

Тасвири тавсифи маҳорати актёри дар пажӯҳишҳои олимони санъатшиносӣ тоҷик аз ҷанд пашту сурат гирифтааст. Аз ҷумла тасвири ҳаёту фаъолият ва дар ин замини маҳорати актёрии худи

ҳунарманд – мисли очерки шарҳиҳолӣ ва дигар дар заминай пажӯҳии мактабҳо ё доираҳои ҳунарии ин ё он давру замон. Гоҳо ҳунарманд ба образ даромада ба таври худ нақши меофараф, баъзе порчаҳоро, тамоман, дигар хел мегӯяд ва гоҳо ба ҷойи нутқ аз имову шиора, нигоҳҳои пурмаъно ва амсоли ин истифода мебарад. Ин ҳолатҳо аз тарафи аҳли эҷод, хусусан нависандай боҳушу закӣ ба мушиҳида гирифта мешавад ва заминай оғаринии асари шарҳиҳолӣ мегардад. Ба ин гуфтаҳо метавон асарҳои Низом Нурҷоновро дохил намуд. Аммо ба қалам додани ташаккули театри тоҷик ва ба қисматҳо ҷудо намудани намоишномаҳои саҳнавӣ бо зикри ҳунармандон, ин аллакай тавсифу тасвири доираи муайян мебошад.

Калидвоҷсаҳо: маҳорат, актёр, истеъдод, асар, саҳнавӣ, нақши, илҳом, оғаридан, симо, тасвир, ҳунар, театр, синамо, нависанда.

Шахсе, ки ба омӯзиш ва таҳқиқи адабиёти бадеӣ машғул аст, кӯшиш менамояд, ки осори шоир ва нависандаро ҳамаҷиҳата баррасӣ кунад. Шахсе, ки осори мусаввирро нақд менамояд, метавонад аз оғаридаҳои нотакрори санъаткор барҳӯрдор гардад. Асарҳои оҳангозон низ сабт мегарданд, ки он кори мутахассисони ин соҳа, баҳусус мунаққидонро осон мегардонад. Ҳунари актёрро танҳо аҳли эҷод метавонад аз нав эҳё кунад ва ба ин восита одамонро ба саҳнаи муқаддаси санъату ҳунар – театр ҷалб созад. Бинобар ин дар театре, ки қадамҷои бузургон ва санъатдӯстон аст “бояд одамоне ҷамъ гарданд, ки ин биноро чун Каъба дӯст медоранд. Онҳое, ки барои маҳбубияти ин қадамгоҳи ҳалқ ихлосу фидокорӣ ва умри азизи ҳудро бахшанд” [4, с.98].

Яке аз асарҳои таҳқиқии барҷастае, ки таҷассуми комили чунин лаҳзаҳои нотакрор ва бебозгаштро дар худ фароҳам овардааст, китоби пурмуҳтавои санъатшиноси маъруф – Низом Нурҷонов “Мактаби актёрии тоҷик” [17] мебошад. Таълифоти муаллиф бо баррасии ҷанбаҳои гуногуни маҳорати актёрӣ, сабку услуби нақшофарӣ, зуҳуроти истеъдоди фардӣ ва бадеҳқарӣ, таҳлили амиқи анъанаҳои ҳунари бозигарӣ ҷолиби диққат аст. Дар мисоли таҳлили ҳамаҷонибаи образҳои хотирнишини дураҳшонтарин ситораҳои санъати тоҷик, равияҳои гуногуни мактаби актёрии тоҷик, тавлиди ин навъи ҳунар дар шаклҳои гуногуни театри суннатии бостонӣ, ғановати анъанаҳо ва услуби ҳунари бозигарӣ дар театри аврупоиасос мавриди андеша қарор гирифтааст, ки он барои ҳунарпешагон чун дастури назарӣ ва амалӣ хидмат мекунад.

Асари мазкур “на аз рӯи нақшҳои иҷрокарда, балки аз мавқеъ, саҳми арзанда дар оғариданӣ образҳо, табиату хислатҳои хос, ба даст овардани комёбиҳои барҷастаи санъати актёрӣ муқаррар шудааст” [17, с. 6]. Аҳли ҳунар аз асарҳои ин муҳаққиқ – “Аслӣ Бурҳонов” [9], “София Тӯйбоева” [18], “Хайрӣ Назарова” [10], “Тухфакон Фозилова” [19], “Ҳоҷиқул Раҳматуллоев” [11], “Муҳаммадҷон Қосимов” [8, 12], “Ҳошим Гадоев” [12], “Гулчехра Бақоева” [13], “Фарруҳ Қосимов” [14], “Маҳмудҷон Воҳидов” [15], “Ато Муҳаммадҷонов” [16] ва дигарон, ки ба таҳқиқи муфассали симои эҷодии ин ҳунарпешагони соҳибистеъдод баҳшида шудаанд, огоҳ ҳастанд.

Дар китоб чой додани зиндагинома ва таҳлилу образҳои барҷастаи хунармандони варзида Миркарим Саидов, Тӯтӣ Фаффорова, Абдураҳмон Саидов, Гулчехра Бақоева, Зохир Дӯстматов, Аҳад Сулаймонов низ доираи таҳқиқи асарро вусъат баҳшидааст. Дар китоби “Мактаби актёри тоҷик” ҷавҳари хунари санъаткорони маъруф вобаста ба равияҳои эҷодӣ таҳқиқ шудааст. Дар он анъанаҳои хунари бозигарӣ бо тасвирҳои ҷолиб ва далелу ҳулосаҳои амиқи илмӣ ҷобаҷогузорӣ шудааст. Бозёфтҳои нодир доир ба санъати мардумӣ, ки ҳосили заҳмату ҷустуҷӯҳои ҷандисолаи муаллиф мебошанд, ҷун сарҷашмаҳои асосии театрӣ миллӣ мавриди таҳлили ҳамаҷониба қарор гирифтаанд. Аз ҷумла, таҳлилу баррасии анъанаҳои бозигарии мардумӣ вобаста ба далелу тасвирҳои суратҳои аспи сангӣ, тасвири раққосҳо (аспи III-II, то давраи мо), намуди таъмири қаср (аспи I, то замони мо), тасвирҳо роҷеъ ба рақс дар санъати миниатюри асрҳои миёна, тасвири ҳайвонот дар рақси пантомимӣ (миниатюраи аспи XVI тасвири лаҳзаҳои намоиши масҳараబозони Самарқанд (соли 1871), рақси «Занг» (Бухоро, 1971), «Аспакбозӣ» (Ўротеппа (ҳоло Истаравшан), 1962), «Гургбозӣ» (ноҳияи Ғарм (ҳоло Рашт), 1952), «Пойамал» (дехаи Рошорӣ, 1969), театрӣ зочабозӣ (ноҳияи Ғиждувон, Бухоро, 1960), «Муллобозӣ» (ноҳияи (ҳоло шаҳри) Панҷакент, 1960) аз дастовардҳои нодири ин асар аст. Ба ақидаи Низом Нурҷонов санъати имрӯзai актёри тоҷик бо суннатҳои мактаби бозигарии миллӣ робитаи қавӣ дорад, ки он дорои анъанаҳои бадеии қадимист.

Дар боби актёри театрӣ давраи нав аз маҳорати хунарии нахустин ҳайъати эҷодӣ, душвориҳои кори эҷодӣ, ташаккули санъати режиссура ва аз худ намудани санъати таҷассумкорӣ сухан меравад. Ҳусусиятҳои ҳоси санъати актёри, байди таъсис ёфтани театрӣ аврупоишакли тоҷик (1929), ҷаравёнҳои инкишофи он – инъикоси ҳаёти воқеӣ ва оғаринишини намоишҳои ҳалқию қаҳрамонӣ, заҳмати санъаткорони асил – Ҳомид Маҳмудов, Фатхулло Умаров, Миркарим Саидов ва дигарон, сабки зоҳирӣи хунарии коргардон В.В.Тихонович, гояҳои нави бадеии сарвари нав – Ефим Исаевич Мителман (1937) мавриди таваҷҷуҳи муҳаққиқ қарор гирифта, манзараи воқеии ҳаёти театрӣ тоҷикро дар давраи ташаккули он равшан месозад.

Ёддошти театрии қавии муаллиф ба ў имконият медиҳад, ки тавассути саҳнаҳову намоишҳои алоҳида ҷанбаҳои тозаи маҳорати актёри пеши назар ҷилвагар гардонад. Ба ин маънӣ, асари саҳнавии «Макр ва муҳабbat» (Ф. Шиллер) дар таҳияи Е. Мителман, тасвири нақшофарии Муҳаммадҷон Қосимов, София Тӯйбоева, Абдураҳмон Саидов, Аҳад Сулаймонов бо мантиқи нишонрас ва самимият аз саҳифаҳои беҳтарини асар мебошанд. Назар ба ҳулосаҳои Н. Нурҷонов, Мителман «Театреро дар назар дошт, ки ғояи амиқ, бадеияти баланд дошта бошад. Мактаби ягонаи бунёднамудаи ў солҳои ҷил ва панҷоҳи аспи XX дар иҷрои саҳнаи фоҷиа, мазҳака ва драма хунари волои худро зоҳир намуд [17, с. 103]. Таҳияи шоҳасари Шекспир «Отелло» (1939) низ тақвияти ин гуфтаҳост.

Театри нави аврупоишакли тоҷик дорои ҷанбаи реалистӣ буд, ки бештар ба ифши олами ботинии инсон таваҷҷуҳ зоҳир намудааст. Маҳз ин мактабро гурӯҳи нави хунарварон бо бозёфтҳои навини эҷодӣ

инкишоф додаанд. Ба дастовардҳои назарраси дастаи навбатии эҷодкорон, мактаби актёрӣ, ҷараён, бурду бохтҳои он боби маҳсуси «Гурӯҳи нави актёрҳо» баҳшида шудааст. Барҳӯрдорӣ аз системаи эҷодии таҳиягари номӣ К.С. Станиславский, ошной бо драматургияи ҷаҳонӣ, таҳсил дар студияҳои тоҷикии Донишкадаи давлатии санъати театрии ба номи А.В. Луначарский, сабақомӯзӣ аз мактаби омӯзгорони ботаҷриба – О.И. Пижова ва Б.В. Бибиков, таҳияи намоиши «Камбағалӣ айб нест» (асари А.Н. Островский, таҳияи М.П. Чистяков), «Шоҳгавазн»-и К. Готсӣ, (таҳияи Б.В. Бибиков) образҳои дураҳшону ҳаяҷонбахши М. Воҳидов, Ҳ. Гадоев, Т. Абдушукрова, М. Исоева ва дигарон, таъсиси шуъбаи маҳорати актёрӣ дар Донишкадаи давлатии санъати ба номи М. Турсунзода, муаммои инкишофи техникии актёрони ҷавон – ин ҳама бо низому рабти муайян дар асар дақиқназарона таҷассум гадидаанд.

Дигар ҳусусияти хоси «Мактаби актёрии тоҷик» дар он зоҳир мегардад, ки тавассути таҳлили нақшҳои беҳтарин фардияти эҷодии ҳунарпеша инъикос мешавад. Муаллиф бо ба хотир овардани саҳнаҳои хотирмони намоишномаҳои алоҳида тавонистааст дар ҳонанда нисбати нақшу малакаи ҳунарманд таассуроти комил ба вучуд оварад. Конкремити таҳлил, ки бо қасбияти баланд анҷом мепазираад, дар ҳамаи бобҳои асар равшану возех ифода ёфтааст. Аз ҷумла, маҳсусияти нақшофарии актёрон, ҷасилаҳои тасвири ҳунарманд ва коргоҳи ўхелे борикбинона баррасӣ шудааст.

Дар бобҳои асосии асар «Устодони равияҳои гуногуни театр тоҷик» Низом Нурҷонов дар баробари муайян намудани равияҳои асосии ҳунарнамоии ҳунарпешагон – драмавию фочиавӣ, қаҳрамонию романтикий, лирику драмавӣ, мазҳакавию ҳаҷвӣ, реалистии майшӣ, зеҳнию таҳлили симои ҳақиқии мактаби актёрии миллиро муайян месозад.

Сипас, симои эҷодии намояндагони асили равияҳои эҷодии мазкур – ҷаҳордаҳ ҳунарпешаи мумтоз, ҷеҳраҳои нотақорори олами санъат моҳирона мавриди таҳлили нишонрасу ботаани қарор мегиранд. Дар асар симоҳои дураҳшон Отелло – Муҳаммадҷон Қосимов, Алломаи Адҳам – Ато Муҳаммадҷонов, Рӯдакӣ – Маҳмудҷон Воҳидов, Кассио – Ҳоҷиқул Раҳматуллоев, Яго – Аслӣ Бурҳонов, Эдип – Ҳошим Гадоев, Кручинина – Тухфа Фозилова, Дездемона – София Тӯйбоева ва дигарон бо тасвири фавқулодаи лаҳзаҳои намоишномаҳо ҷилдигар мешаванд.

Қимати асари мазкур, қабл аз ҳама, дар мазмуни басо мукаммал ва аз лиҳози эстетикӣ мутаносиби он аст. Муқаммалий дар он зоҳир мегардад, ки ҳангоми таҳлил ҷанбаҳои гуногун – сабку услугуб ва шахсияти ҳунарвар, мақоми ў дар ҷодаи фарҳанг, эстетикаи театр мавриди таваҷҷӯҳ қарор гирифтааст. Аз ҷумла, таҳлили муаллиф роҷеъ ба нақшофарии Ато Муҳаммадҷонов далели ин гуфтаҳост: «Актёр ҳар нақшашро ғидокорона бозӣ мекард, руҳу ҷисмашро истифода мебурд. Тарзи мавзуни ҳаракати бадани ў худ аз худ, бе ҳеч соҳтакорӣ, табиӣ ба кор медаромад. Ҷеҳрааш дар саҳна зуд тағиیرёбанда, фасех, таъсирбахш буду ҷаҳони ботиниаш амиқу нотарс. Қисмати актёрҳои барҷаста чунин аст» [17, с. 462].

Ҳамчунин хулосаҳои муаллиф дар боби санъати ҳунарварии имрӯза, муаммоҳои ин ҷода, дараҷаи фарҳангӣ маърифат, нутқи саҳнавӣ, идроки анъанаҳои оғариниши образ, завқи бадеии актёр, сатҳи драматургия ва режиссура басо аҳамиятноканд.

Роҷеъ ба маҳорати нақшофарӣ, тафсири образҳо, ҷанбаи эстетикий ва ахлоқии нақшҳо, арзиши асарҳои саҳнавӣ, ташаккули шаҳсияти ҳунарманд дар театршиносии тоҷик гайр аз асари мукаммали Низом Нурҷонов «Мактаби актёрии тоҷик» оғаридани дафтарҳои таҳлили ёддоштӣ аз ҷониби ҳунарпешагон низ барои пешӣ назар овардани коргоҳи эҷодӣ ва бурду боҳти санъати нақшофарӣ имкон медиҳад. Ба ин маънӣ, нашри дафтарҳои Маҳмуд Воҳидов, ки шомили андешаҳои ӯроҷеъ ба образҳои оғаридай актёр мебошанд, бо моҳияту мазмуни худ қобили таваҷҷӯҳ аст. Ҳунарпеша дар 15 дафтар нақшҳои асосии хешро ба забони русиву тоҷикӣ тафсир намудааст. Аз ҷумла, андешаҳои ӯро дар бораи намоишҳои «Медея», «Гуфтугӯ бо худ», «Алломай Адҳам ва дигарон» барои пешӣ назар овардани таҷрибаҳои эҷодӣ, бозёфтҳои ҳунарӣ имкон медиҳад [4, с.8].

Асари дигаре, ки дар он роҳи эҷодӣ ва тафсири намоишнома ва нақшҳои оғаридай ҳунарпешаи маъруф – Фарруҳ Қосимов вобаста ба андешаҳои ёддоштии муаллиф таҳлил мешавад, «Фарруҳнама»-и Қурбон Собир мебошад. Муаллиф тақризҳои ба намоишҳои ҳунарманд бахшидаи театршиносону рӯзноманигоронро ҷамъbast намуда, вобаста ба таърихи оғариниши асарҳои саҳнавӣ беҳтарин образҳои оғаридай Фарруҳ Қосимов, намоишномаҳои арзишманди ӯро ба мисли «Тартюф» (Ж.Б. Моліер), «Хонасӯzon» (М. Фриш), «Юсуфи гумгашта боз ояд ба Канъон» (аз рӯи ашъори Мавлоно Ҷалолиддини Балхӣ, «Исфандиёр» (аз рӯи «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ) ва дигарон мавриди баррасӣ қарор медиҳад [20]. Қурбон Собир ҳамчун оғарандай нақши марказӣ дар намоишҳои мазкур вариантҳои гуногуни оғариниши образҳо, ҳунари мусаввирону оҳангсозон, мухтаво ва ғояи асарҳои мавриди таҳлилро воқеъӣ ва таъсирбахш ифода намуда, нақши беҳамтои ҳунари нотакори Фарруҳ Қосимовро, ки саҳифаи тозае дар театри тоҷик аст, нишон медиҳад.

Роҷеъ ба паҳлуҳои гуногуни маҳорати актёрий, тафсири образ ва моҳияти дар асари санъатшинос Лола Ҳасанова «Тухфа Фозилова» низ маълумот оварда шудааст. Гарчанде муаллиф дар муқаддима асари мазкурро тадқиқоти театршиносӣ нашуморида, онро “барқарор намудани образҳо аз рӯйи нақли ҳамкасбон муаррифӣ месозад” [22, с. 6], дар он қадамҳои нахустини ҳунарпешаи соҳибистеъдод дар шоҳроҳи санъат, нақшҳои беҳтарини ӯ аз осори классикии Ғарб, драматургияи шуравӣ ва миллӣ вобаста ба бозёфтҳои эҷодӣ мавриди таҳлили касбӣ қарор гирифтааст.

Асари «Ифтиҳори санъати тоҷик»-и муҳакқики дигари театри тоҷик У. Боймуҳаммадов, ки ба хаёт ва фаъолияти эҷодии Ҳунарпешаи ҳалқии Тоҷикистон София Тӯйбоева бахшида шудааст, дар омӯзиши масъалаи мазкур метавонад ба кушодани бархе гиреҳҳои алоҳида хизмат намояд [3].

Дар доираи мавзуи таҳқиқшаванда асари Г. Шукурова «Шекспир дар Осиёи Миёнა» мақоми хос дорад. Дар он дастовардҳои

актёрони точик дар тадбики саҳнавии образҳои ҷовидонаи В. Шекспир дар нимаи аввали асри XX нишон дода шуда бошад ҳам, минбаъд ҳунармандони мо дар ҳамин замина бозёфтҳои худро гани гардонданд. Ҳамчунин маҷмуи мақолаҳои доктори илми филология А. Афсаҳзод «Зиндагӣ дар саҳна» ба масъалаҳои умумии драматургияи миллӣ ва рушди санъати театрӣ дар нимаи дувуми асри XX баҳшида шуда бошад ҳам, дар маводи муҳталифи он масъалаи маҳорати актёрий ва дастовардҳои алоҳидай актёрони точик дар оғаридани ин ё он образ хеле возеҳ нишон дода шудааст [2].

Дар омӯзиши раванди таҳаввулоти санъати актёрии точик намояндагони касбу кори гуногун саҳми босазо гузаштаанд. Аз ҷумла, адабиётшиноси машҳур Ася Гордон яке аз дӯстдорони санъати тетарӣ буда, доир ба он матлабҳои зиёде низ нашр намудааст. Натиҷаи ҳамин ҷутуҷӯҳо дар маҷмуаи «Классика дар нақши сарлавҳа» (Классика в заглавной роли) ҷамъбаст гардид, ки дар бораи маҳорати актёрии чанд тан аз ҳунармандон эссеҳои ҷолиберо дар ҳуд гирд овардааст [5].

Солҳои охир муҳаққикону рӯзноманигорони зиёде доир ба ҳаёт ва фаъолияти эҷодии ҳунармандон асарҳои алоҳидай ва дастаҷмъиеро нашр намудаанд, ки дар онҳо паҳлухои гуногуни рушди ҳунари актёрии точик муњакис шудааст. Ба ин асарҳо китобҳои М. Ҷӯрабекова “Чи тавр ситораҳо фурӯзон шуданд” (“Как зажигались звезды”) [6], Ҷ. Бобокалонова “Боли ҳунар” (дар бораи М. Исоева) [3], Абулҳай Ховар “Носир Ҳасанов” [1] мисол шуда метавонанд.

Театршинос М. Табаров анъанаи устодаш Н. Нурҷоновро идома дода, солҳои охир силсилаи портретҳои эҷодии ҳунармандони муваффақи тоҷикро оғарида истодааст. Аз омӯзиши асарҳои номбурда доир ба санъати актёрий ҷунин ҳулосаҳо мебарояд, ки ҳунарпеша симои асосии оғариниши асарҳои барҷастаи саҳнавӣ буда, дар ташаккули маҳорати ў драматургияи барҷаста, таҳиягари соҳибистеъдод, маданияти саҳнавӣ лозим аст. Танҳо дар ҳамин сурат, театр вазифаи аслии ҳуд – тарбияи эстетикӣ ва ахлоқии тамошобин, ташаккули ҷаҳонбинӣ ва тафаккури ўро иҷро карда метавонад. Идроқи ҳунари таҷассумкорӣ низ асоси оғариниши образҳои таъсирбахш аст. Дар гузашта беҳтарин устодони саҳнаи точик танҳо тавассути санъати таҷассумкорӣ, дарки амиқи нақш, ба даст даровардани тобишҳои нозуқ ва шавқу рағбати равонӣ ҳунарнамоӣ мекарданд.

Имрӯз ҳунари таҷассумкорӣ қариб фаромӯш шудааст ё дар навбати дуюм мондааст. Омӯзиши ҷараёни эҷодӣ, анъанаҳои образоғарии устодони саҳна, таҷрибаи эҷодӣ, коркарди мустақили нақшҳо ва такмили маҳорату истеъдод сабаби асосии пешравиҳои эҷодӣ ва ташаккули санъати театрӣ ҳоҳад буд. Таълифи китобҳои илмӣ доир ба санъати театр, таъсиси шуъбаи санъат дар нашриётҳо, таҳияи филмҳои ҳунарӣ роҷеъ ба санъаткорон, хотиррасон намудани заҳмати эҷодии ситораҳои ҳунар низ бузургдошти арзишҳои фарҳангӣ ва дастоварди маънавӣ мебошанд.

Адабиёт

1. Абдулҳай, X. Носир Ҳасанов / X. Абдулҳай. – Душанбе: Адиб, 2005. – 176 с.
2. Афсаҳзод, А. Зиндагӣ дар саҳна / А. Асфаҳзод. – Душанбе: Ирфон, 1984. – 288 с.
3. Бобокалонова, Ҷ. Боли ҳунар / Ҷ. Бобокалонова. – Душанбе: Адиб, 1999. – 96 с.
4. Воҳид М. Мусаввадаҳои нотамом. (Таҳияи Баҳор Ҳуррамзод ва Диҷрабо Саидмуродова).– Душанбе: Деваштич, 2005. – 120 с.
5. Гордон, А. Классика в заглавной роли / А. Гордон. – Душанбе: Адиб, 1989. – 107 с.
6. Джуррабекова, М. Как зажигались звезды / М. Джуррабекова.– Душанбе: Ирфон, 1986. – 144 с.
7. Кайдалова, О.Н. Советское актерское искусство. 50-70 годы / О. Н. Кайдалова . – М.: Искусство, 1982. – 302 с.
8. Нурҷонов, Н. Муҳаммадҷон Қосимов / Н. Нурҷонов. – Столинобод, 1960. – 120 с.
9. Нурҷонов, Н. Аслӣ Бурҳонов / Н. Нурҷонов. – Душанбе: Ирфон, 1982.– 192 с.
10. Нурҷонов, Н. Ҳайрӣ Назарова / Н. Нурҷонов. – Душанбе: Адиб, 1999. – 40 с.
11. Нурҷонов, Н. Ҳочиқул Раҳматуллоев / Н. Нурҷонов. – Душанбе: Эҷод, 2005. – 216 с.
12. Нурҷонов, Н. Ҳошим Гадоев / Н. Нурҷонов. – Душанбе, Ирфон: 2007. – 246 с.
13. Нурҷонов, Н. Гулҷеҳра Бақоева / Н. Нурҷонов. – Душанбе, 2008. – 96 с.
14. Нурҷонов, Н. Фарруҳ Қосимов / Н. Нурҷонов. – Душанбе, 2008. – 244 с.
15. Нурҷонов, Н. Маҳмудҷон Воҳидов / Н. Нурҷонов. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2009. – 384 с.
16. Нурҷонов, Н. Ато Муҳаммадҷонов / Н. Нурҷонов.– Душанбе, маориф ва фарҳанг, 2010.– 260 с.
17. Нурҷонов, Н. Мактаби актёрии тоҷик.– Душанбе, 2011.– 496 с.
18. Нурҷонов, Н. Софияхон Тӯйбоева / Н. Нурҷонов. – Душанбе: Адиб, 2013.– 314 с.
19. Нурҷонов, Н. Тӯхфахон Фозилова / Н. Нурҷонов. – Душанбе: Адиб, 2013. – 216 с.
20. Собир, Қ. Фарруҳнома / Қ. Собир. – Душанбе: Ирфон, 2007.– 256 с.
21. Ҳуррамзод, Б. Қадри зар заргар бидонад // Садои Шарқ. – 1991.– № 5.– С. 130-135.
22. Ҳасанова, Л. Тӯхфа Фозилова / Л. Ҳасанова.– Душанбе: Ирфон, 1976. – 88 с.

Хуррамова Баҳора, Розикзода Аъзам

ОПИСАНИЕ АКТЕРСКИХ НАВЫКОВ В НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЯХ

Актерское мастерство формируется и развивается на основе незаурядного таланта и постоянных тренировок. Это можно назвать индивидуальным мастерством каждого актера, ведь это мастерство играет значительную роль в создании сценических произведений. Оно может воздействовать на писателя как вдохновение в создании образа актера и образа арт-сцены. С появлением первых театров и развитием кинематографии в Таджикистане началось создание разъяснительных и одновременно технических произведений об актерах. Жизнь и деятельность Асли Бурханова, Софии Туйбоевой, Хайры Назаровой, Тухфаҳон Фозиловой, Ҳоджикула Раҳматуллоева, Муҳаммадҷона Косимова, Гюльчехры Бакоевой, Фарруҳа Кошимова, Ҳашима Гадоева, Маҳмудҷона Ваҳидова, Ато Муҳаммадҷонова и других отражены в отдельных произведениях. В большинстве этих произведений артисты изображены исполняющими свои роли на сцене, что в какой-то мере указывает на происхождение вдохновения писателя.

Изображение и описание актерского мастерства в исследованиях таджикских искусствоведов строится с нескольких сторон: первый – это описание жизни и деятельности, и в этом контексте актерского мастерства самого артиста – как объяснительное эссе, а другой – в контексте исследования школ или актёрских сфер той или иной эпохи. Иногда актер входит в образ и создает сцену по-своему, некоторые части он произносит совершенно по-другому, а иногда вместо речи использует жесты, многозначительные взгляды и тому подобное. Эти ситуации наблюдаются творческим человеком, особенно талантливым писателем, и становятся основой для создания объяснительного произведения. К этим словам можно отнести произведения Низома Нурджонова. Однако описание становления таджикского театра и деление сценических представлений на части с указанием артистов – это уже отражение и описание определенной артистической области.

Ключевые слова: мастерство, актер, талант, произведение, сцена, роль, вдохновение, творить, образ, изображение, искусство, театр, кино, писатель.

Khurramova Bahora, Roziqzoda Azam

DESCRIPTION OF THE ACTOR SKILLS IN SCIENTIFIC RESEARCH

Acting skills are formed and developed on the basis of outstanding talent and constant training. This can be called the individual skill of each actor, because this skill plays a significant role in the creation of stage works. It can act on the writer as inspiration in creating the image of the actor and the image of the art scene. With the advent of the first theaters and the development of cinematography in Tajikistan, the creation of explanatory

and at the same time technical works about actors began. The life and work of Asli Burhonov, Sofiya Tuiboeva, Khairi Nazarova, Tuhfakhon Fozilova, Hojiqul Rahmatulloev, Muhammadjon Qosimov, Gulchehra Baqoeva, Farrukh Qosimov, Hoshim Gadoev, Mahmudjon Vohidov, Ato Muhammadjonov and others are reflected in separate movies and spectacles. In most of these works, artists are depicted performing their roles on stage, which in some way indicates the origin of the writer's inspiration.

The image and description of acting in the studies of Tajik art critics is built from several sides: the first is a description of the life and work and in this context of the acting skills of the artist himself - as an explanatory essay, and the other in the context of studying schools or acting spheres of a particular era. Sometimes the actor enters the character and creates the scene in his own way, some parts he says completely differently, and sometimes instead of speech he uses gestures, meaningful looks and the like. These situations are observed by a creative person, especially a talented writer, and become the basis for creating an explanatory work. These words include the works of Nizom Nurjonov. However, the description of the formation of the Tajik theater and the division of stage performances into parts with an indication of the artists is already a description and description of a certain artistic area.

Keywords: skills, actor, talent, theater, cinema, scene, role, creation, image, art, theater, cinema, writer.

ТДУ: 72тоҷик+782тоҷик+37тоҷик+008

Сафаров Мунаввар

НАЗАРЕ БА ФАҶОЛИЯТИ ТЕАТРИ ДАВЛАТИИ ҶУМҲУРИЯВИИ ЛӮХТАК

Мақола ба таҳқиқи фаъолияти муассисаи давлатии Театри давлатии ҷумҳуриявии Лӯҳтак, ташаккулу рушди санъати он, ки яке аз намудҳои асосии театри анъанавиамон маҳсуб меёбад, баҳиида шудааст.

Ҳанӯз соли 1938 дар Душанбе нахустин Театри давлатии лӯҳтак таъсис ёфт. Ин театр ба сабаби надоштани бино асарҳояшро дар мактабҳо ва толори кинотеатрҳо намоиш медод. Он бальди сар шудани Ҷанги Бузурги Ватанӣ барҳам хурд ва аксари кормандонаш ба сафи артиши даъват шуданд.

Соли 1965 дар назди Театри ҷумҳуриявии лӯҳтаки русии шаҳри Чкаловск дастаи тоҷикӣ таъсис ёфт, аммо он ба таври бояду шояд рушд накард. Зоро аксари ҳунарпешагонаш донииши касбӣ надоштанд ва репертуараи нупурра буд.

Театри давлатии ҷумҳуриявии Лӯҳтак 7 сентябри соли 1985 таъсис ёфт ва барои он бинои зебову боҳашамате сохта ба истифода дода шуд. Дар ин бино барои ҳунармандони лӯҳтаксоз ва лӯҳтакбоз шароитҳои мусоид фароҳам оварда шуд. Театр дар 37 соли мавҷудиятаи беш аз сад намоишро манзури тамошобинон гардондааст.

Он борҳо дар Ҷаинвораҳои бонуфузи байналмилалӣ, аз ҷумла дар Ҷумҳурии Исломии Эрон, Ҷумҳурии Федеролии Олмон, Фаронса, Швейцария, Италия, Покистон, Испания, Русия, Мугулестон, Қазоқистон, Тотористон бо намоишномаҳои гуногун иштирок намуда, сазовори ҷоизаву дипломҳо шудааст.

Баҳусус сафари ҳунарии Театри давлатии ҷумҳуриявии Лӯҳтак дар ҳаёти фарҳангии кишивари ҳамсояи Ўзбекистон падидаш хотирмон гардид ва дар таҳқими ришитаҳои дӯстиву рафоқати мардумони Тоҷикистон ва Ўзбекистон саҳмгузорӣ намуд.

Аксари намоишномаҳои театр аз ҷониби тамошобинони ватаниву ҳориҷӣ гарму самимӣ истиқбол ёфтаанд.

Калидвоҷаҳо: Театри давлатии ҷумҳуриявии Лӯҳтак, театри зочабозӣ, намоии, ҷоиза, лӯҳтак, тамошобини хурдсол, ҷаинвора, ҳунарпеша, ҳусусияти миллӣ, сафарҳои ҳунарӣ.

Ниёғони мо аз қадимулайём ба бозӣ, тақлидкорӣ, симои касеро тасвир намудан, раксу суруд, барпо намудани саҳначаҳои марғуб майлу рағбати зиёд доштанд. “Театри суннатии тоҷикон аз ҳафт шакли мустақил: театр пантомима, театр рақс, театр мусиқии мардумӣ, театр суруд, театр сухану фикру эҳсос, театр зочабозӣ, театр масҳарарабозҳо иборат буд” [2, с. 21]

Аслан, таъсис ва пайдоиши театрро дар ҳаёти мардум як мактаби ҳудшиносӣ унвон кунем, иштибоҳе наҳоҳем кард, зоро театр ойинаи зиндагӣ, таҷассумгари воқеяти ҳаёт, таъриҳ, фарҳангу адаб ва ҳидоятгари чомеа ба сӯйи ҳақиқат буда, ба мардум фараҳу шодӣ, сабаки рӯзгор ва маърифат мебахшад. Тамошобин тавассути намоишномаҳо ба муҳити гузаштаву ҳозира, вазъи тамаддун, одобу ахлоқ, пиндору гуфтор ва рафтори қаҳрамонҳо шинос мешавад. Ватандӯстӣ ва ҳифзи арзишҳои муқаддас бо ҳудшиносии миллӣ иртиботи ногусастани дорад Чунончи Сарвари давлат фармудаанд: “Ҳудшиносии миллӣ аз дӯст доштани Ватан, модар, забон, таъриҳ ва арзишҳои таърихиву фарҳангӣ сарчашма гирифта, ба ташаккули шахсиятҳои дорои ҷаҳонбинии солиму пешрафта боис мегардад” [6].

Се навъи театр зочабозии тоҷик “Чодирхაёл”, “Чодири дастӣ” ва “Зочаи бечодир” танҳо дар шаҳрҳои калонтарини тоҷикнишин вуҷуд дошта, ба театр арӯсакии Эрон монанд буд. Театри зочабозӣ танҳо дар рӯи ҳавлие, ки он ҷо қӯдак ба дунё омадааст, намоиш дода мешуд. Ҳар даста аз 5-6 кас иборат буд. Дар ин театр ба ғайр аз зочабозӣ боз рақсҳои пантонимӣ аз қабили “Шербозӣ” нишон дода мешуданд. Чуноне ки Низом Нурҷонов зикр мекунад “ин рақси хеле қадим бо ниқоб, пӯшкоши шартӣ, занғӯлаҳо дар гардан ва думи шер оvezon таҳти панҷ мақом иҷро карда мешуд. Рақс тавонӣ, матонат ва бузургии подшоҳи ҳайвонотро васф менамуд. Ин рақс дар асри ҳафт ба Ҷин ва аз он ҷо ба Япония кӯчидааст. Олимон аз Осиёи Миёна омадани онро тасдиқ мекунанд” [2, с. 31].

Гузашта аз ин театршинос Маҳмадулло Табаров зикр мекунад, ки театр ҷаҳонӣ аз лаҳзаи пайдоишааш бо расму оини динӣ робитаи

зич дошт. “Далелҳои таърихӣ бар он шаҳодат медиҳанд, ки расму оинҳои динӣ ҳанӯз дар Форси қадим, Мисри қадим ва Бобулистон шакли театрикунонидашударо қабул карда буданд” [5, с. 4].

Зочабозӣ ҳамчун яке аз намудҳои бозӣ аз замонҳои қадим асосан дар байни духтарон маъмул аст. “Солҳои аввали баъди инқилоб “Чодирхәёл”, ки дар он зочаҳоро ба воситаи ресмонҳои ба сару миён ва дасту поящон басташуда дар саҳнаҷаи маҳсус ба ҳаракат меоварданд аз байн рафт. Онро унсури феодализм шумориданд ва он ду-се зочабози дигарро ҳеч кас дастгирӣ накард. Аз панҷоҳ лӯҳтаке, ки дар он театр буд, яке ҳам намонд. Пештар дар ҳавлиҳои қӯдакони навзод зочабозиро намоиш медоданд. Тамошои зочабозӣ боиси шодмонӣ ва ба пою қадами нек омадани навзод буд. Соҳти нави сотсиалистӣ одамон ва маданияти ба кулӣ тозаро ба вуҷуд овард. Ҳамин тавр дар баробари тағйир ёфтани зисту зиндагӣ ба ҷои санъати кухна шакли нави театри лӯҳтак ба майдон омад” [3, с. 479].

Соли 1938 дар Душанбе нахустин Театри давлатии Лӯҳтак таъсис ёфт. Аввалин спектакли тоҷикии он “Духтари рангрез” (пийесаи С. Саидмуродов) ном дошт. Ин театр ба сабаби надоштани бино намоишҳояшро дар мактабҳо ва толори кинотеатрҳо намоиш медод. Ин театр баъди сар шудани Ҷангӣ Бузурги Ватанӣ барҳам хурд ва аксари кормандониаш ба сафи артиш даъват шуданд. Соли 1965 дар назди Театри ҷумҳуриявии лӯҳтаки русии шаҳри Чкаловск дастаи тоҷики таъис ёфт ва он ба таври бояду шояд рушд накард. Зоро аксари ҳунарпешагонаш дониши қасбӣ надоштанд ва репертуарашон ноқис буд.

Соли 1985 дар Душанбе дар шафати боғи пионерон бинои маҳсус ва зебо барои Театри давлатии ҷумҳуриявии лӯҳтак ҷудо гардид. Саркоргардонии ин театрро ба уҳдаи Ҳодими Шоистаи Санъати Тоҷикистон Зафар Ҷаводов вогузор намуданд. Театр мавсими нахустини худро 7 сентябр бо намоишномаи «Саргузашти Нанук»-и Шамси Қиёмов дар таҳияи Зафар Ҷаводов оғоз кард. Ороиши саҳнаҳо аз коғаз соҳта шуда, табиати зеборо тасвир менамуд. Тамошобин натанҳо табиати диёри худро мешиноҳт, балки персонажҳоро, ки ҳусусияти миллӣ пайдо кардаанд, медид.

Санъатшиносӣ маъруфи тоҷик Низом Нурҷонов андешаҳояшро оид ба театри лӯҳтак иброз намуда, ҳусусияти миллии пайдо кардани онро зарур медонист. Ӯ навиштааст: “Театри лӯҳтак натанҳо тамошогарони хурдсол, балки ҳунарпешагони ҷавони худро низ ба воя ҳоҳад расонд. Театр ният дорад, ки натанҳо бошандагони шаҳр, балки истиқоматкунандагони гирду атрофи онро низ бо спектаклҳои худ ҷалб намояд. Ин ният бисёр хуб аст, зоро бачаҳо кам ба театр мераванд, дар бораи санъат тасаввуроти ноҷиздоранд, барои ҳамин ҳам шаклҳои мураккаби онро дарк карда наметавонанд. Театри нав то андозае дар ин роҳ ба онҳо кумак расонда метавонад” [3, с. 483]. Дар оғоз ҳайати ҳунарпешагон аз ҳисоби мутахассисони театри драмавию мусикӣ ва кино интиҳоб шуданд. Дар натиҷа як ҳайати эҷодии хубе рӯйи кор омад, ки намоишҳои лӯҳтакиро дар сатҳи қасбӣ таҳия намуда, ҳунари анъанавии театри лӯҳтакбозии тоҷикро тарвиҷ

доданд. Ҳунармандони мумтоз Д. Якобсонов, А. Крестянинов, А. Якобсонов, У. Давронов, Б. Салимов, М. Гасанова, А. Бузруков, И. Сафаров, З. Муродова, Р. Тошев, Ш. Сайдова, Г. Одинаева, С. Мухаммадҷонова, Г. Сайдалиева, И. Бухориев, С. Ашӯров, М. Шарипов, М. Заирова, С. Абдуназаров ва дигарон натанҳо дар байни ҳаводорони театрӣ лӯхтаки Тоҷикистон, балки дар хориҷи он низ шуҳрат пайдо кардаанд. Театр дар зарфи 38 соли мавҷудияти ҳуд беш аз 100 асари саҳнавиро таҳия намуда, пешкаши ҳазорон нафар тамошобин намуд ва дар ин ҷода сабку услуби миллиро ба шакл дароварда, сайқал дод. Ҳайати эҷодии театр дар арсаи байналмилаӣ ин навъи ҳунари бостонии мардуми тоҷикро бо рангу бори миллий, ки хоси мардуми мост, нишон дода тавонист.

Театр вақте шуҳрат пайдо мекунад, ки намоишномаҳои он тамошобинро ба ҳуд ҷалб карда тавонад. Ба қавли А. Маҳмадов "Бе тамошобин намоиши саҳнавӣ вуҷуд надорад. Ҷӣ қадаре ки кор аз болои намоишнома давом кунад, ҳамон қадар толори театр пур аз тамошобин мешавад" [1, с. 210].

Театр борҳо дар ҷаҳонвороҳои бонуғузи байналмилаӣ, аз ҷумла дар Ҷумҳурии Исломии Эрон (солҳои 1991, 1992, 2004, 2008, 2010, 2013), Олмон, Фаронса, Швейцария, Италия, Покистон, Испания, Русия (солҳои 2005, 2006, 2008), Муғулистан, Қазоқистон (солҳои 2012, 2013, 2014, 2015), Тотористон дар Ҷаҳонвораи "Шомбай Fest" соли 2014 бо намоиши "Офтобак, Моҳтобак ва Ҳурусак" иштирок намуда, сазовори ҷоиза дар номинатсияи "Барои муттаҳидии анъанаҳои театрӣ" гардидааст. Соли 2015 дар Ҷумҳурии Қазоқистон дар Ҷаҳонвораи IV байналмилалии театрҳои лӯхтак «ОРТЕКЕ» бо намоиши "Малиқаи шӯҳ" сазовори ҷоиза дар номинатсияи "Барои муттаҳидии анъана ва навоварӣ" шуд.

Инчунин, театр моҳҳои май-августи соли 2021 дар ду онлайн-фестивали байналмилаӣ иштирок намудааст. Дар Ҷаҳонвораи II байналмилали бэби-театрҳои лӯхтак «МалышОК» (шахри Владимири Федератсияи Русия) ва Ҷаҳонвораи III байналмилалии театри «ТЕАТР-ФЕСТ-2021» (Болгария) бо намоиши "Тахаюлоти ҷанг ва сулҳ", шахри Бургас барандаи панҷ номинатсияи Фестивал: «Беҳтарин намоиши лӯхтакӣ», «Беҳтарин кори коргардон», «Беҳтарин нақши мардона», «Беҳтарин ороиши мусиқӣ», «Таваҷҷӯҳи тамошобин ва ҳакамон» гардидааст.

Бо ташаббуси Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дастгири Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон солҳои 2007, 2010, 2012, 2014, 2016, 2018 дар Театри давлатии лӯхтаки шахри Душанбе Фестивали байналмилалии театрҳои лӯхтаки «Чодири хаёл» баргузор гардид, ки аз Ҷумҳурии Қазоқистон (шахрҳои Актобе, Остона, Алмаато), Ҷумҳурии Қирғизистон (шахрҳои Бишкек, Ош), Ҷумҳурии Белорус (ш. Гомел), Ҷумҳурии Озорбойҷон (ш. Нахҷувон), Ҷумҳурии Арманистон (ш. Ереван), Ҷумҳурии Туркия, (ш. Анқара), Франсия (ш. Ноузел), Федератсияи Россия (шахрҳои Томск, Новосибирск, Оренбург), Ҷумҳурии Тотористон (ш. Қазон), Ҷумҳурии исломии Эрон (шахрҳои Техрон, Арок, Гелон) иштирок намуда, чун рамзи дӯстиию

садоқат аз хунари волои худ намоишҳои зеборо барои тамошобинони мо армуғон овардаанд.

Дар таътили зимистонаи соли 2022 дар Театри давлатии лӯхтак барои мактаббачагон ва тарбиятгирандагони муассисаҳои томактабӣ намоишҳои ҷолиби фарҳангию фарогатии "Базми лӯхтакҳо" саҳнагузорӣ шуд, ки муаллиф Ҳотам Салимов ва таҳиягар Мунира Зоироҷа мебошанд. Инчунин, дар толори театр намоишҳои "Тухфаи солинавии палангӣ" ("Новогодний тигриний подарок") (муаллиф ва таҳиягар Вайсиддин Сатторов), "Болоҳона" ("Теремок") (муаллиф ва таҳиягар В. Костин) бо забони русӣ ва "Афсонаи кӯҳӣ" (муаллиф Ҳ. Салимов ва таҳиягар И. Сафарзода), бо забони тоҷикӣ намоиш дода шуданд.

Тибқи нақшай сафарҳои хунарии театр аз 11-уми январ то 3-юми марта соли равон як гурӯҳ кормандони эҷодии театр ба шаҳрҳои Истаравшану Ҳатлон, ноҳияҳои Данѓара ва Сайд Алии Ҳамадонӣ бо намоишҳои "Саргузашти Алла" ва "Найрангҳои Шӯртамоҳӣ" сафарҳои хунарӣ анҷом додаанд.

Ҳайати эҷодии Театри давлатии Лӯхтак соли 2022 дар ҷорабинҳои идҳои Рӯзи Артиши миллӣ, Рӯзи Модар ва ҷашни байналмилалии Наврӯз бо барномаҳои шавқовар хунарнамоӣ карданд.

Дар назди Театри давлатии лӯхтак аз соли 1997 инҷониб студияи кӯдаконаи «Исмоил» фаъолият меқунад, ки дар он мактаббачагон баъд аз дарс бо лӯхтакбозӣ, ҳаракати саҳна, овозхонӣ, ракс ва ғайраҳо машғул мешаванд. Дар як сол як намоиш рӯйи саҳна меояд. Ҷор нафар ҳатмкунандагони ин студия донишкадаҳои давлатии санъати шаҳрҳои Новосибирск ва Челябинскро ҳатм намуда, айни ҳол дар театр фаъолият менамоянд.

Дар асоси банди 13-уми Нақша–ҷорабинҳои "Барномаи давлатии рушди муассисаҳои фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021–2025" оид ба гузаронидани Фестивали телевизионии ҳаҷвнигорон таҳти унвони "Биё, бо ҳам меҳандем!" бо мақсади пайдо намудани ҷеҳраҳои нави ҳаҷвнигор хунармандон ва хонандагони студияи кӯдаконаи "Исмоил"-и назди Театри давлатии лӯхтак моҳҳои январ ва апрели соли 2022 дар ду даври ин озмун фаъолона ширкат варзиданд ва бо нишону сипосномаҳои Мақомоти иҷроияи давлатии ноҳияи Исмоили Сомонӣ ва Мақомоти иҷроияи Ҳокимияти давлатии шаҳри Душанбе, Раёсати фарҳанги шаҳри Душанбе қадрдонӣ ва бо гирифтани роҳҳат ба даври ниҳоӣ сазовор гардиданд.

Моҳҳои январ ва феврали соли ҷорӣ Театри давлатии ҷумҳуриявии Лӯхтаки шаҳри Душанбе аввалин лабораторияи "Рушди театри хунари достонҳои шифоҳӣ"-ро бо иштироки хунармандони худ, донишҷӯёни Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода, Донишгоҳи Славянни Тоҷикистону Русия (шуъбаи фарҳангшиносӣ) ва факултети филологияи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон баргузор намуд.

Хунармандони Театри давлатии Лӯхтаки шаҳри Душанбе дар маросими кӯшодашавии Чемпионати Осиё доир ба велосипедронӣ дар

шахри Душанбе 25 марта соли 2022 бо лӯҳтакҳои миллии хиёбонӣ меҳмонону иштирокчиёни ин чорабинии бошуқӯҳи варзишии байналмилалиро хайрамақдам намуданд, ки хунару маҳораташон хеле хуш ва самимона пазируфта шуд.

Гурӯҳи эҷодии театр аз 2 то 9 апрели соли 2022 бахшида ба рӯзи китоб, 15 апрел бахшида ба Рӯзи Пойтахт дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии №41, бо иштироки намояндагони Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии шахри Душанбе, ҳунарнамоӣ намуданд. 26 май соли ҷорӣ бахшида ба Рузи байналмилалии ҳифзи кӯдакон 1 июн дар Муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии №57-и ноҳияи Сино ва рӯзҳои 30-31 май дар Муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии №2-и шахри Ваҳдат бо намоиши “Найрангҳои Шӯртандмоҳӣ” тамошобинони хурдсолро шод намуданд.

Санаи 3 июня соли ҷорӣ гурӯҳи эҷодии театр дар боғи фарҳангии фароғатии ба номи А. Фирдавсӣ бахшида ба рӯзи муҳити зист иштирок намуданд.

Ҳайати эҷодии театр дар моҳи августи соли 2022 ва хонандагони студияи кӯдаконаи “Исмоил”-и дар истироҳатгоҳи Вазорати мудофиаи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо намоиши “Маликаи шӯҳ” ва барномаи Шоу–консертӣ ҳунарнамоӣ намуданд, ки аз ҷониби кӯдакон хело ҳам хуб пазируфта шуд.

Санаҳои 5-6 сентябр ҳунармандони театр тибқи нақшай сафарҳои эҷодӣ ба шахри Ҳисор сафар намуда, дар назди кӯдакону наврасон спектакли “Рӯбоҳаки ҳилагар”-ро намоиш доданд.

Санаи 7 сентябри соли 2022 кушодашавии 38-умин мавсими Театрӣ бо намоиши “Бешаи макр” – муаллиф Р. Самадов ва дар таҳияи И. Сафарзода баргузор гардид.

Ҳайати эҷодии Театр дар ҷорабиниҳои фарҳангӣ бахшида ба 31 солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва кушодашавии майдони Истиқлол, бо иштироки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, фаъолона ширкат варзишанд.

Театри давлатии Лӯҳтаки шахри Душанбе тибқи мукаррароти Созишнома ва дигар санадҳои ба имзорасидаи ҳамкориҳои фарҳангӣ байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Ӯзбекистон бо мақсади таҳқими ҳамкориҳои фарҳангии ду кишвар санаи 11 то 20 марта соли 2022 меҳмононро аз Театри давлатии вилоятii лӯҳтаки Фарғонаи Ҷумҳурии Ӯзбекистон ботантана истиқбол намуд. Ҳунармандони Театри давлатии вилоятii лӯҳтаки Фарғонаи Ҷумҳурии Ӯзбекистон ба кишвари мо, ҳамчун дастовези наврӯзӣ, намоиши “Чойхонаи мусиқӣ” (“Музыкальная чайхана”, муаллиф, коргардон ва рассом Сергей Седухин)-ро пешкаши тамошобинони саршумор гардонданд, ки он хеле хуб пазируфта шуд. Инчунин, меҳмонон аз ҷойҳои таърихию фарҳангии шахри Душанбе (Коҳи Наврӯз, Қалъаи Ҳисор, Боғи Ирам) дидан намуданд. Сафари ҳунарии Театри давлатии лӯҳтаки вилоятii Фарғонаи Ҷумҳурии Ӯзбекистон дар ҳақиқат, дар ҳаёти фарҳангии маънавии Тоҷикистон падидай назаррас ба шумор меравад.

Театри давлатии Лӯҳтаки шаҳри Душанбе тибқи даъватномаи Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Ўзбекистон аз 22 февраля соли 2022, таҳти №01-12-05-632 ва бо мувофиқаи Вазорати фарҳанги Ҷуҳурии Тоҷикистон аз 4 апрел то 14 апрели соли 2022 бо намоиши "Маликаи шӯҳ" (муаллиф Ҳотам Салимов, коргардони таҳиягар Ҳодими хизматнишондодаи санъати Тоҷикистон Зафар Ҷаводов) дар шаҳру ноҳияҳои вилояти Фарғона (шаҳрҳои Кӯқанд, Марғелон, ноҳияҳои Риштон ва Сӯҳ) сафари ҳунарии ҷавобӣ анҷом дод. Аз ҷумла, гурӯҳи эҷодии Театри давлатии Лӯҳтак санаҳои 8 то 10 апрел дар маркази ноҳияи Сӯҳи вилояти Фарғона, дехаҳои Лембур ва Тул намоиши "Маликаи шӯҳ"-ро бо забони тоҷикӣ пешкаш намуд. Ба мушоҳида расид, ки тамошобинони ҳурду қалони Сӯҳзамин ташни шунидану дидани намоишҳо бо забони тоҷикӣ ҳастанд.

Инчунин дар рафти ин сафари ҳунарий гурӯҳи эҷодии Театри давлатии Лӯҳтак бо намояндагони Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Ўзбекистон, директорони театрҳои драмавӣ ва лӯҳтаки шаҳри Тошканд роҳбари бадеии театр Наргис Розикзода воҳӯйӣ баргузор намуда, масъалаҳои ҳамкории дучонибаи театрҳои лӯҳтак, иштирок дар ҷашнвораҳо, даъвати мутахассисонро ба сухбат қашиданд.

Сафари ҳунарии Театри давлатии Лӯҳтаки шаҳри Душанбе дар ҳайти фарҳангии қишвари ҳамсояи Ўзбекистон падидай хотирмон гардид ва дар таҳқими риштаҳои дӯстиву рафоқати мардумони Тоҷикистон ва Ўзбекистон саҳм гузошт.

Аз санаи 1 то 5 июня соли 2022 Театри давлатии ҷумҳурияи Лӯҳтаки шаҳри Душанбе бо дастирии Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Дуюмин Ҷашнвораи байналмилалии театрҳои лӯҳтак таҳти унвони "Чорсӯ" (Перекрёсток), ки дар шаҳри Новосибирски Федератсияи Русия ба муносабати Рӯзи байналмилалии ҳифзи кӯдакон баргузор гардид, бо намоиши "Гули қоқу" ("Одуванчик") (муаллиф Маҳинбону Гасанова, коргардони таҳиягар Мунира Зоирова) ширкат варзид. Ҳунарпешагони театр дар радифи дувоздаҳ қишвари ҷаҳон санъати бостонии лӯҳтакбозии мардуми тоҷикро дар ин ҷорабинии байналмилаӣ муаррифӣ намуданд.

Дар Ҷашнвораи мазкур ҳунарпешагони театрҳои қишвари Федератсияи Русия, аз ҷумла, ҳунарпешагони театрҳои лӯҳтаки шаҳрҳои Москва, Санкт-Петербург, Перм, Барнаул, Ҷумҳурии Мардумии Донетск, шаҳри Витебски Ҷумҳурии Беларус ва шаҳри Алмаатои Ҷумҳурии Қазоқистон намоишҳои лӯҳтакии ҳудро пешкаши тамошобинони сершумор намуданд.

Намоиши театри лӯҳтаки тоҷик – "Гули қоқу" рӯзи нахустини ҷашн – Рӯзи байналмилалии ҳифзи кӯдакон манзур гардида, бо кафқӯбии зиёди тамошобинон аз тарафи роҳбарияти Театри давлатии лӯҳтаки шаҳри Новосибирски Федератсияи Русия бо Дипломи иштирокӣ ва тухфай хотиравии Ҷашнвораи "Чорсӯ" (Перекрёсток) қадрдонӣ карда шуд. Дар намоиши дуюм, ки ҳамон рӯз соати 18.30 баргузор шуд, меҳмонон ва тамошобинони ҳурдсол бо ҳамроҳии падару модарон аз тарафи Ҳизби "Единая Россия" ташриф оварданд, ки төъдоди онҳо 500 нафарро ташкил дод.

Умуман, дар ин фестивал аз ҷониби театрҳои лӯҳтак 22 намоиш пешниҳод гардид. Бо ҳоҳиши тамошобинон рӯзҳои 4 ва 6-уми июн намоиши “Гули қоку” тақроран намоиш дода шуд. Дар ҷамъбасти ҷорабинии мазкур ҳунарпешаи Театри давлатии лӯҳтак Ҳотам Салимов бо ҷоизаи номинатсияи “Беҳтарин кори актёри” (“Лучшая” актёрская работа”) барои иҷрои нақши Бобои Қоку (Дед Одуван) аз тарафи ҳакамони Ҷашнвора сазовор дониста шуд, ки дастоварди навбатии ин боргоҳи ҳунар ба шумор меравад.

Ҳамин тавр, дастаи ҳунарии Театри давлатии лӯҳтаки шаҳри Душанбе дар ин ҷашнвораи байналмилалӣ ҳунари бостонии пурғановати лӯҳтаки мардуми тоҷикро муаррифӣ намуда, бо таассуроти неку рангин ва диплому ҷоиза бо Ватан баргаштанд.

Дар рушду нумӯ ва пешрафти санъати театрии тоҷик дар замони истиқлол нақши Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон хеле назаррас аст. Ҳануӯ дар маросими ифтитоҳи Амфитеатр дар Ҷоғи Ирам (5 сентябри соли 2011) Сарвари давлат назари ҳудро доир ба ин соҳа ҷунин изҳор доштаанд: «Театр воситаи пуриқтидортарини таъсиррасонӣ ба тафаккури инсон аст, зеро рӯйдодҳои зиндагиро дар саҳна дида, тамошобин ҳудро ҳаёлан ба қаҳрамонҳои мусбат монанд мекунад ва бо ҳамин роҳ олами ботинии ҳешро мустақилона комил мегардонад. Лозим ба ёдоварист, ки ҳаёти фарҳангии Тоҷикистонро низ бе театр тасаввур кардан ғайриимкон аст, зеро театр дар душвортарин лаҳзаҳои ҳаёт ҳамеша паҳлуи мардум қарор гирифта, дар сарнавишти миллати тоҷик нақши босазои муассир гузоштааст. Имрӯзҳо метавон даҳҳо ҳунарпешаҳои маъруфро номбар кард, ки дар пешрафти театри тоҷик ва дар ин замина, дар рушду такомули фарҳангии миллии мо саҳми беандоза қалон доранд» [4].

Сафарзода Иззатулло, Ҳунарпешаи шоистаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, директори Муассисаи давлатии «Театри давлатии ҷумҳуриявии Лӯҳтак, зимни сӯҳбат аз ин гуфтаи Пешвои Миллат ёдрас шуда, иброз дошт, ҳунари лӯҳтаксозиву лӯҳтакбозӣ ҷузъи ҷудошаванда ва таркибии фарҳангии бостонии ҳалқи тоҷик ба шумор меравад, бинобар ин, хуб мешуд, ки дар сатҳи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Барномаи миллии рушди ҳунарии лӯҳтак” таҳия ва қабул карда шавад.

Пешниҳоди директори театр оид ба баргузор намудани семинар-машварати “Драматургияи асарҳои саҳнавии лӯҳтак” бо ҳамдастии Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон ва ҷашнвораи ҷумҳуриявии намоишҳои бачагонаи театрӣ таҳти унвони “Кӯдакон – ояндаи мо” қобили дастгирист. Ба гуфтаи мавсуф, баланд бардоштани музди кор ва беҳтар намудани шароити моддию майшии кормандони Театри лӯҳтак барои пешрафт ва рушди он муҳим аст.

Ахли кормандони Театри давлатии лӯҳтаки шаҳри Душанбе қӯшишу талош доранд, ки соли 2022-ро бо комёбихои назарраси эҷодӣ ҷамъбасти намоянд ва ба истиқболи ҷашни фарҳундаи 35-солагии Истиқтоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дастовезҳои арзандай эҷодӣ омода намоянд ва ба ин васила дар тарбияи ахлоқиву маънавӣ ва фарҳангии насли наврас саҳм гиранд.

Адабиёт

1. Маҳмадов, А. Дунёи театр / А. Маҳмадов. –Душанбе, 2007. – 210 с.
2. Нурджанов Н. Традиционный театр таджиков. Т.1 / Н. Нурджонов.– Душанбе: Мир путешествий, 2002.–372 с.
3. Нурҷонов, Н. Мактаби актёри тоҷик / Н. Нурҷонов. – Душанбе, 2011. – 495 с.
4. Нурҷонов Н. Солҳои ҷустуҷӯ. Нигоҳе ба театрҳои музофотӣ / Н. Нурҷонов.– Душанбе: Сарредаксияи илми Ҷонни Ҷонни милии тоҷик, 2018.– 518 с.
5. Раҳмон Э. Театр инъикоскунандай ҳаёт аст / Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар маросими ифтитоҳи Амфитеатр дар Боғи Ирам) // Садои мардум. – 2011. – 5 сентябр (№ 123).
6. Раҳимов Д. Лӯхтакҳо дар фарҳанги сунатии тоҷикон // Паёмномаи фарҳанг.– 2016.– №1 (33).– С.107-113.
7. Табаров М. Театр Мауланы и театральность зикров и самаъ/ М. Табаров. Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2009. – 4 с.
8. Ятимов, С. Маъсаляҳои забоншиносии миллӣ дар таълимоти Пешвои миллат // Ҷумҳурият.– 2020.–5 октябр.

Сафаров Мунаввар**ВЗГЛЯД К ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РЕСПУБЛИКАНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО ТЕАТРА ЛОХТАК**

Статья посвящена исследованию деятельности государственного учреждения Республиканского государственного театра «Лохтак», становлению и развитию его искусства, которое считается одним из основных видов нашего традиционного театра.

Еще в 1938 году в Душанбе впервые был создан Государственный театр кукол. Из-за отсутствия здания этот театр показывал свои спектакли в школах и кинозалах. После начала Великой Отечественной войны оно было распущено, а большинство его сотрудников призвано в армию. В 1965 году при Республиканском русском театре кукол в городе Чкаловске была создана таджикская труппа, которая не получила должного развития, потому что у большинства актеров отсутствовали профессиональные знания и репертуар у них был очень скучный.

Государственный республиканский театр «Лохтак» был основан 7 сентября 1985 года, для него было построено красивое и роскошное здание. В этом здании были созданы все благоприятные условия для кукловодов. За 37 лет существования театр представил зрителям более ста спектаклей. Неоднократно участвовал в престижных международных фестивалях, в том числе в Исламской республике Иран, ФРГ, Франции, Швейцарии, Италии, Пакистане, Испании, России, Монголии, Республике Казахстан, Республике Татарстан с различными выступлениями, и получил множество престижных наград и номинаций.

Художественные гастроли Республиканского государственного театра кукол стали ярким явлением в культурной жизни соседнего Узбекистана и способствовали укреплению дружбы между народами Таджикистана и Узбекистана. Стоит отметить, что большинство спектаклей театра были тепло встречены отечественной и зарубежной публикой.

Ключевые слова: Республиканский государственный театр лохтак, театр «Зоча», спектакль, премия, кукла, юный зритель, фестиваль, артист, национальный колорит, творческие гастроли.

Safarov Munavvar

RESEARCH OF THE ACTIVITIES OF THE REPUBLICAN STATE PUPPET THEATER

The article is related to the study of the activities of the Republican State Puppet Theater, the formation and development of its art, which is considered one of the main types of our traditional theater.

Back in 1938, the State Puppet Theater was first established in Dushanbe. Due to the lack of a building, this theater showed its performances in schools and cinema halls. After the beginning of the World War II, it was dissolved, and most of its employees were drafted into the army. In 1965, a Tajik troupe was created at the Republican Russian Puppet Theater in Chkalovsk, which did not receive proper development. Because most actors do not have professional knowledge and their repertoire was very poor.

The State Republican Puppet Theater "Lokhtak" was founded on September 7, 1985, a beautiful and luxurious building was built for it. All favorable conditions for puppeteers were created in this building. Over the 37 years of its existence, the theater has presented more than a hundred performances to the audience. Repeatedly participated in prestigious international festivals, including in the Islamic Republic of Iran, Germany, France, Switzerland, Italy, Pakistan, Spain, Russia, Mongolia, the Republic of Kazakhstan, the Tartar Autonomous Republic with various performances, and received awards and nominations.

The artistic tour of the Republican State Puppet Theater became a bright phenomenon in the cultural life of neighboring Uzbekistan and contributed to the strengthening of friendship between the peoples of Tajikistan and Uzbekistan. It should be noted that most of the theater performances were warmly received by the domestic and foreign audience.

Keywords: Republican State Puppet Theatre, traditional theater Zocha, award, spectacle, nomination, puppet, young spectator, festival, artist, show tours.

УДК 780.61
Давлатзода Баходур

ТАДЖИКСКИЙ ДУТОР: ЭТИМОЛОГИЯ, ГЕНЕЗИС, ЭРГОНОМИКА

Традиционная таджикская музыка монодийная.

Традиционный инструментальный коллектив – смешанный ансамбль по типу ансамбль народных инструментов, ансамбль шашмакомистов, ансамбль фалакхонов и другие.

Организация Таджикского оркестра народных инструментов (ТОНИ) – результат объединения монодии и письменного академизма, инспирированного государственной культурной политикой СССР начиная с 1930-х годов.

Проблемы изменения традиционного этноинструментализма, возникшие в процессе данного объединения, раскрываются автором представленной статьи. Для подтверждения основных тезисов статьи привлекались материалы собственного педагогического и исполнительского опыта.

Материалы, касающиеся этимологии и генезиса таджикского дутора, взяты из открытых источников, а сведения об оптимизации тесситурных разновидностей и исполнительской эргономики дутора получены в результате аналитических разработок автора.

Дутор рассматривается как центральное фоноорудие, выступавшее главенствующим как в традиционном ансамбле, так и в ТОНИ.

Итоги пути развития дутора – локальные разновидности в таджикской музыкальной культуре. Дуторы в ТОНИ, разработанные по типу симфонического оркестра дутор-альт, дутор-тенор, дутор-бас, дутор-контрабас – достояние современного осмыслиения этого хордофона.

В ключе эргономики рассматриваются и традиционные разновидности дутора, и оркестровые разработки, осуществленные в XX веке. Этот анализ показывает эргономическое богатство дутора на современном этапе. Результатом его практического функционирования является и разножанровые произведения композиторов Таджикистана, джигитальный микст, порождённый этноджазом.

Ключевые слова: Таджикский этноинструментализм, монодия, щипковый хордофон дутор, Таджикский оркестр народных инструментов, традиционный инструментальный ансамбль, исполнительская эргономика дутора.

Развитая монодия, характерная для таджикской музыкальной культуры, обусловлена бытованием традиционного сольного и ансамлево-инструментального музенирования. Появление оркестра таджикских народных инструментов (далее – ТОНИ), организованного по принципу оркестра русских народных инструментов «андреевского типа» (далее – ОРНИ), потребовало

освоения многоголосной фактуры, хроматизации диатонического этноинструментария и перехода от импровизации к партитуре и дисциплине игры выписанных партий.

Созданный в советское время (1938 г.) ТОНИ в конце столетия (90-е годы) практически приостановил своё функционирование. И только благодаря непосредственной государственной поддержке в лице Президента Таджикистана, уважаемого Эмомали Рахмона, был проведён тщательный отбор перспективных направлений развития традиционного этноинструментализма, одним из главных представителей которого выступил ТОНИ¹. История создания, развитие, деятельность выдающихся деятелей искусств и композиторов, посвятивших своё творчество коллективу – довольно объёмная тема, поэтому в представленной статье рассматривается только *дутор* – традиционное фоноорудие, входящее в оркестровую группу щипковых хордофонов (индекс – 321.3-5 по Хорнбостелю-Заксу [13]).

Название музыкального инструмента «дутор» соответствует языку оригинала, принятому в Таджикистане, Узбекистане, Иране и Афганистане. В Туркмении бытует название «дутар». В Таджикистане «дутор» с коротким грифом может иметь название «думбра» (кулябский вариант дутора). Несмотря на древность происхождения и длительный путь развития, название инструмента сохранило свою первоначальную форму, состоящую из двух простых таджикско-персидских слов «ду» (دو – «два») и «тор» (تار – «струна») [12, с.358]. В свободном переводе инициирована его характерная особенность – «музыкальный инструмент, имеющий две струны».

Щипковый *дутор*, согласно образцам таджикско-персидской поэзии, всегда находился в центре музыкальной культуры таджиков. В историческом процессе развития у этого хордофона изменились только материалы для изготовления резонатора, грифа и струн, размеры и виды грифа, но количество струн (две) и способ звукоизвлечения – бряцание по всем струнам одновременно, – всегда оставались неизменными. В исторических хрониках и художественных произведениях сохранились сведения о значительном месте инструмента в музыкальной практике таджиков. Средневековый учёный, музыкант-теоретик Зайнулобиддин Махмуд Хусайни в своём музыкальном трактате, датируемым второй половиной XV века, посвятил *дутору* специальный раздел (Глава 16. «О дугоре»), в

¹ Государственные программы развития профессиональной музыки в РТ на 2011-2015 гг. (ПП РТ №322 от 1 июля 2010 г.), развития искусства Шашмаком, Фалак и традиционной школы устод-шогирд в РТ на 2017-2021 гг. (ПП РТ №159 от 1 апреля 2017г.), подготовки специалистов в сфере культуры, искусства, издательства и печати РТ на 2018-2022 гг. (ПП РТ №549 от 29 июля 2017 г.), развития учреждений культуры РТ на 2021-2025 гг. (ПП РТ №115 от 3 апреля 2021 г.) и др.

которой приводит подробное описание не только его конструкции, но и звукоряда, что очень важно.

Дутор имеет следующие параметры: «... состоит из корпуса грушевидной формы (выдолбленного из тутового дерева или склеенного из 9 дощечек), переходящего непосредственно в длинную шейку с грифом, с 13-14 надвязными ладами (в основном с хроматическим звукорядом). Имеет 2 струны (шелковые или кишечные). Головка дутора и дека иногда инкрустируются костью или перламутром. Звук слабый, нежный. Более простой вид дутора (думбра – *Б.Д.*), распространенный в горных районах Таджикистана, не имеет фиксированных ладов» [5].

В Таджикистане бытуют дуторы, которые могут значительно отличаться от этого описания, так как народные инструменты, как правило, не имеют единого стандарта. Каждый мастер делает инструмент по-своему, используя любые композитные материалы: корпус-резонатор может изготавливаться из цельного куска дерева методом долбления из тутовника, гриф из урюка, а дека из ореха, но допустимо весь инструмент изготавливать из тутовника. В настоящее время встречаются корпусы дуторов, склеенные из двух, четырех, а некоторых из десяти – двенадцати пластин-клёпок [10, с.71].

Настройка струн – по квартам, иногда по квинтам. Размеры колеблются от 750 мм (памирский дутор) до 1200-1300 мм (таджикский, узбекский и китайский). Звукоизвлечение пальцевое: по всем струнам указательным и/или большим пальцами (брязгание), применяется игра также пальцем по одной струне.

Современный концертный дутор близок по конструкции к традиционному, но отличается более тщательной выработкой деталей: корпус-резонатор грушевидной формы также собран из десяти-двенадцати клепок, сверху на корпус приклеивается дека (в середине деки находится голосник – круглое отверстие). Над декой, ближе к грифу, установлен панцирь, который предохраняет корпус от царапин в процессе игры. В нижней части корпуса расположены две кнопки (шпильки) для закрепления струн. На деке устанавливается подставка с двумя прорезями для струн. Подставка располагается ровно по середине натянутых струн (см. фото 1).

*Фото 1. Дутор традиционный.
На фото – Джураев Сироджиддин
– музыкальный руководитель
ансамбля шашмакомистов имени Ф.
Шахобова Комитета по ТВ и радио
при Правительстве Рес-публики
Таджикистан*

На дуторе играют приёмом бряцания по всем струнам одновременно указательным и большим пальцами правой руки вниз или вверх. Возможна игра пальцами только по первой струне.

В академической сфере для обозначения штрихов была разработана следующая система сокращений (см. табл. 1).

Обозначение штрихов при игре на дуторе:		Таблица 1
Название штриха	Обозначение	
Игра кистью по всем струнам одновременно	К	
Игра указательным пальцем	У	
Игра большим пальцем	Б	
Удар кистью или пальцами вниз	В	
Удар кистью или пальцами вверх	Λ	

Вторая струна чаще всего остается открытой и служит органным пунктом (бурдоном), сопровождающим традиционную мелодию, исполняемую на первой струне (см. нотный пример 1).

Нотный пример 1

Традиционный наигрыш на дуторе «Наво ва ракс» (фрагмент) [6, с.36]:

Как видно из примера, первая струна задействована как мелодическая, а вторая – как бурдон, но в некоторых авторских композициях встречается мелодизация и второй струны. Место инструмента в традиционных ансамблях – соло и аккомпанемент, в академических составах чаще всего применяется как солирующий для цитирования народных мелодий.

Для игры в ТОНИ было создано семейство тесситурных разновидностей дутора – пикколо, прима, секунда, альт, меццо-сопрано, тенор, бас и контрабас. Первоначально применялись все перечисленные инструменты, но в процессе апробации из партитуры были исключены дуторы пикколо, прима, секунда, меццо-сопрано и тенор. Остались только наиболее употребляемые тесситурные разновидности: альт, бас и контрабас. Фактура исполняемых партий представляет собой симбиоз устной традиции с академическим симфонизмом, как это показывает пример (см. нотный пример 2).

Нотный пример 2

«ЛАБ ЧУ КАНД».
Таджикская народная мелодия
(фрагмент партитуры ТОНИ)

*Обработка Т. Сатторова
Инструментовка М. Давлатова [9]*

Allegretto

Дутор альт

Дутор бас

Дутор к-бас

В представленном примере партия дутора-альта буквально цитирует традиционный наигрыш (мелодия с бурдоном), а партия дутора-баса и дутора-контрабаса близка к оркестровой фактуре виолончели и скрипичного контрабаса в симфоническом оркестре.

Дутор-альт

Альтовый дутор – ансамлево-оркестровый инструмент, реконструированный для ТОНИ. В традиционной культуре применяется в случае отсутствия оригинального дутора (см. фото 2).

В партитуре занимает средний регистр, нотируется в скрипичном ключе и звучит октавой ниже написанного.

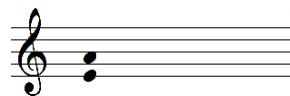

Фото 2. Исполнительница национального инструмента дуторе-альт Мухиддинова Сарвиноз. Сарвиноз. Уч-ся 5 класса Государственной Республикаской средней музыкальной специальной музыкальной школы-интерната имени М. Атоева.

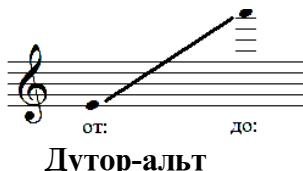
По написанию первая струна – а¹, вторая струна е¹, по действительному звучанию первая струна а, вторая струна е. Полный объем звучания по написанию от е¹ – до а³, по действительному звучанию от е – до а². Наиболее употребительный объем звучания, по написанию от е¹ – до е³, по действительному звучанию от е – до е² (см. табл. 2). Таблица 2

Строй и диапазон дутора-альта

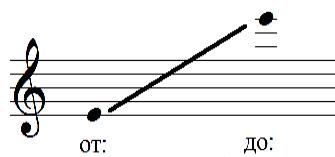
Дутор-альт

*Строй по написанию
(по звучанию – октавой ниже)*

*Диапазон по написанию
(по звучанию – октавой ниже)*

Наиболее употребительный диапазон по написанию (по звучанию – октавой ниже)

Ансамблево-оркестровая функция дутора-альта – ритмогармонический аккомпанемент. Соло встречается редко. Фактурная организация репертуара – характерный образец монодийной однолинейности.

Дутор-бас

Басовый дутор – ансамлево-оркестровый и солирующий инструмент (см. фото 3).

Его точнее было бы назвать не дутор-бас, а рубоб-бас по двум причинам:

Две жильные (капроновые) струны настраивают в кварту.

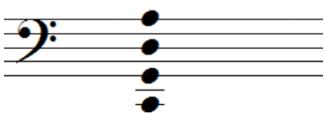

*Фото 3. Оркестровый дутор-бас.
Исполнитель – автор статьи*

1. На дуторе-басе и на дуторе-контрабасе играют пlectром (медиатором) как на рубобе, а не пальцами как на дуторе;

2. Вся штриховая основа игры заимствована от рубоба.

Дутор-бас по звуковому объему занимает нижний регистр партитуры ТОНИ. Нотируется в басовом ключе, в среднем регистре – в теноровом, в высоком – в скрипичном. Четыре струны дутора-баса настраивают по квинтам по аналогии с виолончелью. Первая струна а, вторая струна д, третья струна Г и четвёртая струна С. Первая струна жильная (капроновая), три других – металлические, витые. Полный объем звучания от С – до а². Наиболее употребительный объем звучания от С – до е² (см. табл. 3).

Таблица 3	
Диапазон дутора-баса:	
<i>Дутор -бас</i> 	 <i>Дутор-бас</i>
<i>Строй по написанию и звучанию</i>	<i>Диапазон по написанию и звучанию</i>

Наиболее употребительный диапазон по написанию и звучанию

Игра на дуторе-басе входит в учебный план музыкальных учебных заведений Таджикистана, для инструмента разработана методика преподавания, опирающаяся на академическую виолончель.

В национальных композициях дутор играет значительную роль, таджикские композиторы часто обращаются к нему как к солирующему инструменту. В репертуаре оригинальные сочинения, такие, как «Тарабобод» (для дутора-баса и фортепиано), «Навои шомгохи» (для дутора-баса и фортепиано), «Концерт для дутора-баса и камерного оркестра» (все указанные сочинения выполнены композитором Т. Сатторовым).

Дутор-контрабас

Дутор-контрабас – ансамлево-оркестровая разновидность дутора (см. фото 4).

**Фото 4. Оркестровый дутор-контрабас.
Исполнитель – Дадабоев Ибрагим,
артист ТОНИ.**

По игровой функции ближе к рубобу, как и дутор-бас, из-за звукоизвлечения плектром (медиатором). В партитуре занимает самый низкий регистр. Партия, в основном, нотируется в басовом ключе, реже – в теноровом. При написании в басовом ключе звучит октавой ниже написанного. Теноровый ключ чаще всего употребляется для исполнения переложений сольных сочинений для контрабаса. Четыре струны дутора-контрабаса настраиваются по квартам аналогично смычковому контрабасу симфонического оркестра. Страй по написанию: первая струна g, вторая струна d, третья струна A и четвёртая струна E. По звучанию – октавой ниже: первая струна G, вторая струна D, третья струна A₁ и четвёртая струна E₁. Полный объем звучания по начертанию от E – до c³, по действительному звучанию от E¹ до c². Наиболее употребительный объем звучания по

начертанию от Е – до g^1 , по действительному звучанию от E_1 до g (см. табл. 4).

Ансамблево-оркестровая функция дугора-контрабаса – партия баса в самом низком регистре (см. нотный пример 3).

Нотный пример 3

Скерцо (фрагмент) [7].

Партия дутора-контрабаса:

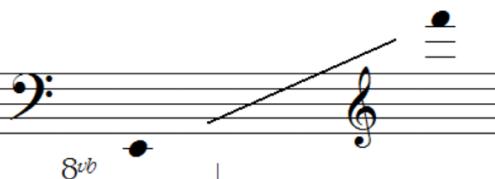
Allegretto

A musical score for a single instrument, likely a woodwind or brass, featuring a treble clef, a key signature of one sharp, and a time signature of 2/4. The score consists of two staves of music. The first staff begins with a dynamic marking 'mf' and includes several slurs and grace notes. The second staff continues the melodic line with similar patterns.

В настоящее время всё чаще партия дутора-контрабаса дублируется оркестровым гиджаком-контрабасом, который, в свою очередь, дублируется или заменяется скрипичным контрабасом.

Дуторы в составе своей тесситурной группы создают неповторимый красочный и легкий аккомпанемент в низком и среднем регистре, но в высоком, смешиваясь с другими оркестровыми фоноорудиями, теряют характерные тембровые особенности. Вся группа занимает объем более 5 октав: от E₁ до f³ октавы (см. табл. 5).

Таблица 5

Диапазон звучания группы дуторов

Постановочная эргономика при игре на тесситурных ансамблево-оркестровых разновидностях дутора соответствует формуле взаимодействия «исполнитель-инструмент» в положении сидя, и базируется на общепринятых примерах практического музицирования на щипковых хордофонах, близких по постановке к таджикскому рубобу.

При игре на тесситурных разновидностях дутора предполагается посадка исполнителя на переднюю половину сидения с выдвинутой вперёд левой ногой. Резонатор располагается на правом бедре, гриф – на кисти левой руки между большим и указательным пальцами. Звук извлекается движением кисти правой руки с зацепом струн указательным и большим пальцем. Основные исполнительские штрихи – *tremolo*, а также два вида *pizzicato*: одинарное и двойное. Посадка и постановка исполнителей на дуторе-басе и дуторе-контрабасе, также, как и вся штриховая основа, несколько отличается от других тесситурных разновидностей из-за игры с использованием пlectра (медиатора).

В заключение статьи отметим, что щипковый хордофон дутор в Таджикистане – универсальное феноорудие, широко востребованное в досуговых, оркестровых и ансамблево-диджитальных сферах музицирования как письменной, так и устной традиций.

Дутор сохраняет традиционную конструкцию, звукоизвлечение и репертуар, проходя своеобразную «консервацию» в неблагоприятные исторические периоды и возрождаясь при появлении востребованности. Постановочно-исполнительская эргономика *дутора* имеет глубокую многовековую традицию.

Литература

- Государственная программа подготовки специалистов в сфере культуры, искусства, издательства и печати Республики Таджикистан на 2018-2022 гг. (ПП РТ №549 от 29 июля 2017 г.).
- Государственная программа развития искусства Шашмаком, Фалак и традиционной школы устод-шогирд в Республике Таджикистан на 2017-2021 гг. (ПП РТ №159 от 1 апреля 2017г.).
- Государственная программа развития профессиональной музыки в Республике Таджикистан на 2011-2015 гг. (ПП РТ №322 от 1 июля 2010 г.).

4. Государственная программа развития учреждений культуры в Республике Таджикистан на 2021-2025 гг. (ПП РТ №115 от 3 апреля 2021 г.).
5. Дутар [Электронный ресурс]. – URL : <https://muzinstru.ru/strunnye/dutar> (дата обращения: 03.12.2022).
6. Курбониён, К. Савти Сомон / К. Курбониён. – Душанбе: Истеъодод, 2020. – 232 с.
7. Мусоев, А. Скерцо / А. Мусоев. – Душанбе, 1981. – 13 с. (Рукопись из библиотеки композитора).
8. Низоми, А. Таърихи мусикии тоҷик / А. Низоми. – Душанбе: Адабиёти бачагона, 2014. – 384 с. (на таджикском языке).
9. Сатторов, Т. Лаб чу канд: Партитура для ТОНИ / Т. Сатторов. – Душанбе, 1993. (Рукопись из нотного фонда композитора).
10. Ташматова, А. Каталог музея музыкальных инструментов / А. Ташматова. – Ташкент: ФАН, 2006. – 120 с.
11. Хусайни, М. З. Конуни илми ва амалии мусики [Канон теории и практической музыки] / М. З. Хусайни; редактор А. Раджабов. – Душанбе: Дониш, 1987. – 366 с. (на таджикском языке).
12. Энциклопедияи адабиёт ва санъати тоҷик. Чилди 1. – Душанбе: СИЭМТ, 1987. – 543 с. (на таджикском языке).
13. Hornbostel, E.M. von, Sachs K. Systematik der Musikinstrumente / E.M. Hornbostel. – Zeitschrift für Ethnologie. XLVI (1914). – 553 s.

Давлатзода Баходур

ДУТОРИ ТОҶИҚӢ: этимология, пайдоиш, эргономика

Мусикии суннатии тоҷик монодӣ буда, дастаи анъанавии созӣ – ансамбли омехта мисли ансамбли созҳои халқӣ, ансамбли шашмақомхонон, ансамбли фалакхонон ва гайра аст.

Оркестри созҳои халқии тоҷик дар натиҷаи баҳамоии монодия ва мусикии анъанаи гарбӣ ва талқини сиёсати давлатии фарҳангии Шуравӣ аз солҳои 1930 шурӯъ шудааст. Дар ин мақола масъалаҳои ивазшавии созҳои мусикии суннатӣ дар ҷараёни баҳамоӣ баррасӣ гардидааст. Барои асоснок намудани нуктаҳои асосии мақола, муаллиф маводи аз таҷрибаи омӯзгорӣ ва навозандагӣ ҳосил намудаашро истифода кардааст.

Маводи марбут ба этимология ва пайдоиши дотори тоҷикӣ аз сарчашмаҳои ошкоро ҷамъоварӣ гардида, маълумотҳо доир ба такмили намудҳо ва эргономикаи навозандагии дотор натиҷаҳои коркардҳои таҳлилии муаллиф маҳсуб меёбанд.

Дотор ҳамчун сози марказӣ дар ансамблҳои суннатӣ ва ҳам дар дастаҳои оркестрӣ аз созҳои асосӣ ба ҳисоб меравад.

Рушди ниҳоии дотор, ба вучуд омадани навъҳои маҳаллии он дар фарҳангии мусикии тоҷик аст. Дотор дар оркестри созҳои халқӣ ҳамчун намуди созҳои оркестри симфонии дотор-алт, дотор-тенор, дотор-бас,

дотор-контрабас – дастоварди мусиқи ин сози мусиқӣ маънидод мешавад.

Дар мақола ҳам навъҳои суннатии дотор ва ҳам коркарди оркестрии он, ки дар асри XX амалӣ гардидааст, аз диdi эргономикий баррасӣ мешавад. Ин таҳлил ғановати эргономикии дуторро дар давраи мусоир нишон медиҳад. Натиҷаи таъйиноти амалии он ҳам асарҳои композиторони Тоҷикистон ва ҳам намунаҳои этноҷаз мебошанд.

Калидвожаҳо: созҳои мусиқии суннатии тоҷик, монодия, дотор асбоби созӣ, оркестри созҳои ҳалқии суннатӣ, дастаи анъанавии созӣ, иҷрои эргономикаи дотор.

Davlatov Bahodur

TAJIK DUTOR: ETYMOLOGY, GENESIS, ERGONOMICS

Traditional Tajik music is monodic, a traditional instrumental group is a mixed ensemble of folk instruments, an ensemble of Shashmakom singers, an ensemble of Falak singers and others.

The organization of the Tajik Orchestra of Folk Instruments (TOFI) is the result of the unification of monody and written academism, inspired by the state cultural policy of the USSR since the 1930s.

The problems of changing traditional ethnoinstrumentalism that arose in the process of this association are revealed by the author of the presented article. To confirm the main theses of the article, materials from their own pedagogical and performing experience were used.

Materials concerning the etymology and genesis of the Tajik *dutor* are taken from open sources, and information about the optimization of tessiture varieties and performance ergonomics of the *dutor* is obtained as a result of the author's analytical developments.

The *dutor* is considered as the central phone instrument, which was dominant both in the traditional ensemble and in the TOFI. The results of the development of the *dutor* are local varieties in Tajik musical culture. The *dutor* in TOFI, developed by the type of symphony orchestra, *dutor-alto*, *dutor-tenor*, *dutor-bass*, *dutor-contrabass*, – the heritage of the modern understanding of this chordophone.

In the key of ergonomics, both traditional varieties of the *dutor* and orchestral developments carried out in the XX century are considered. This analysis shows the ergonomic richness of the *dutor* at the present stage. The result of its practical functioning is also multi-genre works by composers of Tajikistan, a digital mix generated by ethno-jazz.

Keywords: Tajik, ethno-instrumentalism, monody, plucked chordophone *dutor*, orchestra, traditional instruments, ensemble, performance, ergonomics of the *dutor*.

**ТДУ: 002+07+9точик+05+82точик+621.31
Муродӣ Мурод**

ТАҲЛИЛИ ХУЛОСАВИИ АСАРҲОИ ПУБЛИТСИСТИЙ ДОИР БА КАНДАНИ НАҚБ ВА ТАҶДИДИ ШОҲРОҲҲО

Дар ин таҳқиқ ба асарҳои публитсистие таваҷҷуҳ шудааст, ки ба инъикос ва тасвири раванди татбиқи ҳадафи дуюми стратегии Ҳукумат – раҳои кишвар аз бунду бости коммуникатсионӣ баҳшида шудаанд.

Дар оғози садаи XXI бо ташаббусҳои Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон, ба мақсади пайванди Шимолу Ҷануб ва Ҷанубу Шарқи ҷумҳурӣ, бунёди роҳи оҳани Кӯргонтеппа – Кӯлоб, шоҳроҳи Душанбе – Ҳоруг – Қароқум, Ваҳдат – Ҷиргатол, Душанбе – Ҷанак оғоз ёфтанд.

Раванди кори ин соҳтмонҳо таваҷҷуҳи рӯзноманигородону публитсистон ва адібонро ба худ ҷалб намуда, онҳо асарҳои зиёде навиштанд. Асарҳои Бахтиёри Муртазо «Нақби Истиқлол» (2007; 2015; 2020), Шералий Мӯсо «Мардистон» (2013; 2019) ва Абдуқодири Раҳим «Пайвандгари марзҳо ва дилҳо» (2011) намунае аз чунин асарҳоянд.

Ин асарҳо новобаста аз рӯйи объекти омӯзиши ба ҳам наздик будан, аз ҷиҳати предмети инъикос ва дараҷаи тасвир фарқ мекунанд. Асари аввал ба соҳтмони түннели Анзоб, дуюмӣ ба нақбҳои Чормагзак ва Шаҳристон, асари сеюм ба заҳмати дастовардҳои роҳсозону мутахассисони шоҳроҳи байналмилалии Душанбе–Хуҷанд–Ҷанак баҳшида шудааст. Ду асари аввал ҷанбаи пурқуввати публитсистӣ дошта, асари сеюм миёни рӯзноманигородӣ ва публитсистика қарор дорад. Воқеаҳое, ки дар ин асарҳо ба тасвир гирифта шудаанд, ба замону макони муайянӣ таърихӣ – оғози садаи XXI тавъам мебошанд.

Дар ин асарҳо зимни таҳлилу баррасиҳо ва инъикосу тасвири кандани нақбҳо ва соҳтмону таҷдиди шоҳроҳҳо, аз як тараф, дӯстии ҳалқҳо ва кишварҳо дар мисоли Тоҷикистону Ҷумҳурии Исломии Эрон ва Тоҷикистону Ҷумҳурии мардумии Чин, аз ҷониби дигар, таъсири мактаби бузурги соҳтмончиёни эрониву чинӣ ба мутахассисони тоҷик ниион дода шудааст.

Калидвоҷсаҳо: нақб, шоҳроҳ, соҳтмон, инъикос, тасвир, публитсистика, бадеият, таҳлил, роҳсозон, масъала, часорат, раванд.

Дар замони Истиқлоли давлатии кишвар Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мақсади таъмини мустақилияти коммуникатсиияи дохилӣ, аз байн бурдани бухрони иқтисодӣ, баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолӣ чор барномаи стратегиро ба нақша гирифт. Барномаи аввал ба даст овардани Сулҳу Ваҳдати миллӣ ва ҳифзи он, дуюм раҳонидани кишвар аз бунбости коммуникатсионӣ, сеюм мустақилияти энергетикий ва ҷаҳорум, саноатиқонии кишварро дар бар мегирад.

Тўли сй соли Истиқлолияти давлатии кишвар аз ин барномаҳои стратегӣ се барнома татбиқ гардида, барои амалӣ сохтани барномаи чорум замина фароҳам омадааст.

Раванди татбиқи ин барномаҳо бо тамоми мушкиливу монеа, азму талош, чӯшу хурӯши бунёдкориҳо ва комёбиву ифтихорот дар ВАО, публисистикаи китобӣ, адабиёти бадеӣ, илмиву оммавӣ инъикос ёфта, доир ба онҳо асарҳои гуногун ба чоп расонида шуданд. Асарҳои интишоргардида натанҳо ифодагари таърихи раванди сулҳоварии тоҷикон, соҳтмону таҷдиди шоҳроҳҳо, бунёди неругоҳҳои барқи обӣ маҳсуб меёбанд, балки онҳо ҳамчун сарҷашмаи шинохти ҳакиқат, гирифтани дарси ибрат, василаи тарбияи ҷавонон дар руҳияи меҳнатдӯстиву созандагӣ барои наслҳои имрӯзу оянда муҳимму аҳаммиятнок боқӣ мемонанд. Аз ин рӯ месазад, ки ба ҷунин асарҳо, баҳусус осори публисистиву рӯзноманигорӣ таваҷҷуҳи илмӣ намоем, аз як тараф, дараҷа ва доманаи инъикоси раванди қандани нақбҳо ва таъмиру азnavсозии роҳҳо, аз ҷониби дигар, қобилияту маҳорати нигорандагонро дар шинохт ва тасвири раванди ҷунин созандагиҳо муайян кунем ва нишон дихем.

Тавре муҳаққиқ Нуралӣ Солеҳов навиштааст: «Бар асари сиёсати Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон, ки ба вахдату пайванди тамоми гӯшаву канорҳои республика равона карда шуда буд, бунёди роҳи оҳани Кӯргонтеппа – Кӯлоб, шоҳроҳи Душанбе – Ҳоруғ – Қарокум, Вахдат – Ҷиргатол, Душанбе – Ҷанак оғоз ёфтанд, ки ҳадафи асосии онҳо пайванди шаҳру навоҳии Шимолу Ҷанубу Шарқи чумхурӣ ҳисоб мейфт. Табиист, ки бунёди ҷунин роҳҳои азим соҳтмони нақбҳоро низ тақозо мекард, ки зарурати соҳтмони нақби Анзоб, Шаҳристон, Шар-Шар ва амсоли инҳо ба миён омад» [9, с. 142].

Президенти кишвар мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар бунёди ҷунин иншоотҳо натанҳо ташаббусу иқдом ва ҷаҳду талош намуданд, балки дар воҳӯрию мулокотҳои худ аз аҳли қалам даъват карданд, ки робитаашонро бо бунёдкорони ҷунин соҳтмонҳои азим қавӣ гардонида, дастовардҳои даврони Истиқлол, корнамоии қаҳрамонони соҳтмонҳои бузурги кишварамонро воқеъбинонаву холисона ба тасвир гиранд. Ин даъват муҳим, зарур ва аҳаммиятнок буд, зеро ин воқеаҳо одӣ нестанд, онҳо арзиши таъриҳӣ доранд, бояд имрӯзиёну ояндагон аз раванди он огоҳ бошанд, то ба қадри сӯхтану соҳтанҳо расанд, ҳисси меҳнатдӯстиву садоқати ватандориашон баланд гардад,

Аҳли қалами чумхурӣ ин даъвати пурхикмати Президенти кишварро бо камоли майл пазируфтанд. Аз ҷумла, рӯзноманигорон ба бунёди ҷунин иншоотҳо таваҷҷуҳи маҳсус зоҳир намуда, онро ба ҷузъи таркибии мундариҷаи ВАО табдил доданд. Адибону публисистон Абдулҳамид Самад, Урун Кӯҳзод, Кароматулло Мирзо, Равшани Ёрмуҳаммад, Маҷид Салим, Баҳтиёр Муртазо, Шералӣ Мӯсо, Абдуқодири Раҳим ва дигарон ба мавзеъҳои ҷунин соҳтмонҳо сафар намуда, доир ба корнамоиҳои бунёдкорони иншоотҳои замони нав асарҳо эҷод кардаанд. Дар ин миён, баҳусус, се нафари ахир саривақт тавассути сафар, дидаву шунида табииати ағбаҳои Анзобу Шаҳристону Чормағзак, мушкилоту монеаҳои роҳҳои мошингарди кӯҳҳои сарбаландро омӯхта, ба рафти бунёду таҷдиди роҳҳо ва қандани нақбҳо шинос гардида, ҳосили кори эҷодиашонро дар очерку мақолаҳои публисистӣ ва асарҳои алоҳида

ба табъ расонидаанд. Ба ин манзур, дар ин пажуҳиш, асосан ба асарҳои Бахтиёри Муртазо «Нақби Истиқлол» (2007; 2015; 2020), Шералӣ Мӯсо «Мардистон» (2013; 2019), очерки «Роҳи биҳишт» ва Абдуқодири Раҳим «Пайвандгари марзҳо ва дилҳо» (2011) таваҷҷуҳ зоҳир карда мешавад.

Ин асарҳо аз нигоҳи объекти омӯзиш ба ҳам наздик бошанд ҳам, аз ҷиҳати предмети инъикос ва дараҷаи тасвир аз яқдигар фарқ мекунанд. Асари аввал ба соҳтмони туннели Аңзоб, дуюмӣ ба нақбҳои Чормағзак ва Шаҳристон, сеюмӣ ба шоҳроҳи Кӯлоб–Дарвоз–Қулма ва асари чаҳорум ба заҳмати дастовардҳои роҳсозону мутахассисони шоҳроҳи байналмилалии Душанбе–Хӯҷанд–Чанак бахшида шудааст. Ду асари аввал ҷанбаи пуркувати публисистӣ дошта, асарҳои сеюму ҷорум миёни рӯзноманигорӣ ва публисистика қарор доранд. Воеоте, ки дар ин асарҳо ба тасвир гирифта шудаанд, ба замону макони муайяни таърихӣ – оғози садаи XXI тавъям мебошанд.

Доир ба ду асари аввал, ки бо таҷдиду иловаҳо, такроран ба нашр расонида шудаанд, дар адабиётшиносӣ ва публисистикашиносии тоҷик омӯзишҳои пажуҳишӣ дар шакли тақризу мақола рӯйи чоп омадаанд, аммо асари сеюму ҷаҳорум аз назари нақди публисистика дур мондааст. Ҳол он ки маҷмуаи «Пайвандгари марзҳо ва дилҳо» аз нахустин китобест, ки дар он раванди соҳтмону таҷдиди шоҳроҳи байналмилалии Душанбе–Хӯҷанд–Чанак инъикос гардидааст.

Қиссаи Бахтиёри Муртазо «Нақби Истиқлол» аз дастовардҳои муҳимми адабиёт ва публисистикаи муосири тоҷик ба ҳисоб меравад, ки се маротиба бо тақмилу иловаҳо нашр гардид. Ин асар соли 2007 аз тарафи Ассотсиатсияи публисистони Тоҷикистон «Беҳтарин китоби сол» эълон гардида, соли 2009 ба Ҷоизаи адабии ба номи Садриддин Айнӣ сазовор шуд [ниг. Ворис. Ҷашми бедору дили бедор // Ҷарҳи гардун. – 2010.– 18 август (№ 33)].

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар яке аз суханрониашон бахшида ба рӯзи забон, ба асарҳои замони муосир таваҷҷуҳ намуда, доир ба ин китоб ҷунин гуфтанд: «Хонандай мон имрӯз зиёдтар ба асарҳои ниёз дорад, ки дастовардҳои даврони истиқлолият, корномаи қаҳрамонони соҳтмонҳои бузурги кишварамон дар онҳо бо ҳақиқатнигорӣ ва завқи баланди бадей инъикос гардида бошад.

Дар ҷавоб ба даъвати мо адибон ва рӯзноманигорон як миқдор асарҳои хотирмон иншо намуданд. Мисол, романи «Нақби Истиқлол»-и Бахтиёри Муртазо аз ҷониби нақди адабӣ ва хонандагон баҳои сазовор гирифтааст»

Воқеан дар нақди адабиву публисистӣ ба «Нақби Истиқлол» таваҷҷуҳи бештар зоҳир шуда, пажуҳишҳои зиёд ба вучуд омадаанд, ки нигоштаҳои Мурод Муродӣ [3,4] Шоҳзамон Раҳмон [6,8], Нурали Солеҳов [9] Мисбоҳиддини Нарзиқул [5], Сангимурод Шарифов [10,11], Мехроб Ҷумъаев [12] намунаи онҳост.

Ин муаллифон бо баррасиҳои илмиву публисистӣ ба ин асар баҳои баланд додаанд. Аз ҷумла, муҳаққиқ Ш. Раҳмон «Нақби Истиқлол»-ро дар ҷӯдиёти нависанда «гардиши муҳимми адабӣ» медонад, ки «ҳамоно қувват аз очерк мегирад». Дар шинохти ў ин асар «ҳақиқати воқеии замони моро равшан нишон медиҳад» [8]. Дар шинохти Н. Салихов «Нақби Истиқлол» «асари замони нав ва падидаи муҳим дар публисистикаи муосири тоҷик» аст [9, с. 289]. Муҳаққиқ М. Нарзиқул

вижагии хоси ин асарро дар «фарогирии далелҳои дақиқу мұтамад ва тасвири воқеяти таърихии замони мусир» [5] арзёй намудааст. Мұхаққиқи соҳаи публистика М. Ҷумъаев ба далели он ки «Нақби Истиқлол» нахустин асари калончацми мустанади бадей дар замони Истиқлол ба ҳисоб рафта, ба соҳтмони яке аз иншоотҳои ҳаётан мұхимми ҷумхурӣ – нақби Анзоб, ки баъдан бо пешниҳоди Асосгузори сұлху вахдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумхурии Тоҷикистон, мұхтарам Эмомалӣ Раҳмон «Нақби Истиқлол» ном гирифт, баҳшида шудааст, онро мұхимтарин дастоварди адабиёт ва публистикаи мусир меномад» [12, с. 116].

Воқеан «Нақби Истиқлол» дар адабиёт ва публистикаи тоҷики замони Истиқлол дастоварди мұхимми эҷодӣ аст. Ин ҳулосаро бо чанд нуктаи дигар метавон асоснок намуд.

Якум, он руҳи баланди замонӣ дошта, ташаббус ва иқдомҳои бузурги Ҳукумати Ҷумхурии Тоҷикистон, хосса Сарвари он, мұхтарам Эмомалӣ Раҳмонро дар самти раҳои қишвар аз мушкилоти коммуникатсионии дохирикишварӣ ифода мекунад.

Дуюм, обьекти ин асар мавзеи муайян буда, мавзуи он ҳодисаи бузурги таърихӣ аст, ки дар охири даврони Шӯравӣ оғоз гардида, анҷомаш маҳз дар замони соҳибистиклолии қишвар мұяссар шуд. Ин соҳтмон собиқа надорад ва то ҳаёт ҳаст, таърихи бунёди он дар зеҳни инсонҳо ба ифтихор бοқӣ ҳоҳад монд.

Сеюм, мавзуи «Нақби Истиқлол» пурра соҳта ва таҳайюлӣ нест. Ҳарчанд нависанда тасвироти онро «бештар маҳсули таҳайюл» медонад, аммо асар ифодагари мавзуи рӯз – дастоварди як марҳалаи замони мо аст, ки бо тақозои ҳаёт ба миён омада, бо неруи тавони бунёдкорӣ ҳашамат пайдо кардааст.

Чаҳорум, муаллиф дар инъикос ва тасвири раванди нақбани ва бунёди соҳтмони он аз шеваҳои эҷоди рӯзноманигорӣ, публистиқи ва нависандагӣ баробар кор гирифтааст. Мушоҳидаҳои мақсадноки фардӣ, омӯзиши ҳүҷҷату асноди гуногун, нақлу ривоятҳои аз пирони рӯзгордида шунидаи нависанда барояш имкон додаанд, ки дар инъикос ва тасвири раванди кори ин соҳтмон талаботи асосии асари мустанад: вакт, фазо ва замонро ба ҳам алоқаманд гардонад. «Ин ҳолат аз ҳарҳати публистиқи ва таърихномаи ҳаёти нақбанони тоҷик будани он гувоҳӣ медиҳад» [9, с. 288].

Панҷум, образи қаҳрамони асосии асар – Мафтун ва ҳаммаслакони ӯ Шералий, Ҷобирбек, Азиз, Карим, Махмуд, Ислом зоҳиран бофта бошанд ҳам, корномаи онҳо ба раванди корҳои нақбани, ки тавассути персонажҳои воқея сурат мегирад, саҳт иртибот дорад. Нависанда усулҳои қандани нақб, мушкилу монеаҳо, ташаббусу матонат, часорату иродатмандӣ, шуҷоатмандиву далерӣ ва азму иродай қавии бунёдкоронро дар симои чунин қаҳрамонҳои меҳнат нишон медиҳад.

Шашум, забон ва услуги асар содаву равон ва пурғановат аст. Нависанда дар нақли воқеаҳои асар аз аносирӣ ҳунарӣ, воситаҳои тасвири бадеиву публистиқи ва шевай хосси суханварӣ бо маҳорати том кор гирифтааст.

Ниҳоятан, муаллиф ба мавзӯ назари фарроҳ дорад. Ӯ ба аҳаммияти соҳтмону таъмири роҳҳо, манфиати нақбҳо, монеаву душвориҳо, ҷараёни кор, муаммову мушкилоти он, қўмаку дастгирии

дўстонаи ҳамзабону ҳамфарҳанги мо – эрониён ва амсоли ин таваҷҷуҳи хосса зоҳир намуда, дар маҷмуъ панорамаи васеи соҳтмони нақбро намо додааст.

Қисса аз 7 боб: «Муҳориба бо юз», «Мехргони Зимарғ», «Үқоби кӯҳӣ дастомӯз намешавад», «Роҳ – фарҳанги диёр», «Нангӣ ватандорӣ», «Дасти дўст», «Дастони бародарӣ» таркиб ёфтааст. Бобҳои он рӯйдоду воқеаҳои гуногун ва масъалаҳои мухталифи замони муосир, амсоли оила ва оиладорӣ, муносибати инсонӣ, дўстӣ ва ҳамкории иқтисодии Тоҷикистон ба Русия ва Эронро фаро гиранд ҳам, ба ҳам алоқаманданд. Ин алоқамандиро мавзуи асосии асар – соҳтмони нақб таъмин намуда, устувор гардонидааст. Мавзуи соҳтмони нақб натанҳо хатти асосии сужаи асарро устувор намудааст, балки зарурати истифодаи факт, тасвири лаҳзаҳои воқеӣ, баёни музокираҳои корӣ ва амсоли инро ба миён овардааст. Ин ҳолат нависандаро водор намудааст, ки дар тасвири корнамоиҳои нақбканон аз усулҳои бадеиву публисистӣ кор гирад.

Чунончӣ, дар боби аввал – «Муҳориба бо юз» муборизаи қаҳрамони асосии асар – Мафтун бо ҳайвони ваҳшӣ – юз ба тасвир гирифта шудааст. Мафтун, бе ҳеч тарсу ҳарос ба ҷонги тан ба тан бо ин ҳайвони дарранда мебарояд ва дар ин мубориза пирӯз мебарояд, бузичаи дўстдоштааш – Чамангулро аз ҷонгули ин ҷонвари ваҳшӣ ҳалос мекунад.

Дар навбати аввал ҳонанда дар ҳайрат мемонад, ки ин тасвири кӯҷаки ручӯй чӣ ҳикмат дорад ва ҷаро боби аввал маҳз унвони «Мубориза бо юз»-ро гирифтааст. Бо ин ручӯй муаллиф хостааст, аз як тараф далериву бебоқӣ ва қавииродагии қаҳрамон, аз ҷониби дигар, ғалабаи инсон ба олами вуҳушро нишон дид. Синаи кӯҳро шикофтану онро ба хизмати мардум гузоштан низ як навъ ғалаба аст. Ғалабаи инсон ба олами табӣ.

Дар омади сухан, Юз дар асар дар ду маврид, ба маъноҳои гуногун, истифода шудааст. Дар тасвири аввал юз ҳайвони ваҳшӣ аст. Дар тасвири баъдӣ, ки сухан аз лаҳзаҳои ҳаёти аскарии қаҳрамон меравад, он маънии киноя пайдо мекунад. Муаллиф аскарбачаҳои бадаҳлоку бадфеълро ба юз ташбех медиҳад ва дар мубориза бо онҳо Мафтунро ғолиб мебарояд.

Қиссаи «Нақби Истиқлол» қаҳрамонҳои зиёд надорад. Қаҳрамони асосӣ Мафтун аст. Алӣ Мӯсавии Раҳимӣ низ чун қаҳрамони марказӣ амал мекунад. Мафтун бофтаи муаллиф бошад ҳам, муносибату рафтори ў мисли персонажи воқеӣ – Алӣ Мӯсавии Раҳимӣ баёнгари ҳақиқати ҳол аст.

Симои Мафтунро образҳои Шераливу Ҷобирбек пурра мекунанд. Ин се нафар дар рафти таҳсил дар техникуми маъданӣ кӯҳӣ, хизмати аскарӣ ва корҳои соҳтмонӣ дар туннели Дангара ва нақби Анзоб ба ҳам қарин мегарданд. Дар ҳама марҳалаҳои ҳаёту фаъолияти якҷояи онҳо Мафтун сарвару ёвар аст. Ба иборае, Мафтун бо далериву ҷолоқӣ, ҳушёреву зиракӣ ва навҷӯйиву тозакориҳо пайваста дигаронро мафтун мекунад. Ў ҳамеша дар андеша аст. Мушкилоти роҳи ағба, соҳтмони нақб, беҳтар кардани шароити майшии когарон, таъмини техникаи замонавии нақбаний ва амсоли ин пайваста мадди назари ў қарор доранд. Назараш тозаи замонавӣ, пешниҳодаш дурусту воқеӣ ва талабаш асоснок буда, музокираҳояш моҳияти иҷтимоӣ ва оҳанги публисистӣ касб мекунанд. Чунончӣ, ў соҳтмонҳои азими Украина, нақби понздаҳқилометраи Арманистонро пеши назар оварда, дар бораи соҳтмони ин гуна нақбҳо дар

кишвари худ ба чунин андеша фурӯ меравад: «Ҳоло ин мошинҳо кучо шуданд? Худ ба худ савол медод Мафтун.

– Шароити соҳтмони туннели Анзоб нисбат ба соҳтмони туннели Данғара ба маротиб саҳттару душвортар аст. Аз ин рӯ, маҳз ҳамон мошини кишвари Украина, ки пуриқтидор асту кораш ҳам самараи зиёд дорад, бояд дар соҳтмони туннели Анзоб истифода шавад».

Ин гуна музокираҳо дар асар зиёданда ва ағлаби онҳо ба масъалаҳои соҳтмони нақб ва бунёди роҳҳо иртибот гирифта, аз ҷониби Мафтун баён мешаванд. Мафтун дар баробари таҷрибаи бузурги қасбӣ, дорои ҷаҳонбинии васеъ, назари мушоҳидакорона ва диди интиқодӣ аст. Дар ҷараёни тағсили воқеаҳо, баррасии қазияҳо ҷо-ҷо худи муаллиф низ ба муҳокимаҳои публисистӣ ҳамроҳ мешавад. Ӯ ҳамчун журналист проблемаро ошкор мекунад, онро шарҳ медиҳад ва роҳи ҳаллашро ҷӯё мешавад. Ба маъни дигар, ҳарчанд муаллиф дар тасвири мавзӯъ озод аст, аммо таҷрибаи эҷоди публисистӣ ва объекти мушаххаси инъикос ӯро пойбанди тасвироти реалий мегардонад. Ин аст, ки дар қисса таносубан тасвири раванди корҳои соҳтмонӣ ва тағсили аҳаммияти роҳсозӣ қарib баробар шудааст. Муаллиф дар баррасии зарурати корҳои нақбканӣ, аҳаммияти роҳсозӣ, азобу машаққатҳои роҳи ағба, ҳавфу ҳатари сафариён ва амсоли ин хеле фаъол аст. Ҳусусан, дар бобҳои «Роҳ фарҳанги диёр» ва «Нангӣ ватандорӣ» нависанда ин ҷиҳатҳоро дар такя ба мушоҳидаҳои худ ва маърифати дидаву шунидаҳои дигарон басо ҷолибу муассир ва табию воқеӣ ба тасвир гирифтааст.

Дар қисмати охир, ки аз дӯстӣ ва бародарии кишвари Эрон, ба вижа фаъолияти нақбканони ширкати «Собир» сухан меравад, фаъолияти қаҳрамони асосӣ – Мафтун нисбатан ноайён мемонад. Ба ҳаёти шахсии ӯ таваҷҷуҳ мешавад. Дар ҳаёти оилавӣ ӯ ҷандон комёб нест. Ҳамсараваш Фарогат, духтари нозпарвардаи вазир, чун ӯро ба доми худ дароварда наметавонад, зиндагиашро бо шавҳар талҳ мекунад, бо фарзандаш Мамнун аз Мафтун чудо мешавад. Ҳамсараваш барои дидори фарзанди ягона ҳамеша ба Мафтун монеа бунёд мекунад. Аз рӯйи тасвири муаллиф «садои занаш, ки мисли таркиши доҳили туннел, балки аз он ҳам гуррандатар, раъшаовар, маъшумтар» буд ва тамоми ҷисму ҷони Мафтунро ба ларза меовард, ӯро дилхунук мекард. Мафтун дар тамоми муборизаҳо голиб аст, аммо бо зан мубориз нест, балки ба инсоғ ва тавғиқ умед мебандад. Тақдир ӯро ноумед намегардонад. Ӯ бо духтари ҳолааш – Зухал, ки дӯсташ медошт, оила барпо мекунад. Дар поёни умр нахустфарзандаш Мамнун ба қӯмаки падари маҷруҳаш меояд ва ӯро, ба иборае, хор шудан намегузорад...

Оҳанги публисистӣ ва тасвирҳои воқеӣ дар асар, баҳусус дар бобҳои «Дасти дӯст» ва «Достони бародарӣ» ҷилои тоза пайдо мекунад. Ин омилро аз ҷанд ҷиҳат метавон асоснок намуд.

Аввалан, дар ин бобҳо қаҳрамону персонажҳо пурра маҳсули таҳайюли нависанда нестанд, балки онҳо масъулин ва коргарони ширкати «Собир-байналмиллӣ»-и Ҷумҳурии Исломии Эрон Аҳмади Шореъӣ, Пажмони Ҷамшедӣ, Саиди Салимӣ ва баҳусус, Алӣ Мӯсавии Раҳимӣ мебошанд, ки ҳар қадом вазифаи муайянро ба дӯш доранд. Дар асар Алӣ Мӯсавии Раҳимӣ аз қаҳрамонҳои марказӣ маҳсуб меёбад, ки нависанда корнамоиҳои ӯро мисли Мафтун ҳамаҷониба ба тасвир гирифтааст. Ӯ аз ҷониби Ҷумҳурии Исломии Эрон сардори нақби Анзоб таъин шуда ба

Тоҷикистон меояд ва аз оғоз то анҷоми соҳтмон ба сифати сармуҳандиси варзида фаъолият мекунад. Алӣ Мӯсавии Раҳимӣ мутахассиси кордон, ташкилотчӣ ва уҳдабаро аст. Мавсуф ҳамеша аз вазъи корҳои соҳтмонӣ ҳабар гирифта, мушкилоти ба амаломадаро сари вакът бартараф мекунад, барои ба таъхир наафтодани корҳои соҳтмонӣ ва дар вакъту соати муайяншуда бомуваффақият ба анҷом расонидани кори нақб ҳамеша дар фикр ва кӯшиш аст. «Худоё ин мардумро аз душвориҳои сафар, аз фалокатҳои даҳшатноки барфи баҳман начот дех. Поко Парвардигоро, ин одамон солҳои сол азияти роҳро қашиданд, акнун кушоише ато фармо, то ин заҳматҳои муҳлиқ аз сари онҳо бартараф гардад» [13, с. 259].

Баъдан, ҳолатҳои кори нақбканон: тарконидани қаъри кӯҳ, доҳили нақбро пахш кардани буйи гализу нафасгардон, зуд-зуд баромадани фаввораи об, сангҳои хокрезаҳо, фурӯ рафтгани сақфи нақб ва амсоли ин дар асар ба таври табиӣ ва бо факту арқом ва зикри омор мавриди инъикос қарор гирифтааст.

Солисан, тасвир ва инъикоси корнамоҳои қаҳрамону персонажҳо хусусияти репортажи публитсистири касб кардаанд. Дар баробари ин, такя ба ҳӯҷҷат, нақлҳои тарҷумаиҳоӣ ва воқеӣ дар ин бобҳо афзалият дорад.

Ниҳоятан, раванди соҳтмони нақб дар партави сиёсати Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, баҳусус Президенти муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҷараён мегирад. Аз ин рӯ, дар қисса Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, муовини сарвазир, вазири наклиёт ва шахсони дигар низ иштирок мекунанд. Ҳарчанд дар асар иштироки Эмомалӣ Раҳмон зоҳирان бо суханрониҳояш дар бораи Нақби Истиқлол, моҳият ва аҳаммияти шоҳроҳи ваҳдат маҳдуд шудааст, аммо мазмунан ўз образҳои асосӣ маҳсуб меёбад. Дар даврони аз ҷиҳати иқтисодӣ душвори кишвар, маҳз бо дастуру супориш ва ғамҳориҳои бевоситаи Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон соҳтмони нақбҳову таҷдиди шоҳроҳи байналмиллалии Душанбе–Ҳуҷанд–Чанак бо ҳама иншоотҳояш, аз ҷумла қандани нақбҳо оғоз гардид.

Умуман, қиссаи «Нақби Истиқлол»-и Бахтиёр Муртазо бозгуунандаи мавзуи замони муайян буда, натанҳо дар адабиёт ва публитсистикаи тоҷик, балки дар муҳити иҷтимоиву сиёсии кишвар басо муҳим ва аҳаммиятнок аст. Дар он як порча аз корномаҳои дураҳшон ва мондагори Тоҷикистони соҳибистиклол таҷассум ёфтааст, ки барои дар рӯҳияи ҳудшиносиву ҳудогоҳӣ ва меҳнатдӯстиву меҳанпарастӣ тарбия намудани наслҳои имрӯзу ояндаи кишвар ниҳоят судманд аст.

Асари дигаре, ки мавзуи соҳтмон, баҳусус қандани нақбҳоро фаро гирифтааст, достони «Мардистон»-и Шералӣ Мӯсо аст. Ин асар бо ҳамин ном бори аввал соли 2013 ва бори дуюм бо тақмилу иловаҳо соли 2019 ба табъ расид. Ҷойи тазаккур аст, ки дастовардҳои замони истиқлол аз ҷониби аксарияти адибон ва публитсистони тоҷик мавриди инъикос ва таҷассум қарор гирифта бошад ҳам, Шералӣ Мӯсо дар ин ҷода сермаҳсултар аст.

Шералӣ Мӯсо ба Истиқлоли кишвар нигоҳи хосса дорад, ҳамчун фарди ватандӯст, ҳудшинос ва дилбоҳтаи корнамоҳои қаҳрамонони асарҳои ҳуд, аз дастовардҳои кишвараш ҳуҷнуд мешавад, аз пешравиҳо меболад ва онҳоро бо эҳсоси баланди шаҳрвандиву эҷодӣ ба қалам медиҳад. Аз ҷумла, дар қиссаи «Мардистон» раванди корҳои нақбқанӣ дар кишварамон, ки бо ҳамкорӣ бо Ҷумҳурии ҳалқии Чин ба амал пайваст,

дар гармогармиаш (соли 2013) мавриди тасвиру баррасӣ қарор гирифт. Ин асар дар нақди публистика хуб арзёбӣ гардид. Бо гузашти чанд сол, муаллиф асарро таҷдид намуд. Ба назари ў чопи аввал бо вучуди панорамаи умумии мавзуъро фаро гирифтан, доманаи чандон густурда надошт, баъзе пахлухои масъалаҳо норавшан буданд, корномаи баъзе қаҳрамонон муфассал нишон дода нашудааст...

Нависанда дар чопи дуюм бо мушоҳидаву бардоштҳо симои қаҳрамонон ва доираи воқеиятҳои тасвиршударо вусъат бахшида, руҳияи ватандӯстиву ғояи созандагии онро боз ҳам тақвият додааст. Ў бо шавқу шӯри ватандӯстӣ ва изтироби ҳарорати қалби бузург аз раванди ободкориҳои кишвар дар самти соҳтмони роҳҳо ва қандани нақбҳо нақл намуда, заҳмату талошҳои созандай соҳтмончиёни нақбҳои Шаҳристону Чормагзакро ботафсил ба риштаи тасвир қашида, меҳнату заҳмат, талошу набард, мушкилоту муваффақият ва майшату фароғати соҳтмончиёни нақбҳои мазкурро бо истифода аз аносирӣ воқеиву бадӣ нишон додааст.

Адиб дар интихоби мавзуъ, омӯзиш ва маърифати он публистиона муносибат намуда, аз рафти корҳои нақбқани ҳамеша воқиф шудааст, бо коргарон бевосита суҳбат намуда, аз сарчашмаҳои гуногуни илмиву адабӣ фаровон истифода бурда, ба далелҳо рӯ оварда, фазо, ҳудуд ва вакту замони воқеиятҳои инъикосшударо риоя кардааст. Ў ба мақсади омӯхтани мавзуъ, дарёфти фактҳои ҷолиб, нишон додани воқеияти аслии ҷараёни кор, борҳо ба майдони корзор сафар карда, лаҳзаҳои гуногуну дилраборо ба мушоҳида гирифтааст, бо соҳтмончиён ҳамсуҳбат шуда, онҳоро ба гап даровардааст, коргаронро водор намудааст, ки дар бораи ҳамкорон иттилоъ диҳанд. Ба ин маънӣ, метавон гуфт, ки «Мардистон» ҳосили дидаву шунидаҳои бевоситай муаллиф аст, ки бо донишу заковат ва маҳорати баланди эҷодии ў оmezish ёфта, шакли воҳид ва мазмуни амиқу ганӣ пайдо кардааст.

«Мардистон» бо вучуди лаҳзаҳои ҷудогонаро фаро гирифтан, дар маҷмуъ як масъаларо думболагирий менамояд, ки он вазъ ва ҳолати раванди нақбқани ва соҳтмону таҷдиди шоҳроҳҳо дар ду ағбаи кишвар аст. Бинобар ин, дар асар образҳои асосиву ёрирасон вучуд надоранд. Манзури муаллиф низ ин набуда, балки нишон додани раванди корҳои мардонагӣ дар нақбҳои Шаҳристону Чормағзак ва ба ин васила тараннуми дӯстии ҷумҳуриҳои Тоҷикистону Ҷин ва раҳой аз бунбости коммуникатсионӣ аст. Албатта, раванди кор ва иҷрои он ба инсон вобаста аст. Инсоне, ки нерӯи роҳбарӣ дорад, масъулиятишинос аст, вазифаашро хуб медонад, ватанашро дӯст медорад, ба қасбу кори ҳуд содик аст... Қаҳрамонони «Мардистон», шуруъ аз Президенти кишвар то директору когарони қатории ин соҳтмонҳо, чунин инсонҳоянд.

Қаҳрамонони ин асар ба қавли ҳуди муаллиф «зистанро барои мардум натанҳо осон, балки зебо ва шоиста мекунанд». Чунин инсонҳо дар асар, аз рӯи вазифа ва қасб, гуногунанд. Аз ҷумла, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, директори Маркази татбиқи лоиҳаи таҷдиди роҳи автомобилгарди Душанбе-Чаноқ Қодир Саидов, муовини директор Рустам Абдуллоев, сардори қисми шимолии нақби Чормағзак Шамсулло Алимадов, сангшикан Рустам Шомуродов, сарвари бригада Нуралий Назаров, соҳтмонҷӣ (тарҷумон) қории «Куръон» Далер Нигматов ва дигарон. Нависанда зимни тасвири корҳои соҳтмонӣ, ҷо-ҷо аз рӯзгори ин соҳтмончиён бо зикри лаҳзаҳои тарҷумаиҳолӣ ва

раванди мушоҳидаву сұхбатҳояш нақл намуда, ба ин васила нақш ва саҳми онҳоро дар бунёди роҳҳо ва қандани нақбҳо нишон медиҳад.

Дар баёни мавзузъ, тасвири хислату характер ва корномаҳои қаҳрамонон нигоранда асосан, аз усули нақл андар нақл кор мегирад. Нақли ўз аз аносирни тасвирӣ хуб бархурдор буда, воқеаҳоро мисли репортёр баён мекунад. Дар ин кор нависанда нисбатан озод аст, аз ҷузъиёти гуногун, нақл, ривоят, панд, ҳикмат, тасвир, хӯҷат, факт, рақам ва амсоли ин моҳирона истифода мебарад. Ин усул ба ў имкон додааст, ки аз як тараф, рангорангии тасвири воқеиятҳоро дар асар таъмин намояд, аз сўйи дигар, симои қаҳрамононро ба таври ҳақиқӣ ба хонанда муарриғӣ созад, хислатҳои ҳамида ва амалҳои неки онҳоро нишон дихад.

Асар аз Оғоз (муқаддима) ва панҷ бахш таркиб ёфтааст. «Оғоз» баёнгари моҳияти аслии асар аст: «Ин достон дар бораи қаҳрамононест, ки чон ба каф гирифта, бо заҳмати сангин нақб соҳтанд. Афсонаро ба ҳақиқат табдил доданд, Тоҷикистони азизро аз бунбости коммуникатсионӣ берун кашидану Ваҳдати миллиро таҳқим бахшиданд».

Дар бахши аввал сиёсати Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати аз маҳдудиятҳои коммуникатсионӣ раҳонидани мамлакат, оғози ободкориҳо дар кишвар ва нақши роҳбари давлат дар ин ҷода ба сифати фабула нишон дода шудааст. Нигоранда дар такя ба мушоҳидаҳои худ ва ишораи гуфтаҳои дигарон бо эҳсоси баланди ватандӯстӣ нигоҳи ноумедонаи баъзе одамонро доир ба ояндаи кишвар маҳкум намуда, аз дастовардҳои бузургу бемисли Тоҷикистони соҳибистиқлол бо дилпурӣ ва якру сухан ронда, суроҳ кардани дили кӯҳҳоро ҳамчун афсонай ба ҳақиқат табдилёфта арзёбӣ мекунад, рашқу ҳасади бадбинону бадҳоҳони миллатро беасосос меҳисобад, дуруст будани сиёсати давлатдории Президенти мамлакат Эмомалӣ Раҳмонро талқин менамояд. Дар идомаи ин боб, раванди соҳтмони шоҳроҳи Душанбе – Чаноқ ва нақби Шаҳристон мавриди тасвир қарор мегирад, ҷеҳраи директор Қодир Саидов ва муовини директор Рустам Абдуллоев нишон дода шуда, кордониву масъулиятишиносии роҳбари намояндагии ширкати чинӣ оид ба соҳтмони роҳҳо ва пулҳо Ли Ган тавсиф мегардад. Ҷеҳраи ин се нафар, ҳамчунин Шамсулло Алимадов дар бахшиҳои дигари асар тавассути сұхбатҳои бевоситай муаллиф, баёни назари кормандон ташаккул ёфта, ҳамчун роҳбарони кордон, масъулиятишинос ва нисбати кормандон ғамхору мададрасон намудор мегарданд.

Бахши дуюм аз очерки сафарии «Хандаи бахт» шуруъ гардида то лавҳай «Булбул ба наво омад» идома ёфтааст. Ин бахш фарогири силсилаи лавҳаву очеркҳоест, ки дар натиҷаи сафари муаллиф ба нақби Чормағзак навишта шудаанд. Нигоранда ҳатти ҳаракати сафарро бо тамоми ҷузъиёташ: тасвири мушоҳидаҳои роҳ, манзараҳои дилрабо, сұхбати пирамарди наҷиб – бобои Раҷаб, ворид ба шаҳрчай соҳтмончиён, пешвозгириҳои назоратчии даромадгоҳ – Аловатхон, шиносоӣ бо соҳтмончиён, сұхбат бо сардори қисмати шимолии нақб Шамсулло Алимадов, шунидани таркиш, бозгашт ба хона ва гайра тасвир намуда, ҳақиқати воқеаҳоро чун саҳнаҳои намоишӣ манзури хонанда мегардонад.

Бахши сеюм аз сафари навбатии муаллиф ба нақби Чормағзак, ки ба Рӯзи хоб – иди ҷавонон (14 март) рост омадааст, шуруъ мешавад. Ба ин далел матлаби аввал «Рӯзи хоб» ном гирифтааст. Дар маҷмуъ ин бахш сафари навбатии муаллифро ба нақби мазкур фаро мегирад. Дар силсилаи

матолиби ин бахш нияти сафар, тафсили рӯзи хоб, аҳаммияти бузурги стратегии нақбҳои «Истиқлол», «Озодӣ» ва «Шаҳристон», ҷараёни кори бригадаҳои гуногун, сухбат бо коргарон, ҳосса бо дарбон Аловатхон Давлатов, муҳандиси назоратӣ Умед Махмаднақибов, бригадир Икром Асоев, сангшикан Рустам Шомуродов, коргари рӯзмузд Сироҷ, «патриот» Зариф, сардор Шамсулло, зарурати сангdevor кардани паҳнои роҳҳо, машаққати сангшиканий, усули шикастани сангҳои калон, вижагиҳои бунёди сангdevor, шеваи ҳақмузд, шароит ва ҳолати корхонаи сementбарорӣ ва монанди ин бо хурдтарин ҷузъиёт мавриди тасвир қарор гирифтааст.

Бахши чорумро метавон тавсифи инсонҳои наҷиб номид. Инҳо солортарин мӯйсафеди дехаи Зардолу бобои Раҷаб, кафшергарон Ҷамшеду Курбоналий, кӯҳкан Қодир ва тарҷумон Далер Нигматов мебошанд. Бобои Раҷаб талхиву шириниҳои зиндагиро дидашт. Аз хурдӣ ятим монда, зиндагии саҳтро аз сар гузаронидааст, шоҳиди давраҳои гуногуни ҳаёти вазнин будааст. Алҳол ў давраи пирӣ меронад, ба зиндагӣ дилаш гарм аст, аз ободиҳои кишвар руҳи тоза мегирад, «ҷавон» мешавад, ба Сарвари давлат эҳтироми ҳосса дорад, аз лутфи ў борҳо баҳрвар гардидааст.

Қодирро саргузашташ нисбатан талҳ аст. Ў ба мақсади дарёфти ҳарчи туйи арӯсӣ ба Русия меравад, аммо кораш ҷандон барор намегирад, азоби муҳочиратро мечашад, ба одамони ҳубу бад рӯбарӯ мешавад, бо гуноҳи нокарда ба маҳбас меафтад. Оқибат ҳамаи саҳтиҳоро паси сар намуда, ба ватан бармегардад. Нақби «Чормағзак» ўро аз мушкилоти зиндагӣ раҳо намуда, барояш ҳаёти хуррамро ҳадя мекунад.

Рӯзгори тарҷумони забони чинӣ Далер Нигматов, ки «бо ин забон на навишта метавонаду на хонда» низ ҷолиб аст. Нависанда барои бо ў ҳамсӯҳбат шудан шабе дар шаҳраки соҳтмончиён мемонад. Ба ин шароғат манзараи шабонгоҳии нақби Чормағзак таваҷҷуҳи нависандаро ба ҳуд мекашад, ки дар асар ҳеле ҷолиб ва муассир тавсифу тасвир гардидааст.

Зиндагиномаи Далер дар назари аввал бофтаи таҳайюли нависанда менамояд, аммо дар асл ҷунун нест. Ў чун ҳазорҳо ҳамватанонаш барои пеш бурдани зиндагӣ ба Русия сафар мекунад, шаҳди муҳочириро мечашад. Аммо ҳушёраву зиракӣ ва ҷусту ҷолоқӣ барояш кор медиҳанд. Ба хидмати зани ҷиние даромада, тавассути ў забони чиниро ёд мегирад. Баъди ба ватан баргаштан, бо шароғати забондонӣ, ҳамчун тарҷумон ба кори соҳтмони нақби «Чормағзак» ҷалб мешавад. Нависанда хислату ҳарактер ва қобилияти тарҷумонии ўро батағсил ҳикоя мекунад ва ба ин васила симояшро ҳамчун ҷавони бойрода, масъулиятшинос ва дилёб ба хонанда намо медиҳад. Ба ин мазмун, ин силсилаи нигориширо метавон як навъ очерки портретӣ номид.

Бахши охири асар бозтоби сафари навбатии нависанда ба нақби «Чормағзак» аст, ки ба рӯзи якуми май иттифоқ афтодааст. Матолиби аввали ин бахш – «Якуми Май» ба рӯзи сафари навбатии муаллиф ишора мекунад. «Рӯзи озодии матбуот», «Тармасавор», «Оғӯши тоҷикӣ», «Рӯзи оила», «Одамон аз дӯстӣ ёбанд баҳт», «Талаби орден», «Рӯзи қабули нақб», «Қадршинойӣ», «Рӯзи таъриҳӣ» ва «Олами гарки нур» аз фаслҳои ин бахшанд, ки ҳар қадом лаҳзаҳои ҷудогонаи ҳаёти нақбканонро фаро гирифта, дар шинохти ҷеҳраи қасбӣ ва инсонии онҳо мусоидат кардаанд.

Қиссаи ҳуҷҷатии «Мардистон» вижагии ба ҳуд ҳос дорад. Аввалан, мавзуи асар мушаҳҳас бошад ҳам, объект ва ҳудуди тасвир дар он

нисбатан густурда аст. Нигоранда натанҳо ҷараёни нақбаниро ба тасвир мекашад, балки ба рӯзгори гузаштаи қаҳрамонон ручуъҳои тарҷумаиҳолӣ менамояд.

Баъдан, нависанда маҳорати баланди сужасозӣ дорад, воқеаҳои ҷудогонаро моҳирона ва мантиқан ба ҳам рабт медиҳад, доманаи сӯҳбат ва ё тасвирро вусъат мебахшад. Нависанда дар тасвири воқеаҳо ва намои симои қаҳрамонони асар басо фаъол буда, зеҳнаш орифона, нигоҳаш мушоҳидакорона ва муносибаташ журналиста аст. Ӯ ҳисси баланди кунҷковӣ ва таваҷҷӯҳпазирӣ дорад, натанҳо хурдтарин ҷузъиётро ба мушоҳида мегирад, балки бо тасвироти образӣ ба ҷисми бечон рӯҳ мебахшад, аз усули муколама ва гуфтугӯ моҳирона истифода мекунад, қаҳрамонони асарашро ба сухан медарорад, эҳсоси меҳру муҳаббати онҳоро намо медиҳад, гуфторашро бо воситаҳои муассирсози сухан ва ашъори ҳикматангези ба матлаб мувоғиқ зинат мебахшад ва ба ин васила меҳру садоқати худ ва қаҳрамону персонажҳои асарашро нисбати Ватан ва Сарвари он нишон медиҳад.

Сониян, мавқеи нависанда дар таҳқими ғояи асосии асар ва тарғиби он устувор аст, суханаш пурэҳсос ва бо шавқу шӯр бошад ҳам, мантиқан баланд буда, ба ормонҳои ватандӯстиву ватандорӣ иртибот мегирад.

Ниҳоятан, нигоранда «кони сухан» аст, ки тасвироташро бо нуқтаҳои суханрониҳои Сарвари давлат, гуфтаҳои адібон, порчаҳои назмиву насрин андарзӣ, зарбулмасалу мақол, лутфу танз рангин мегардонад.

«Мардистон» танҳо нақли корнамоиҳои нақбаконон нест, балки ҳикмати он амиқтар аз ин аст. Ҷавҳари ин ҳикмат сӯхтану сохтанҳо аст, ки бо тасвири таҷассуми ташаббусҳои бунёдкоронаи Сарвари давлат, меҳру муҳаббати беандозаи мардум, хосса коргарони нақбҳои Шаҳристону Чормагзак ба Пешвои миллат, заҳматҳои шабонарӯзии нақбаконон, бо шарофати ин соҳтмон раҳо шудани ҷавонони соҳибкасб аз азобу машаққати муҳочирав, омӯхтани таҷрибаи коргарони чинӣ, таранnumи меҳнати ҳалол, аҳлоқи ҳамида, ёриву дастгирии бечорагон (Анна Михайловна, бобои Раҷаб), дӯстии ду ҳалқ ва амсоли ин намо пайдо кардааст.

Аз ҷиҳати шакли жанрӣ асар қиссаи ҳуҷҷатиест, ки дар навъи очерк андар очерк иншо гардидааст. Аммо, дар баязе аз фаслҳои он ҳам аносери мақола, ҳам очерк, ҳам лавҳа ва ҳам ҳикояро мушоҳида мекунем. Нависанда муҳокима, иқтибос, тасвир, нақл ва андешаи субъективиро ба ҳам оmezish dodaast. Шеваи нисбатан тозаи тасвиргарӣ – тасвири яклаҳзай хурди корҳои соҳтмонӣ ва ё амалҳои ҷолиби қаҳрамонон боиси шаклгирӣ тасвири лавҳай гардидааст. Масалан, фаслҳои «Ҳосили умр», «Ағбаи назарногир», «Наим», «Таркиш», «Сангшикан» ва гайра.

«Мардистон» як навъ бозгӯкунандаи лабораторияи эҷодии адіб низ ҳаст, ки бо шевай хос иншо шудааст. Аз ин рӯ, мутолиаи он натанҳо ба хонандагони ом, балки ба аҳли қалам, хосса навқаламони рӯзноманигор ва публисист аз аҳаммият ҳолӣ нест. Эҷодкорони ҷавон, баҳусус рӯзноманигону публисистон аз муҳтавои ин асар роҳу тариқаи интихоби мавзуъ, омӯзиши он (ҳодиса, воқеа, қаҳрамон), кор бо сарчашма, ҷамъоварии иттилооту маълумот ва шеваҳои тасвирро меомӯзанд. Аммо ин як паҳлуи кори эҷодист, ҷанбаи дигар коркарди ин маълумот, соҳтани

сужаҳо, оғаридани характер, хислат, тип ва образ аст, ки ин чиҳатҳо ба ҳунари нигоранд вобастагӣ доранд. Шералӣ Мӯсо ҷунин ҳунарро дорад.

Ҳамин тариқ, «Мардистон» қиссаи ҳӯҷҷатӣ буда, дар он дастовардҳои замони истиқболи қишвар дар самти қандани нақбҳо ва соҳтмону таҷдиди шоҳроҳҳо бозтоб гардидааст. Муаллиф дар симои қаҳрамонони асар кору пайкори намуна, азму талошҳои созанда, рӯҳияи мушкилнописандӣ ва азми қавии мардонаро ситоиш мекунад, ки он дар баланд бардоштани маънавиёти мардум, таҳқими ҳисси ватандӯстӣ, ифтихори миллӣ, иродай қавӣ, тантанаи ҳақиқат ва адолат нерӯи созанда аз аҳаммият ҳолӣ наҳоҳад буд.

Асари дигари Ш. Мӯсо «Роҳи биҳиши» ҳосили мушоҳидаву таассуроти адиб аз як сафар аст, ки бо ҳамроҳии адибон Салимшо Ҳалимшо, Алӣ Бобоҷон, Баҳринисо ва Карим Давлат ба мақсади шиносой бо фаъолияти роҳсозони ширкати туркӣ дар минтақаи Дарвоз сурат гирифтааст. Ин асар дар қолаби очерки сафарӣ навишта шуда, дар он ҳатти сафар ба тартиби муайян нишон дода шудааст. Ҷамъ омадан дар назди ҳонаи радио, омадани раиси маркази татбиқи лоиҳаи соҳтмони роҳи автомобилгарди Шикев–Зигар–Нурулло Наимов ва хидмати сафариён пардохтани он, шарҳи мақсади сафар ва қитъаи соҳтмони роҳ, суҳбатҳои зарифона дар роҳ, мушоҳидаи мавзеъҳои ҷудогонаи ин шоҳроҳ, хосса Девдара ва дарки заҳмати роҳсозон, истиқболи меҳмонон, илтифоти меҳмондорӣ, шиносой бо раиси лоиҳа фарзанди ҳалқи турк, соҳтмончии қасбӣ Суха Моро, тасвири кори роҳсозон, шиносой бо бригадаи соҳтмончиёни Тозаҷон Махмудов, мушоҳидаҳои кори роҳсозн дар километрҳои 42 то 35, базми фарғатӣ бо иштироки санъаткорон ва тасвири баргузории ин базм аз ҷузъиёти ҳатти сафари муаллифро ташкил медиҳанд. Ин ҷузъиёт ба ҳам дар алоқамандии мазмунӣ ва мантиқӣ қарор дошта, дар маҷмуъ таҷассумкунандай мақсади асосии нависанд – бозтоби фаъолияти роҳсозон дар минтақаи Дарвози роҳи автомобилгарди Шикев–Зигар мебошанд.

Аз мутолиаи ин очерк ҳонанда натанҳо дар бораи сафари муаллиф таассурот пайдо мекунад, балки ба дарки мушкилоти роҳсозиву аҳамияти он барои мардум ва қишвар, қадри дӯстиву мардонагӣ сарфаҳм меравад. Ширкат бо вучуди сар задани мушкилот ду миллион доллари амрикӣ зарар диддааст, соҳтмони роҳро идома медиҳад. Раиси лоиҳа Суха Моро инро аз як тараф ба «алваъдаву дайн» нисбат дихад, аз сӯйи дигар, «аввалан барои хотири Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ва сониян барои обрӯйи ширкат» [14, с. 337] маънидод мекунад. Бадаҳшониён ин роҳро роҳи Эмомалӣ Раҳмон медонанд. Ба дарки муаллиф, роҳи Эмомалӣ Раҳмон – роҳи биҳиши аст.

Асари дигаре, ки ба мавзуи ин пажуҳиш рабт дорад, «Пайвандгари марзҳо ва дилҳо» ном дошта, ба қалами Абдуқодири Раҳим мансуб аст. Дар ин асар заҳмату дастовардҳои роҳсозону мутахassisони шоҳроҳи байналмилалии Душанбе-Хӯҷанд-Чанак ба риштаи инъикосу тасвир қашида шудааст.

Ин асар ҳусусияти маҷмуаро қасб намудааст, зеро дар он натанҳо нигоштаҳои муаллиф, балки матни суханрониҳои Эмомалӣ Раҳмон, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар маросимҳои гуногуни марбут ба татбиқи лоиҳа, бардошти таассуроти масъулини Маркази татбиқи лоиҳаи таҷдиди роҳи автомобилгарди Душанбе-Чанак, нақши ҳодимони сиёсиву

давлатӣ, фикру назари олимону адибон ва рӯзноманигорон гирд оварда шудааст. Китоб шомили муқаддимаи «Афсонае, ки ба ҳақиқат мубаддал гардид» ва панҷ бахш: «Аз орзу то ҳақиқат», «Пайвандгари марзҳо ва дилҳо», «Масъулият», «Накш» ва «Равзанаи дидор» аст.

«Пайвандгари марзҳо ва дилҳо» нахустин китобест дар бораи соҳтмону таҷдиди шоҳроҳи байналмилалии Душанбе-Хуҷанд-Чанак ва корномаи созандагони он. Чунончи дар пешгуфтори ин китоб зикр шудааст, муаллиф бо пешниҳоди Маркази татбиқи лоиҳаи таҷдиди роҳи автомобилгарди Душанбе-Чанак ба таҳияи он даст задааст. Ба ин мақсад, ў «ба рафти соҳтмон ошино гардида, бо коргарон, мутахассисон барои навиштани матлабҳо сӯҳбатҳо намудааст» [16, с.3], аз асноди ҳучҷатии фактиву оморӣ кор гирифта, ҷашӯ ҳурӯши корзори роҳсолонро бо мушкилоту монеаҳо ва талошу комёбихо нишон додааст.

Китоби мазкур сужайи муайян надорад ва он маҳсули таҳайюли нигоранда низ нест. Дар он таърихи соҳтмону таҷдиidi шоҳроҳи Душанбе-Хуҷанд-Чанак бо ҳама ииншоотҳояш, бо масъулиятшиносии кормандони Маркази татбиқи лоиҳаи таҷдиidi роҳи автомобилгарди Душанбе-Хуҷанд-Чанак таҷассум гардидааст, ки, аз як тараф, дар шинохти ҳақиқат, аз амалии корномаи роҳсолону накбканон, аз ҷониби дигар, барои гирифтани дарси ибрат ба наслҳои имрӯзу оянда муҳимму аҳаммиятнок аст.

Бахши аввал – «Аз орзу то ҳақиқат» хусусияти иттилоотӣ касб намуда, дар он маросимҳои марбут ба оғози соҳтмону таҷдиidi роҳҳо, ки бо иштироки Эмомалӣ Раҳмон, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон рух додаанд, бо зикри вақту фазои аниқ шарҳу тавзех ёфта, суханрониҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар маросими оғози татбиқи лоиҳаи таҷдиidi шоҳроҳи автомобилии Душанбе-Чанак, дар ноҳияи Варзоб, 11 июля соли 2006, Ҷамъомади тантанавӣ бахшида ба ифтиҳои бунёди нақби мошингарди Шаҳристон, 22 августи соли 2006, дар Ҷамоати деҳоти Ёваи ноҳияи Бобоҷон Гафуров, 23 июня соли 2009 айнан иқтибос шудааст.

Ин бахш ҷанбаи илмиву амалӣ касб намуда, дар дарки моҳияти сиёсати иқтисодиву иҷтимоӣ ва бунёдкоронаву созандай Ҳукумати Тоҷикистон, зарурати соҳтмону таҷдиidi шоҳроҳҳо, тарҳи лоиҳаи азnavsosии роҳи автомобилгарди «Душанбе-Хуҷанд-Бӯстон-Чанак», маблағгузорӣ ба лоиҳа аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Мардумии Ҷин (928 миллион доллари ИМА) ва Ҳукумуати Ҷумҳурии Тоҷикистон (49 миллион доллари ИМА), муҳлати амалӣ гаштани лоиҳа, оғози корҳои он, расман ба истифода додани туннели автомобилгарди Шаҳристон ва амсоли ин ёрӣ мерасонад.

Бахши «Пайвандгари марзҳо ва дилҳо» нигоштаҳоеро фаро гирифтааст, ки бевосита ба қалами Абдуқодири Раҳим мансуб буда, зимни сафарҳои ў аз боздид ба раванди корҳои шоҳроҳи Душанбе-Чанак навишта шудаанд. Ба ин мазмун, ин бахшро боздид ва таассуроти сафарҳои муаллиф аз рафти корҳои соҳтмонӣ, мушкилоти роҳ, рафъи оқибати зарари оғати табиӣ, фатҳи қуллаҳои нави корӣ, ба истифода додани қитъаҳои алоҳидай ин шоҳроҳ номидан мумкин аст. Муаллиф тӯли солҳои 2007 - 2011 ҳафт маротиба бо ин шоҳроҳ сафар карда, раванди соҳтмону таҷдиidi роҳҳо, вазъи корҳои соҳтмонӣ, фикру назари ронандаҳо, сокинони дар шафати роҳ иқомат дошта, масъулиятҳоии мутахассисон ва усули кори онҳоро ба мушоҳидат гирифтааст. Ҳар сафари

ӯ бо мақсад ва муҳлати муайян сурат гирифта, ба нишон додани паҳлухои гуногуни лоиҳа ва ҳолати татбиқи он мушаххас гардонида шудааст. Чунончи, сафари аввал, дар матни «Шоҳроҳи Душанбе-Чанак: бозсозӣ суръат мегирад», бо ҳамроҳии директори «Маркази татбиқи лоиҳаи таҷдиди роҳи автомобилгарди Душанбе-Чанак» Қодир Саидов сурат гирифта, мушоҳида ва қайдҳои таассуроти муаллифро аз рафти корҳои роҳсозӣ, шароит ва табииати кори мутахассисони чинӣ дар бар мегирад. Ин сафар моҳиятан мақсади шиносой бо рафти корҳои қитъаҳо ва марҳалай таҷдиди шоҳроҳро ифода мекунад.

Сафари дуюм то охири шоҳроҳ тӯл мекашад. Ба қавли муаллиф «Ин бор сафари мо то Чанак аст, то ба охири роҳ, яъне, аз километри 7-ум то километри 354-ум». Дар ин сафар муаллиф 5 рӯз фурсат доштааст. Дар сафари дуюм муаллиф натанҳо нақши мушоҳид ва мусоҳибро ичро мекунад, балки қӯшиш менамояд, ки корҳои роҳсозонро амиқан дарк намуда, ба вижагиҳои кори онҳо, хосса соҳтани қўпрукҳо сарфаҳм равад. Ӯ аз қавли менечери соҳтмони қўпрук – Вен Пенг таъкид мекунад, ки «Соҳтмони қўпрук масъулияти бештар дорад ва, албатта, дар баробари он ҷавобгарӣ». Аз нақлу тасвири боздиҳои ин сафари муаллиф бармеояд, ки мутахассисони чинӣ дар ҳама кор масъулияти баланд зоҳир менамоянд, дар фикри обруйи ширкат ва мамлакаташон ҳастанд, ҳама баробар меҳнат мекунанд, ҳар кас ба кори худ банд аст. Дар ин сафар ҳатти ҳаракат аз ҷониби муаллиф марҳала ба марҳала ёдрас гардида, мушаххасоти лаҳзаҳои чудогона нишон дода мешавад. Чунончи, «Сафари мо бо тулӯи офтоб шурӯъ шуд», «Дар қитъаи якум дар дами саҳар кор бо ҷӯшу хӯруш идома дорад», «Ана аз назди Асия, духтараки ситорагарми чинӣ мегузарем», «Дар километрҳои 122-125 қўҳканӣ идома дорад», «Дар километри 130-ум, ки ба маркази ноҳияи Айнӣ наздик аст, пули арқдор месозанд», «Дар километри 152-ум соҳтмони иншоотҳои зиддиселӣ идома дорад», «Дар қисмати ҷанубии нақби Шаҳристон дар километри 160-ум қарор мегирем», «Мо дар Шаҳристонем, дар километри 220-ум», «Намози шом моро раиси ноҳияи Шаҳристон Наим Муқимов пешвоз гирифт», «Дар оғози рӯзи дигар, 22-август дар ноҳияи Спитамен ба заводи асфалтбарорӣ мароқ зоҳир кардем», «Пас аз ошнӣ ба рафти корҳои соҳтмонии пули Сирдарё роҳро идома медиҳем».

Сафари сеюм, дар моҳи марта соли 2008 ба вуқӯъ пайваста, ба мақсади ошнӣ ба рафғи оқибати зарари оғати табий ва қисмати роҳи баста аз километри 48-ум то километри 73-ум ба анҷом расидааст. Муаллиф манзараҳои фуромадани тармаҳо, тамба шудани қатори мошинҳо, дар назди дидбонгоҳҳо ҷамъ омадани мусоғирон ва ташвишҳои онҳоро ба мушоҳида гирифта, зимни сухбат бо вазири нақлиёт ва коммуникатсияи ҷумҳурий Абдураҳим Ашӯров, директори «Маркази татбиқи лоиҳаи таҷдиди роҳи автомобилгарди Душанбе-Чанак» Қодир Саидов ба масъалаи кушода шудани роҳ равшанӣ меандозад. Ӯ ташвишҳо ва талошҳои ин ду нафарро ба мушоҳида гирифта, ба хулосаи дуруст меояд. «Дар ин лаҳза, дар ин ҳолат дарк мекунам, ки воқеан вазир будан, роҳбар будан, ҳаргиз осон нест. Баръакс онҳо аз мо дида бештар масъулият доранд, бештар заҳмат мекашанд, бештар ранҷ мебаранд, то дигарон роҳат бубинанд»

Сафарҳои дигар, ба мақсади шиносой бо мавриди истифода қарор додани қисмҳои шоҳроҳ, пулҳои хурду миёна, долонҳои зиддитармавӣ,

рафти корҳо дар қитъаҳои алоҳида, аз чумла нақби Шаҳристон, хизматрасонии ширкати саҳомии «IRS» ва дигар амалиёти соҳтмонӣ сурат гирифтааст.

Сафарҳои пай дар пай, сухбату мусоҳибаҳо бо масъулини татбиқи лоиҳа, ронандаҳои мусоғирбар, коргарони чинӣ, сокинони маҳаллаҳои ҳамшафати шоҳроҳ, омӯзиши асноди ҳучҷатӣ ва истифодаи факту арқоми фаровон ба муаллиф имкон додааст, ки раванди соҳтмону таҷдиди шоҳроҳи Душанбе-Чанакро аз доираи маърифат ва назари рӯзноманигорӣ баландтару фароҳтар инъикос ва баррасӣ намояд. Ба ин маънӣ, ў ба мавзӯъ на ҳамчун рӯзноманигори мушоҳидакор ва кунҷков муносибат мекунад, балки ба ҳайси муҳандиси соҳаи нақлиёту коммуникатсия моҳияти масъалаҳои марбут ба соҳтмону таҷдиди шоҳроҳро шарҳ ва зарурати ҳаллашонро шарҳ медиҳад, вижагиҳои кори соҳтмон, андешаву мақсади масъулин, аҳаммияти шоҳроҳ ва зарурати нигаҳдошти онро ба баррасӣ мекашад, бо шахсони нотавон, аз чумла рӯзноманигороне, ки ба татбиқи лоиҳаи таҷдиди роҳи автомобилгарди Душанбе-Чанак шубҳа намуда, аз ҷалби инвеститсияи хориҷӣ ҳангома соҳта, давлатро дар назди мардум нотавон нишон доданӣ мешуданд, баҳс намуда, беасос будани чунин назарҳои гаразнокро шарҳ медиҳад.

Баҳши «Масъулият»-ро метавон муарриғари кормандони масъули «Маркази татбиқи лоиҳаи таҷдиди роҳи автомобилгарди Душанбе-Чанак» номид. Аз ин баҳш хонанда ҳам дар бораи кормандони масъули Марказ маълумот пайдо мекунад ва ҳам аз муносибат ва шеваи кори онҳо зимни иҷрои вазифаҳояшон воқиф мегардад. Аксарият аз ҳамкорӣ дар татбиқи лоиҳа қонеъ ва хурсанд буда, аз корҳои ба анҷом расонидаашон ифтихор мекунанд, ба фаъолияти пурмасъули чинҳо қоиланд, аз таҷрибаи онҳо омӯхтанашонро эътироф карда, аз рафти иҷрои корҳои роҳсозӣ хотираҳои нек баён доштаанд. Ҳарчанд душвориву монеаҳо кам набудаанд, аммо аглаби онҳо нек анҷом ёфтаанд. Дар маҷмуъ, хотираҳо чунин мазмунро ифода мекунанд:

Соҳтмону таҷдиди шоҳроҳ зарур буд, он ба осонӣ соҳта нашудааст. Раванди соҳтмону таҷдиди шоҳроҳ дар даврони душвори буҳрони молиявии кишвар бо ташабbus, иқдом ва дастуру супоришиҳои Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон сурат гирифт.

Баҳши «Нақш» се матлабро фаро мегирад, ки ифодагари назари Қаҳҳор Расулзода, муовини аввали Раиси Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, раиси вилояти Суғд, Ақбар Ятимов, раиси ноҳияи Варзоб ва Аламхон Наимӣ, муовини сардори Сарраёсати Буҷети давлатӣ, сардори Раёсати сиёсати инвеститсияҳои давлатии Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи аҳаммияти ин шоҳроҳ, хизматҳои Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар пешрафти корҳои нақбакӣ, соҳтмону таҷдиди роҳҳо, ҳачми маблагҳои ҷудошуда, истифодаи самараноки онҳо ва амсоли ин аст.

Дар баҳши «Равзанаи дидор» таассуроти олимону адибон, рӯзноманигорон ва намояндагони ҳалқ баён шудааст, ки ҳама татбиқи лоиҳаи мазкурро дар хаёти кишвар ҳодисаи фавқулода ва таъриҳӣ номидаанд. Аз чумла, ба таъбири Атаҳон Сайфуллоев «Роҳи Душанбе - Чанакро на танҳо ҳамчун роҳи пурвусъати тиҷорат, роҳи болоравии иқтисодиёт, роҳи равнаку ривоҷи муносибатҳои бозаргонӣ, балки ҳамчун роҳи дилҳо низ метавон номид» [16, с. 231]. Дар шинохти Сайфиддин

Назарзода «ин роҳ, ки дар таърихи миллату давлати мо бесобиқа аст, ин таъмини ваҳдату якпорчагии мардуми тоҷик мебошад» [16, с. 233]. Ба назари Ато Мирҳоҷа «Шоҳроҳи Душанбе-Чанак на танҳо васлгари минтақаҳои шимолии мамлакат бо ҷануби он, балки озмоишгоҳи иродаву матонати миллати тоҷик аст. Ин соҳтмони бузург нишон дод, ки моро дигар ягон қуввае ба қунҷи қӯҳсорон танг карда наметавонад» [15, с. 236]. Додоҷон Рӯзиев азобҳои роҳи ағбаро ба хотир оварда, бо мамнуният навиштааст: «Имрӯз бо шарофати соҳибистиклолӣ, ба шарофати сулҳу ваҳдати пойдор, ба шарофати сиёсати хирадмандона ва созандай Эмомалий Раҳмон, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ин мушкилот, ин азобу шиканчаҳо ва шабҳои сарди зимистонро дар таги ағба рӯз карданҳо аз миён бардошта шуданд» [15, с. 240]. Дар маърифати Самараддин Асозода «Роҳи Душанбе-Бӯстон-Чанакро метавон шоҳраге дар пайкари Тоҷикистони азиз номид» [16, с. 243]. Барои Муяссара Раҳимова «Таҷдиди роҳҳои мошингард дар давоми даҳ соли охир гувоҳи сиёсати пешгирифтаи Роҳбари давлати Тоҷикистон дар корҳои ободӣ ва созандагист. Фақат агар роҳи таҷдидшудаи Душанбе-Хӯҷанд-Чанакро чун мисол пеш оварем, рӯшан мегардад, ки Истиқлолият чун неъмати бебаҳоест дар сарнавишти ҳар миллат» [16, с. 250].

Хулоса

1. Мавзӯъ, муҳтаво ва мундариҷаи ин асарҳо бори дигар собит месозанд, ки қандани нақбҳо, бунёду соҳтмони роҳҳо, хосса таҷдиду азnavsозии шоҳроҳи байналмилалии Душанбе-Чанак яке аз иқдомҳои бузурги Сарвари давлати тоҷикон, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дастовардҳои азими замони истиқлол маҳсуб мейёбад.
2. Аз мушоҳидаву таҳлил ва тасвирҳои муаллифон бармеояд, ки таҳияи тарҳи ин лоиха ва раванди татбиқи он ба осонӣ даст надодааст. Баъзе аз мутахассисони соҳаи роҳсозиву пулсозӣ ва нақбқанӣ ва бархе аз намояндагони ВАО татбиқи онро афсона пиндошта, натанҳо ба анҷом ёфтанаш шубҳа доштаанд, балки бо роҳҳои гуногун қӯшиш мекардаанд, ки ба дӯстии ду қишвар – Тоҷикистону Ҷин латма зананд то бунёди шоҳроҳ нотамом монад.
3. Ин асарҳо танҳо ифодагари бунёди нақбҳо ва таҷдиidi шоҳроҳҳои автомобилгард дар як давраи муайяни таъриҳӣ маҳсуб намеёбанд. Онҳо аз ҷанбаи публисистӣ, бадеӣ ва илмӣ хуб барҳурдоранд. Бахусус китоби «Пайвандгари марзҳо ва дилҳо» маълумоти зиёди фактӣ ва омореро фаро гирифтааст, ки барои таҳқиқи илмии раванди соҳтмону таҷдиidi ин шоҳроҳ аз ҳар ҷиҳат арзанда аст
4. Дар асарҳои мавриди назар зимни таҳлилу баррасиҳо ва инъикосу тасвири қандани нақбҳо ва соҳтмону таҷdiidi шоҳроҳҳо, аз як тараф, дӯстии ҳалқҳо ва қишварҳо дар мисоли Тоҷикистону Ҷумҳурии Исломии Эрон ва Тоҷикистону Ҷумҳурии мардумии Ҷин, аз ҷониби дигар, таъсири мактаби бузурги соҳтмончиёни эрониву чинӣ ба мутахассисони тоҷик нишон дода шудааст.
5. Дар пасманзараи ағлаби асарҳои марбут ба қандани нақбҳо, бунёди роҳҳо ва таҷdiidi азnavsозии шоҳроҳҳои байналмилалий Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалий Раҳмон меистад. Ҳамроҳсозон ва ҳам мардум, ки бо ин роҳҳо равуо мекунанд, аз ташабbus ва

хидматҳои Сарвари давлат мамнунанд, муваффақияти кори соҳтмончиёро аз дастгирии ў медонанд.

6. Бо вучуди тасвирҳои нав ва факту арқоми тоза дар ин асарҳо, хосса китоби «Пайвандгари марзҳо ва дилҳо» чо-чо такорори фикр, факт ва арқом аз ҷониби муаллиф ва масъулин ба назар мерасад.

Адабиёт

1. Муродов, М. Илҳом аз бунёдкориҳо // Истиқолият ва рушди матбуоти даврӣ / М. Муродов. – Душанбе: Аржанг, 2017. – С. 190 – 196.
2. Муродов, М. Ҷеҳранигорӣ ва масъалагузорӣ дар публисистикаи мусоир / М. Муродов // Истиқолият ва рушди матбуоти даврӣ. – Душанбе: Аржанг, 2017. – С. 119-131.
3. Муродов, М. Дурӯги ҳақиқат / М. Муродов // Дар шинохти Бахтиёри Муртазо. – Душанбе: Ирфон, 2018. – С. 50-54.
4. Муродов, М. Баъзе масъалаҳои назарӣ ва амалии шинохти публисистикаи мусоир / М. Муродов // Осор / Мураттиб Ш. Комилзода; мухаррири масъул М. Муродов. – Душанбе: Аржанг, 2019. – Ҷ. VI. – С. 217-287.
5. Нарзикул, М. Эътиимод ба нерӯ ва нафси инсон / М. Нарзикул // Адабиёт ва санъат. – 2020. – 12 март (№ 11 (2034)).
6. Раҳмон, Ш. Қаҳрамони фидокори замон / Ш. Раҳмон // Муртазо Б. Нақби Истиқлол. – Душанбе: Нашри Файз, 2020. – № 2. – С. 4-17.
7. Раҳмон, Ш. Фидокорон / Ш. Раҳмон // Садои Шарқ. – Душанбе, 2020. – С. 146-153.
8. Раҳмон, Ш. Ҷавҳари каломаш руҳбахш аст / Ш. Раҳмон // Адабиёт ва санъат. – 2020. – 18 июн (№ 25 (2048)).
9. Салихов, Н. Н. «Нақби Истиқлол» ва проблемаҳои замони мусоир / Н. Н. Салихов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). Бахши филология. – Душанбе, 2009. – № 8 (56). – С. 287-290.
10. Шарипов, С. И. Назаре ба фаъолияти публисистии Бахтиёр Муртазоев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши филология. – Душанбе: Сино, 2015. – №4/7 (180). – С. 283-289.
11. Шарифов, С. Аз «Зинаҳои рӯзгор» то «Нақби Истиқлол» / С. Шарифов // Садои Шарқ. – Душанбе, 2020. – № 5 – С. 62-73.
12. Ҷумъаев, М. «Нақби Истиқлол»-и Бахтиёр Муртазо дастоварди мухим дар адабиёт ва публисистика / М. Ҷумъаев // Паённомаи фарҳанг.–2021.–№4.– С.104-118.

Манбаъ

13. Муртазо, Б. Нақби Истиқлол / Б. Муртазо. – Душанбе: Нашри Файз, 2020. – 400 с.
14. Мӯсо, Ш. Роҳи биҳишт / Ш. Мӯсо // Чехраи модар.–Душанбе:Адид, 2012.– С. 361-372.
15. Мӯсо, Ш. Мардистон / Ш. Мӯсо.– Душанбе: Эр-Граф, 2021.– 368 с.
16. Пайвандгари марзҳо ва дилҳо / Мураттиб ва муаллиф А. Раҳим. – Душанбе: Русская литература, 2011. – 272 с.

Муроди Мурод

ОБЗОРНЫЙ АНАЛИЗ ПУБЛИЦИСТИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ПО СТРОИТЕЛЬСТВЕ ТОННЕЛЕЙ И РЕКОНСТРУКЦИИ ШОССЕ

В этом исследовании основное внимание уделяется публицистическим произведениям, которые посвящены отражению и описанию процесса реализации второй стратегической цели Таджикского Правительства – решение коммуникационных изоляции страны.

В начале XXI века по инициативам Президента страны Эмомали Рахмон, в целях связывания Северо-Юга и Юго-Востока республики, началось строительство железной дороги Курган-Тюбе – Куляб, шоссе Хорог – Душанбе – Кайрокум, Вахдат – Джиргаталь, Душанбе – Чанак.

Процесс строительства этих сооружений привлек внимание журналистов, публицистов и писателей, которые написали ряд произведений. Произведения Бахтиёра Муртазо «Накби Истиклол» («Тоннель Истиклол») (2007; 2015; 2020), Шерали Мусо «Мардистан» (2013; 2019) и Абдукадира Рахима «Связующее звено границ и сердец» (2011) являются примерами таких работ.

Эти работы, несмотря на близость по объекту изучения, различаются по предмету отражения и степени изображения. Первая работа посвящена строительству тоннеля Анзоб, вторая – тоннелей Чормагзак и Шахристан, третья работа посвящена труду и достижениям дорожников и специалистов международного шоссе Душанбе – Худжанд – Чанак. Первые два произведения носят публицистический характер, а третья имеет связь между журналистикой и публицистикой. События, описанные в этих произведениях, относятся к определенному историческому пространству и времени – началу XXI века.

В этих произведениях в ходе анализа, отображения и изображения прокладывания тоннелей, строительства и реконструкции шоссе, с одной стороны, была показана дружба народов и стран на примере Таджикистана и Исламской Республики Иран, Республики Таджикистан и Китайской Народной Республики, а с другой стороны отмечено влияние великой школы иранских и китайских строителей на таджикских специалистов.

Ключевые слова: тоннель, шоссе, строительство, отражение, изображение, публицистика, художественность, анализ, строители, проблема, храбрость, процесс.

Murodi Murod

REVIEW ANALYSIS OF JOURNALISTIC WORKS ABOUT THE TUNNEL CONSTRUCTION AND HIGHWAY RECONSTRUCTIONS

In this article, the main attention is paid to journalistic works that are devoted to reflecting and describing the process of implementing the

Second Goal of the Tajik Government – solving the country's communication problems.

At the beginning of the XXI century, on the initiatives of President of Tajikistan Mr. Emomali Rahmon, in order to link the North-South and South-East of the country, the construction of the Kurghonteppa-Kulob railway, the Dushanbe-Khorugh-Kayrokum highway, Vahdat – Jirgatol, Dushanbe – Chanak began.

The process of these buildings attracted the attention of journalists, publicists and writers who have written a lot of journalistic and literary works. The work of Bakhtiyor Murtazo «Naqbi Istiqlol» («Istiqlol Tunnel», published in 2007; 2015; 2020), SherAli Muso's «Mardistan» ("Man Heroism", 2013; 2019) and Abduqodir Rahim's «The Link of Borders and Hearts» (2011) are examples of such works.

These works, despite their proximity to the object of study, differ in the subject of reflection and the degree of image. The first work is devoted to the construction of the Anzob tunnel, the second to the Chormagzak and Shahristan's tunnel, the third work is devoted to the works and achievements of road worker. The first two works are journalistic in nature, and the third is between literary and journalism. The events described in these works relate to a certain historical space and time – the beginning of the XXI century and specialists of the Dushanbe – Khujand – Chanak international highway.

In these works, during the analysis, display and images of tunnel construction, highway construction and reconstruction, on the one hand, the friendship of peoples and countries was shown on the example of Tajikistan and the Islamic Republic of Iran, the Tajikistan and Chinese People's Republic, on the other hand, the influence of the great school of Iranian and Chinese builders on Tajik specialists.

Keywords: tunnel, highway, construction, reflection, image, journalism, artistry, analysis, builders, problem, courage, process.

ТДУ: 9точик+07точик+82точик+002+621.3

Чумъаев Мехроб

ТАЪРИХНОМАИ МУХТАСАРИ РОГУН

Дар мақола очерки «Аз Рогун то Зорун»-и нависандай публистист Раҷабалӣ Аҳмад мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода шудааст. Сабаби ба мавзуи бунёди нерӯгоҳи Рогун таваҷҷӯҳи зиёд зоҳир намудани нависанда муайян гардида, таъкид карда мешавад, ки дар асарҳои ба бунёди нерӯгоҳи Рогун баҳшидаи нависанда Р. Аҳмад руҳияи миллӣ эҳсос мегардад. Мазмун ва мундариҷаи асар мавриди таҳлили муҳтасар қарор дода шудааст. Аз ин асари нависанда ба бисёр масъалаҳои таърихи бунёди Рогун шинос шудан мумкин аст. Қаҳрамони асар Сайдамир Сиёҳмардов солҳои зиёд дар нерӯгоҳи Рогун дар вазифаҳои муҳталиф кор карда, то ба дараҷаи роҳбарӣ расидааст, таърихи бунёди иниоотро ба хубӣ медонад. Чунин ба назар мерасад, ки Сайдамир Сиёҳмардов якҷоя бо соҳтмони нерӯгоҳи Рогун ба камол расида, донандай хуби таърихи Рогун мебошад. Факту рақамҳое, ки дар очерки «Аз Рогун то

Зорун» оварда шудаанд, ҳам аҳаммияти таърихӣ доранду ҳам барои ҷалби таваҷҷӯҳи хонанда муҳим мебошанд. Аксари чунин факту рақамҷо аз забони қаҳрамони асосии асар зикр гардида, баёнгари шоҳиди бевоситаи бунёди нерӯгоҳи Рогун ва шаҳри Рогун будани нависанда мебошанд. Воқеяти публицистӣ дар асар маҳз тавассути чунин факту рақамҷо таъмин гардидааст. Аз тасвири нависанда аён аст, ки қаҳрамони асосӣ С. Сиёҳмардов ҳаёташро ба Рогун баҳшидааст. Дар симои ў на танҳо роҳбари кордону маҳнатқарин, ватандӯсту ташкилотчӣ, балки шахси дорои азму иродai қавӣ тасвир ёфтааст. Маҳорати нависанда дар эҷоди асар ба корбурди қалимаҳои умумиистеъмолу оммафаҳм, ва бо ҷумлаҳои нисбатан кӯтоҳ ифода намудани фикр, тарзи баёни нисбатан содаву равон, интиҳоби мавзӯъ ва қаҳрамон, истифодаи факту рақамҷо вобаста дониста шудааст, ки ин ҳама барои таъсирбахӣ баромадани асар ва ҷалби таваҷҷӯҳи хонанда мусоидат намудаанд. Баъзе нуқсанҳои дар асар ҷойдошта низ зикр гардидаанд.

Калидвоҷа: нависандай публицист, Р. Аҳмад публицистика, нерӯгоҳи барқи обии «Рогун», соҳтмон, очерки «Аз Рогун то Зорун» жанр, қаҳрамон, ҷанги шаҳрвандӣ, мутахассис, пешрафти иқтисодӣ, таърих иншиооти энергетикиӣ,

Оғози матлаб

Муҳаққиқон нависандай публицист Раҷабалӣ Аҳмадро «рогуншинос» номидаанд. Аз ҷумла М. Муродӣ таъқид доштааст, ки «ӯ... аз оғози корҳои соҳтмонӣ то ба кор даровардани нахустин агрегатҳои он шоҳиди бевоситаи воқеаҳо будааст» [9, с. 468]. Ба ин мавзӯъ бештар рӯ овардани нависанда шояд ба он вобаста бошад, ки ў зодаи ҳамин мавзееъ аст, обу хоки зодгоҳашро дӯст медорад, аз бунёди чунин иншиооти муҳиму тақдирсоз ифтиҳор менамояд, илова бар ин дар вазифаҳои пурмасъулият кор карда, бо роҳбаријат ва мутахассисону коргарони нерӯгоҳ робитаи дӯстӣ барқарор намуда, ба ин восита аз ҷараёни корҳои соҳтмонӣ дар ин иншиооти муҳим ва кору пайкори ғидокорони ин арсаи заҳмат ба хубӣ огоҳ мебошад. Аз тарафи дигар, чунон ки маълум аст, бо сабаби пароканда шудани давлати абарқудрати Иттиҳоди Шуравӣ маблағгузорӣ ин иншиооти муҳим аз Москвагӣ қатъ гардид, бо сабаби нооромиҳои дохилӣ дар солҳои аввали соҳибистиклол гардидани ҷумҳурии мутахассисони гайритоҷик, ки намояндагони ҷумҳуриҳои дигар буданд, қаламрави ҷумҳуриро тарқ намуданд, техникуму таҷхизоти он қисман аз тарафи ноҳалафони бадсигол ва сияҳкору сияҳдил горат карда шуд, соҳтмони нерӯгоҳ қашол ёфт... Нихоят баъди ором гардидани вазъи сиёсии ҷумҳурий барои идома додани соҳтмони нерӯгоҳ шароити мусоид фароҳам омад ва бо ташабbusi сардори давлат корҳои соҳтмонӣ дар Рогун равнақи тоза касб намуданд. Бешубҳа, гуфтан мумкин аст, ки чунин иқдоми сарвари давлат ба эҷод гардидани асарҳои публицистӣ доир ба бунёди нерӯгоҳи Рогун равнақи тоза баҳшид. Солисан, норасоӣ ва маҳдудиятҳои қувваи барқ дар охири солҳои 90-ум ва ибтидои солҳои 2000-ум ормони бунёди нерӯгоҳи Рогунро дар ҷалби ҳар фарди огоҳу бедордили ҷумҳурий зинда мегардонд. Зарурати бунёди нерӯгоҳи Рогун дар чунин шароити душвор, махсусан дар фаслҳои тирамоҳу зимистон бештар эҳсос мегардид. Албатта, нависанда ҳамчун узви ҷомеа ва зодаву

парвардаи ин мавзеи диёр чунин заруратро бештар эҳсос менамуд. Ҳамин аст, ки ў баъди дубора оғоз гардидани соҳтмони Рогун ба оғаридани силсилаасарҳо доир ба ин нерӯгоҳ аз сидқи дил камари ҳиммат бастааст.

Албатта, дар замони шуравӣ ҳам дар бораи нерӯгоҳи Рогун ва аҳамияти он бисёр навиштаанд, аммо навиштаҳои замони истиқолият бо он фарқ мекунанд, ки дар онҳо аҳамияти ин иншооти барои хоҷагии ҳалқи чумхурӣ бештар таъкид гардидааст. Акнун Рогун дигар иншооти зарбдори умумииттифоқӣ набуда, моликияти давлату миллати тоҷик мебошад. Аз ин рӯ дар навиштаҳои замони истиқолият бештар руҳияи миллӣ эҳсос мегардад. Аз ин навиштаҳо ба ҳубӣ аён аст, ки барои таъмини пешрафти хоҷагии ҳалқ чумхурӣ ва баланд бардоштани сатҳи некӯаҳволии аҳолӣ бунёди ин нерӯгоҳ ниҳоят зарур аст. Асарҳои ба Рогун баҳшидаи Раҷабалӣ Аҳмад низ аз ин истисно нестанд [ниг.: 2; 3; 4; 5; 6].

Мазмун ва мундариҷаи асар

Яке аз асарҳои ба соҳтмони нерӯгоҳи Рогун баҳшидаи Раҷабалӣ Аҳмад «Аз Рогун то Зорун» унвон дорад [ниг.: 1, с. 216-253]. Асари мазкур дар қолаби очерк эҷод гардида, дар он аз унсурҳои жанри мусоҳиба низ фаровон истифода шудааст. Аз ин асар ба бисёр масъалаҳои таърихи бунёди Рогун шинос шудан мумкин аст.

Очерки «Аз Рогун то Зорун» 22 қисмро дар бар мегирад. Қисмҳои асар, ки нисбатан хурданд, ба таври алоҳида номгузорӣ нашуда, танҳо бо ситорачаҳо (***) ҷудо гардидаанд. Чунин тарзи тақсимбандӣ нисбатан рамзӣ буда, ба мақсади ба ҳам работ додани масъалаҳои баррасиshawанда бо мавзуи асар сурат гирифтааст.

Дар оғоз қабули қарор дар бораи таъсиси ҷамъияти саҳҳомии НБО-и Рогун ва оғози корҳои омодагӣ ба ин соҳтмони муҳим сухан меравад. Баъдан таърихи бунёди Рогун, барору нобарориҳои соҳтмон, иқтидору тавоноии нерӯгоҳ ва муҳим будани иншооти мазкур барои хоҷагии ҳалқи чумхурӣ аз забони қаҳрамони асар – директори Мудирияти соҳтмони НБО Рогун Сайдамир Сиёҳмардов, ки чанд сол сарварии ин соҳтмонро ба зимма доштааст, оварда мешавад. Қаҳрамони асар солҳои зиёд дар нерӯгоҳи Рогун дар вазифаҳои муҳталиф кор карда, то ба дараҷаи роҳбарӣ расидааст, таърихи бунёди иншоотро ба ҳубӣ медонад, чунин ба назар мерасад, ки ў якҷоя бо соҳтмони нерӯгоҳи Рогун ба камол расида, таърихи зиндаи Рогун мебошад.

Дар асар на танҳо барои хоҷагии ҳалқи чумхурӣ, истеҳсоли нерӯи барқи арzon ва таъмини пешрафти истеҳсолот муҳим будани бунёди нерӯгоҳи Рогун, балки барои таъмини кори пурмаҳсули силсиланерӯгоҳҳои канори рӯди Вахш ва самаранок истифода гардидани захираҳои обио энергетикии минтақаи Осиёи Марказӣ имкон фароҳм овардани он аз забони қаҳрамон таъкид карда мешавад. Ба шарофати бунёди Рогун на танҳо тараққиёти соҳаҳои муҳталифи саноат, балки обёрии ҳазорҳо гектар замин, пешрафти соҳаи кишоварзӣ, аз байн рафтани тақисии барқ дар минтақа, ба кор даромадани садҳо корхонаи нав, бо ҷойи кор таъмин гардидани одамони зиёд ва, муҳимтар аз ҳама, аз хушкшавӣ начот додани баҳри Арал аз забони қаҳрамон зикр мегардад. Аз чунин қудрату тавоноии нерӯгоҳи Рогун қаҳрамони асар боифтиҳор сухан меронад [ниг.: 1, с. 216-217].

Баъдан нависанда аз забони қаҳрамони асар Сайдамир Сиёҳмардов ба фаъолияти кории ў ва шучоату родмардии нақбканон коргарон ручуъ менамояд. Тамошои майдонҳои бинокории нерӯгоҳ бо роҳбаладии қаҳрамон сурат мегирад. Хонанда аз ин маълумот пай мебарад, ки ҳар кадоми ин майдонҳо ба самтҳои муайяни кори соҳтмон нигаронида шудаанд [ниг.: 1, с. 217-218].

Дар идомаи асар дар бораи зодгоҳи Сайдамир Сиёҳмардов дехаи Зӯрон, гузаштагони деха, азобу уқубати замони пеш аз инқилоб ва шучоатмандии сокинони он маълумоти таърихӣ ироа гардидааст. Ин маълумотро нависанда аз забони падари қаҳрамон – амаки Сиёҳмард нақл кардааст. Аз он бармеояд, ки падари қаҳрамони очерк соҳиби маълумоти миёнаи педагогӣ буда, дар байнӣ ҳамдехагон мақому обрӯйи хос дошта, дар таълиму тарбияи фарзандони деха саҳми назаррас гузаштааст. Ў дар оила ҳам падари меҳруbon ва ҳам омӯзгори саҳтгир буда, ба таълиму тарбияи фарзандон таваҷҷуҳи маҳсус зоҳир менамудааст. Сайдамир низ дар камолоти худ саҳми падарро назаррас медонад. Зимнан ба орзухои давраи мактабхонии қаҳрамон ишора карда мешавад. Ў ҳар гоҳ ки шабона дар назди чароги карасинӣ нишаста дарс тайёр мекард, дар дил орзу мепарварид, ки муҳандиси соҳаи барқ шаваду хонаҳои сокинони дехаро аз нури барқ ҷароғон намояд. Ў зимни муҳокимарониҳо пешрафти давлатро ба шахсони соҳибистеъдод ва мутахассисону олимон вобаста медонист. Натиҷаи чунин муҳокимарониҳо буд, ки аз хонаводаашон 4 нафар – амакаш Кенча, бародаронаш Абдуҳомиду Ҷалолиддин ва баъдтар худи Сайдамир ба Донишкадаи политехникии шаҳри Душанбе (феълан Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи М. Осими) дохил шуда, таҳсил менамоянд. Ҳатто амаки ў Кенча баъди ҳатми донишкада ба деха омада истгоҳи ҳурди барқӣ месозад ва манзилҳои сокинони дехаро ҷароғон мегардонад [ниг.: 1, с. 219-222].

Баҳши дигари оғози корҳои соҳтмонӣ дар нерӯгоҳ, гунҷоиши обанбори Роғун ва нақши он дар обёрии заминҳои ташналабро фаро мегирад. Нависанда оғози корҳои соҳтмонӣ ва бунёди чунин нерӯгоҳи азимро самараи ҳамдилию дӯстии ҳалқҳои Иттиҳоди Шуравӣ меҳисобад [ниг.: 1, с. 222-223]. Баъдан нависанда аз забони қаҳрамон дар бораи созмон додани ташкилотҳои роҳбариқунандаи маъмурию ҳизбӣ, комсомолӣ, иттифоқи касаба ва гурӯҳи назорати ҳалқӣ дар соҳтмони нерӯгоҳ сухан меронад. Ин ҳама бо мақсади вусъат баҳшидан ба кори соҳтмон ва таъмини сарфаю сариштакорӣ ва бартараф намудани камбудиҳои дар соҳтмон ҷойдошта мебошад. Таъмини коргарон, маҳсусан мутахассисоне, ки аз шаҳрҳои дурдасти Иттиҳоди Шуравӣ омада буданд, бо манзили истиқоматӣ аз масъалаҳои муҳим дониста шудааст. Ташкили ситоди маҳсус барои ривоҷу равнаки корҳо, ташкили муассисаҳои хизматрасонӣ ва дар ду-се баст ба роҳ мондани фаъолияти коргарон, ташкили мусобиқаҳо, ҳавасманд гардондани коргарону мутахассисон ва фароҳам овардани шароити мусоид барои онҳо дар идомаи асар аз забони қаҳрамон зикр гардидаанд. Нақши матбуоти даврӣ на танҳо барои инъикоси ҷараёни соҳтмони нерӯгоҳи Роғун, балки барои пешрафу вусъати корҳои соҳтмонӣ дар он низ муҳим дониста мешавад. Аз ҷумла нависанда мақолаи матбуотиеро бо номи «Роғун диққат меҳоҳад» ҳамчун мисол меорад, ки дар он дар бораи норасидани масолеҳи соҳтмон, техникаву таҷхизоти зарурӣ ва ба талабот ҷавобгӯ набудани корҳои

соҳтмонӣ дар нерӯгоҳ сухан мерафт. Баъди муҳокимаи мақолаи мазкур барои ислоҳи камбуҷиҳо тадбирҳои чиддӣ андешида мешавад ва корҳои соҳтмонӣ дар нерӯгоҳ вусъат мейбанд [ниг.: 1, с. 224-225].

Ба маҳаллаи бинокорони нерӯгоҳи Рогун додани мақоми шаҳри тобеи ҷумхурӣ ва Рогун номида шудани ин шаҳр, таъсиси ҳафтномаи «Оғни Ваҳш» (нашрияи кумитаи ҳизбӣ ва раёсати «Рогунгэсстрой», феълан нашрияи «Нурафшон»-и Мақомоти иҷроияи ҳокимиюти давлатии шаҳри Рогун), баргузории аввалин иҷлосияи вакилони ҳалқи шаҳри Рогун ва интиҳоби раиси комиҷроия, муовинон ва мудирони шуъбаҳои комиҷроияи шаҳр, тезондани суръати соҳтмони шаҳри Рогун ва нерӯгоҳи он, бунёди биноҳои истиқоматӣ ва инфрасоҳтори зарурии шаҳри Рогун дар солҳои 1987-1989 дар идомаи асар инъикос ёфтаанд. Зимнан дар бораи хизматҳои сардори раёсати соҳтмони нерӯгоҳи Рогун («Рогунгэстрой») Николай Григоревич Савченков барои вусъати корҳои соҳтмонӣ ва маҳорату кордонии ў сухан меравад [ниг.: 1, с. 225-227].

Дар ҷорӣ баҳши минбаъдаи асар дар бораи зодгоҳ ва гузаштагони қаҳрамон Сайдамир Сиёҳмардов сухан меравад. Нависанда дар ин баҳш аввал падари қаҳрамон – амаки Сиёҳмардро, умри ҳешро сарфи қасби пуршарафи омӯзгорӣ намуда, ҷароғи илму донишро дар дили фарзандони зодгоҳи ҳеш барафроҳтааст, ба ҳонанда муаррифӣ менамояд. Дар бораи гузаштагони қаҳрамон аз забони падари ў нақл карда мешаванд [ниг.: 1, с. 227-231]. Ҳамчунин дар бораи як қатор шахсони барӯманди зодгоҳи қаҳрамон – дехаи Зорун маълумот дода шудааст [ниг.: 1, с. 231-233]. Дар идома дар бораи муваффақиятҳои фаъолияти омӯзгории амаки Сиёҳмард сухан меравад, саҳми ў дар тарбияи фарзандон, аз ҷумла дар тарбияи қаҳрамони асар Сайдамир Сиёҳмардов назаррас арзёбӣ мегардад. Ҳамин аст, ки Сайдамир Сиёҳмардов суханони ҳикматноки падарро дастури кору зиндагии ҳеш қарор додааст [ниг.: 1, с. 233-234].

Баҳши минбаъдаи асарро рӯчи мухтасари нависанда ба айёми наврасию ҷавонии қаҳрамон дар бар мегирад. Аз ин рӯчӯ бармеояд, ки айёми наврасию ҷавонии С. Сиёҳмардов шабеҳи зиндагии бисёр ҷавонони дехот мебошад: таҳсил дар мактаби деха, ёрӣ ба падару модар дар корҳои хона ва саҳро, орзуи ҳондан ва соҳибмаълумот шудан, кор дар заводи пахтаи Андиҷон, таҳсил дар Доғишкадаи политехникии Тоҷикистон... Ҷунин будааст ҷавонию наврасии қаҳрамони асосии очерки «Аз Рогун то Зорун» [ниг.: 1, с. 134-235].

Пас аз ҳатми доғишкада фаъолияти С. Сиёҳмардов дар соҳтмони муҳими давр – нерӯгоҳи Рогун оғоз мейбад: мулоқоти нахустин бо сардори соҳтмон, шаҳси ниҳоят саҳтигу серталаб Николай Григоревич Савченков ва ба сифати ҳисобчии кори коргарони қитъаи сеюми соҳтмон ба фаъолият шурӯъ намудани ў ҳеч гоҳ аз хотираш зудуда наҳоҳад шуд. Сайдамир аз рӯҷои аввал бо масъулияти баланд ба кор шурӯъ карда, кӯшиш менамуд то сазовори боварии роҳбарияти соҳтмон гардад. Зердастони ў низ пурмаҳсул заҳмат мекашиданд. Дар натиҷаи фаъолияти босамар дар шаҳри Рогун ҷандин иншооти муҳим, аз ҷумла ҳонаҳои истиқоматӣ, мактаб, кӯдакистон, мағоза, корхонаи нон саривакт соҳта ба истифода дода мешаванд... [ниг.: 1, с. 235].

Фаъолияти минбаъдаи қаҳрамон дар нерӯгоҳи Рогун (солҳои 1980-1988) дар вазифаҳои усто, прораб ва сардори қитъа идома ёфта, баъдан муовини сардори соҳтмони нерӯгоҳ таъйин мегардад, ки ба ҷунин вазифа

таъйин гардиданӣ ў натиҷаи масъулиятшиносӣ ва ба боварии роҳбарияти соҳтмон сазовар гардиданаш мебошад. Акнун С. Сиёҳмардов якҷоя бо Николай Григоревич Савченков дар ҳалли тамоми масъалаҳои соҳтмон фаъолона иштирок менамуд... [ниг.: 1, с. 235-236].

Мутаассифона, ин марҳилаи фаъолияти қаҳрамон ба давраи бозсозии горбачёвӣ рост меояд. Даврае, ки дар бораи ин соҳтмони нерӯгоҳи Рогун ҳар гуна овозаҳои беасос паҳн мегардид. Сайдамир Сиёҳмардов чунин овозаҳоро «chanги андешаҳо» ва манфиати гурӯҳе меҳисобад, ки пешрафти иқтисодӣ ва ояндаи дурахшони Тоҷикистонро намехостанд [ниг.: 1, с. 236-237].

Аз ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон ва зарари он ба нерӯгоҳи Рогун бо таассуф ёдрас карда мешавад. Қаҳрамони асар аз он изҳори надомат менамояд, ки «ба шарофат»-и бозсозии горбачёвӣ соҳтмони нерӯгоҳ қашол ёфт ва агрегатҳои нахустини он саривақт ба истифода дода нашуданд. Зиёда аз ин дар солҳои аввали истиқлолият (дар арафаи ба анҷом расидани соҳтмон) дар ҷумҳурӣ ҷанги доҳилӣ сар заду техникуму таҷхизоти он аз тарафи сияҳкорони бадҳоҳ горат карда шуд. Нависанда дар ин бора аз забони қаҳрамони асосӣ ва падари ў бо дарду ҳасрати зиёд сухан меронад [ниг.: 1, с. 237-243].

Дар идомаи асар нависанда аз забони қаҳрамон фаъолияти пурмаҳсули сардори раёсати «Роғунгесстрой» Николай Григоревич Савченковро ёдрас менамояд. С. Сиёҳмардов аз таҳаввулоти сиёсии аввали солҳои 90-ум дар Иттиҳоди Шуравӣ ва аз ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон бо афсусу надомат ёд менамояд. Алангги гирифтани ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон боиси он мегардад, ки бисёр мутахассисон, аз ҷумла Н. Г. Савченаков ҷумҳуриро тарқ намоянд. Дар чунин вазъияти душвор С. Сиёҳмардов сардори раёсати соҳтмони нерӯгоҳ таъйин мегардад. Шаҳри Рогун ва шаҳраки Обигарм аз тарафи дастаи сияҳкори бародарон Содировҳо горат карда мешавад... Ҳамаи инро С. Сиёҳмардов бо таассуф ба ёд меорад [ниг.: 1, с. 243-245]. Баргузории иҷлосиюни таърихии XVI Шуруи Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва рӯйи кор омадани ҳукумати нав барои идомаи корҳои соҳтмонӣ дар нерӯгоҳи Рогун дар дили С. Сиёҳмардов ва кормандони ин иншооти бузург шарорай умедро фурӯзон менамояд [ниг.: 1, с. 245].

Аз он ки нерӯгоҳи Рогун бар асари ҷанги шаҳрвандӣ зарари қалон дид, изҳори таассуф карда мешавад. С. Сиёҳмардов соли 1993 дар бораи вазъи ногуори ин иншооти барои хоҷагии ҳалқи ҷумҳурӣ муҳим ба сардори давлат маълумотнома пешниҳод намуда, барои ҳалли як қатор масъалаҳои вобаста ба соҳтмони он ёрӣ мепурсад, valee nooromii vazъi siёsии ҷумҳурӣ ба ин монеъ мешавад. Bo vuchudi in Siёҳmardovro vazъi soҳtmoni nerӯgoҳ orom nemeguzoшт. Bo vuchudi tamomi mушкиloti mavchuda 8-уми майи соли 1993 барои bunёdi sarbandi nerӯgoҳ peshi darёi Vaxsh basta mешавад, valee az noomadi kor xodi ҳамон shab bar asari boriши ziёd sel omada dargotro shusta mebarad. Siёҳmararov ba хотири chorandeshӣ ба chor taraaf medavad, valee kase ba dodи ў namerasad. In ҳама bo taasufi ziёd az забони қаҳрамон оварда мешавад [ниг.: 1, с. 245-247].

Дар идомаи асар нависанда аз забони қаҳрамон дар бобати зарари иқтисодии саривақт соҳта, ба истифода дода нашудани нерӯгоҳи Рогун сухан меронад. Аз муҳокимарониҳои қаҳрамон аён аст, ки агар Рогун саривақт соҳта, ба истифода дода мешуд, дар давоми 15 сол ба хоҷагии

халқи чумхурӣ 3 миллиард доллар даромад меовард. Қаҳрамони асар инчунин нерӯи барқро асоси пешрафти иқтисодии чумхурӣ мөхисобад. Ақидаҳои беасос дар бораи паст кардани сарбанди нерӯгоҳ аз тарафи С. Сиёҳмардов рад карда мешаванд. Ба ақидаи ӯ баръакс захираи зиёди оби обанбори Роғун дар солҳои камобӣ барои танзими истифодаи об дар кишварҳои Осиёи Марказӣ ниҳоят муҳим мебошад. Дар асар ҳамчунин дар бораи иқтидори энергетикии Роғун ва аҳаммияти бунёди он барои кишварҳои ҳамҷавор сухан меравад [ниг.: 1, с. 247-248].

С. Сиёҳмардов мутахассиси соҳибтаҷриба мебошад. Ӯ аз он шукр мекунад, ки рӯзҳои вазнин паси сар шуда, барои бунёди нерӯгоҳи Роғун шароити мусоид фароҳам омадааст ва давлату ҳукумати чумхурӣ ба соҳтмони ин иншооти муҳим таваҷҷуҳи маҳсус зоҳир менамояд. Барои идома додани соҳтмони нерӯгоҳ чӣ қадар маблаг ва техникаву таҷхизот зарур буданро хуб дарк менамояд. Ӯ пешрафти ояндаи мамлакатро ба бунёди Роғун вобаста медонад, зоро иқтидори энергетикии Роғун дар қиёс бо Норак қариб 5 маротиба зиёд мебошад. Ҳатто бунёди ин иншоотро барои аз ҳифзу аз нобудшавӣ эмин доштани набототи чумхурӣ зарур мөхисобад [ниг.: 1, с. 248-250].

Ба андешаи қаҳрамони очерк барои бунёди Роғун дар чумхурӣ заминаи мусоид мавҷуд аст. Ӯ дар ин самт, пеш аз ҳама, таҷрибаи дар соҳтмони Норак андӯхташударо ниҳоят муҳим мөхисобад. Ба андешаи С. Сиёҳмардов тамоми ҳабару мақола ва очерқу лавҳаҳоеро, ки дар матбуоти даврӣ доир ба нерӯгоҳи Роғун ба табъ расидаанд, таърихи нерӯгоҳ мөхисобад, ки ба наслҳои оянда боқӣ ҳоҳад монд [ниг.: 1, с. 250-251].

Очерки «Аз Роғун то Зорун» бо ду лаҳзаи хотирмоне, ки дар зиндагии қаҳрамони асар рӯй медиҳад, ба анҷом мерасад: лаҳзаи аввал аз тарафи Сардори давлат бо мукофоти давлатии Ордени Дӯстӣ сарфароз шудани С. Сиёҳмардов мебошад. Хотирмонии ин лаҳза дар он аст, ки ҳангоми супоридани мукофот Сардори давлат ба С. Сиёҳмардов «Роғунро бо ҳам месозем» мегӯянд, ки ин боиси рӯхбаландии ӯ мегардад. Лаҳзаи дигари хотирмон ба дунё омадани набераи С. Сиёҳмардов мебошад, ки дар рӯзи таваллуди ӯ соҳтмони нерӯгоҳи Роғун дубора оғоз меёбад. Он рӯзи хотирмон 4-уми июли соли 2010 буд, ки барои бунёди нерӯгоҳи Роғун аз тарафи Сардори давлат иқдом карда шуд ва айни замон соҳтмони ин иншооти муҳим идома дорад. Дар ин рӯз падари қаҳрамон амаки Сиёҳмард ҳабари идома ёфтани соҳтмони нерӯгоҳи Роғунро шунида аз даҳаи Зорун ба Роғун меояд ва писарашро ҳам барои оғози корҳои соҳтмони дар иншооти барои ҳочагии ҳалқи чумхурӣ муҳим ва ҳам барои наберадор шуданаш табрик менамояд. Аҳли оила дар сари дастарҳон нишаста аз гузашта ёд ва шукри тинҷиу амонии кишвар ва сиёсати пешгирифтаи Роҳбари давлат мекунанд [ниг.: 1, с. 251-253].

Мавқеи факту ракамҳо дар асар

Мавқеи факту ракам дар асарҳои публитсистӣ ва бадеиву публитсистӣ ниҳоят муҳим мебошад [ниг.: 10, с. 88-92]. Дар чунин асарҳо «таҳлилу таириҳи фактҳо тарикӣ истифодаи аносари тасвирий, тапсозӣ ва образофарӣ» [10, с. 89-90] сурат гирад ҳам, истифодаи факту далелҳо воситаи муҳими таъмини воқеяят ба ҳисоб меравад. Аз ин рӯ муҳаққиқон дар асарҳои публитсистӣ таҳайюли нависандаро тобеи воқеяят мөхисобанд [ниг.: 11, с. 244], яъне бадеият дар публитсистика тобеи факт ва

«як навъ василаи ёрирасону таъминкунандай баёни муассири воқеият мебошад» [8, с. 244]. Ба ин маънӣ муҳаққик И. Усмонов таъкид доштааст, ки «бадеият дар жанрҳои публийтсистӣ... дар ҷорҷӯби он воқеияте, ки факти публийтсистӣ дорад, маҳдул мемонад» [13, с. 60].

Дар очерки «Аз Рогун то Зорун» низ доир ба соҳтмони нерӯгоҳи Рогун факту рақамҳои зиёд оварда шудаанд, ки ҳам аҳаммияти таърихӣ доранду ҳам барои ҷалби таваҷҷуҳи хонанда муҳим мебошанд. Ба қавле ин асар «сарчашмаи аҳбору маълумоти муғифӣ» доир ба соҳтмони нерӯгоҳи Рогун ба ҳисоб меравад, ки «хонанда аз онҳо татоми маълумотро дар бораи ин соҳтмон (аз оғози соҳта шудани он то имрӯз) пайдо менамояд» [12, с. 28]. Факту рақамҳои дар ин асар оварда шуда баёнгари онанд, ки нависанда «ишоҳиди бевоситаи соҳта шудани на танҳо НБО-и Рогун, балки шаҳри Рогун низ будааст» [12, с. 28].

Қаҳрамони асар Сайдамир Сиёҳмардов, ки солҳои зиёд дар ин иншооти муҳим кор карда, то ба дараҷаи роҳбарӣ расидааст, таърихи бунёди нерӯгоҳро ба ҳубӣ медонад. Аз ин рӯ дар асар бештари факту рақамҳо аз забони қаҳрамон оварда мешавад. Аз ҷумла дар байни силсиланерӯгоҳҳои дарёи Вахш қалонтарин иншооти энергетикий будани Рогун, ба кори дигар нерӯгоҳҳои дар соҳили рӯди Вахш ва барои самаранок истифода шудани заҳираҳои мавҷудаи обии энергетикии кишварҳои Осиёи Марказӣ шароити мусоид фароҳам овардани он зикр мегардад [ниг.: 1, с. 216].

Аз байн рафтани танқисии барқ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, фароҳам омадани имкони содироти барқ ба кишварҳои ҳамсоя, ба кор даромадани садҳо корхонаи нав ва соҳиби ҷойи кор гардидани одамони зиёд далели муҳим будани бунёди нерӯгоҳи Рогун барои ҳоҷагии ҳалқи ҷумҳурӣ мебошад. Аз ҳисоби нерӯи барқи Рогун тараққӣ додани соҳаҳои химия, металлургия, истеҳсоли сement ва нафту газ далели муҳимми дигар мебошад [ниг.: 1, с. 216-217].

Аз мутолиаи асар ба хонанда маълум мегардад, ки то барҳам ҳӯрдани Иттиҳоди Шуравӣ дар соҳтмони нерӯгоҳи Рогун ба масофаи 26 километр нақҳои мөшингарду ёрирасон ва обгузар соҳта шуда, соли 1990 шумораи бинокорони ин ишооти муҳим зиёда аз 4 ҳазор нафарро ташкил медодааст. 25-уми декабря соли 1986 ба Рогун мақоми шаҳр дода шудааст. Он замон аҳолии он 19,5 ҳазор нафарро ташкил медод, ки намояндагони 17 ҳалқу миллиатҳои гуногун буданд. Масоҳати шаҳр 22,5 гектарро ташкил медод ва дар ҳудуди он як ҷамоати деҳот, шаҳрак ва 21 деҳаи аҳолинишин мавҷуд буд. Тибқи нақша соли 1992 бояд ду агрегати нерӯгоҳ бо иқтидори 1200 мегават ба кор дароварда мешуд, ки дар як сол имкони истеҳсоли 4,5 миллиард киловат/соат барқро доштанд [ниг.: 1, с. 218-219].

Гуфтан мумкин аст, ки очерки «Аз Рогун то Зорун» таърихи зиндаи нерӯгоҳи Рогун ба ҳисоб меравад. Аз он доир ба ғунҷоиши обанбори Рогун маълумот ба даст овардан мумкин аст. Аз ҷумла 70 километр будани дарозии обанбор ва имкони ғунҷондани 13,3 миллиард метри мукааб обро доштани он, аз ҳисоби заҳираи обанбори Рогун обёри гардидани 4,3 миллион гектар заминҳои обталаб, зиёд гардидани майдони боғу киштзорҳо ва ҷароғоҳҳо, то андозае гирифтани пеши роҳи хушкшавии баҳри Арал барои ҷалби таваҷҷуҳи хонанда муҳим мебошад [ниг.: 1, с. 216-222].

Факти дигари чолиб он аст, ки то ибтидои солҳои 90-уми асри гузашта дар баробари бунёди нерӯгоҳ дар шаҳри Роғун ва мавзеи Сарипулак барои 20 ҳазор нафар манзилҳои истиқоматӣ, инчунин биноҳои маъмурӣ, мактаб, қӯдакистон ва муассисаҳои маданию маишӣ соҳта ба истифода дода шудааст. Дар ҳудуди шаҳри Роғун комбинати хизмати маишӣ, корхонаи истеҳсоли нон ва идораи савдо амал карда ба бинокорон ва сокинони шаҳр хизмат мерасонданд. Тибқи нақша соҳтмони шаҳри Роғун соли 1990 ва соҳтмони нерӯгоҳ соли 1993 бояд ба анҷом мерасид. Дар асар ҳамчунин таъқид гардидааст, ки соли 1987 ҳафттаномаи «Оғни Ваҳш» – нашрияи қумитаи ҳизбӣ ва раёсати «Роғунгэсстрой» ташкил карда шудааст, ки дар саҳифаҳои он масъалаҳои муҳими вобаста ба соҳтмони нерӯгоҳ инъикос карда мешуд. Аввалин иҷлосияи вакилони ҳалқи шаҳри Роғун 3 апрели соли 1987 доир гардидааст, ки дар он масъалаҳои ташкилӣ – интиҳоби раис, муовинон ва мудирони шуъбаҳои Кумитаи иҷроияи шаҳр баррасӣ гардидааст [ниг.: 1, с. 224-225].

Факти дигаре, ки дар асар оварда шудааст, он аст, ки тибқи супориши Шурои Вазирони Иттиҳоди Шуравӣ бояд то охири соли 1987 пеши дарёи Ваҳш баста мешуд ва соли 1989 агрегати аввали нерӯгоҳи Роғун ба кор медаромад. Мувофиқи ин супориши соли 1987 ба соҳтмони нерӯгоҳи Роғун ба маблағи 107 миллион сӯм техникаи гуногунтамға, аз қабили экскватор, булдозер, кран ва мошинҳои боркаши БЕЛАЗ ворид карда мешавад. Аз рӯйи афзоиши шумораи кормандону мутахassisони шаҳр солҳои 1987-1989 бояд соҳтмони биноҳои истиқоматӣ ба 25 ҳазор метри мукааб расонда мешуд [ниг.: 1, с. 226].

Факти дигари барои хонанда чолиб он аст, ки бо вучуди нооромии вазъи сиёсии ҷумҳурӣ соли 1993 дар нерӯгоҳи Роғун 357 миллиону 370 ҳазор сӯм корҳои соҳтмонӣ иҷро карда мешаванд, ки ин аз нақша зиёд буд. Дар ин сол танҳо супориши моҳи июл 112 % иҷро карда мешавад [ниг.: 1, с. 245].

Ҳамчунин 28 %-и захираҳои энергетикаи обии ҷумҳуриро ташкил додани дарёи Ваҳш ва дар он 5 нерӯгоҳ бунёд гардиданаш факти чолиб аст. Дар байни ин нерӯгоҳҳо Роғун аз ҳама қалон буда, дорои 6 агрегат мебошад. Ҳар як агрегати он 600 мегаватт иқтидор дорад [ниг.: 1, с. 248].

Баъзе факту ракамҳо дар асар ба тариқи қиёс истифода шудаанд, ки аҳамияти бунёди Роғунро ба назари хонанда бештар ҷилдигар менамояд. Масалан, аз рӯйи таҳлили қаҳрамони асар, агар нерӯгоҳи Роғун дар вақти муқарраршуда (соли 1992) ба истифода дода мешуд, дар давоми 15 сол бештар аз 150 миллиард киловат/соат барқ истеҳсол мекард ва аз ҳасоби фурӯши он бо нарҳи 2 сент ба ҳар киловат ҷумҳурӣ 3 миллиард доллар даромад мегирифт [ниг.: 1, с. 247]. Ин даромад дар давоми 30 сол 2 маротиба афзуда ба 6 миллиард доллар баробар мешуд.

Муқоисаи иқтидори энергетикии Роғун бо Норак низ барои ҷалби таваҷҷуҳи хонанда ба иқтидори ин иншоот муҳим мебошад. Иқтидори Норак 2,7 миллиард киловатт/соат ва иқтидори Роғун 13,3 миллиард киловатт/соат мебошад, ки ин қарib 5 маротиба зиёд аст. Инчунин хонанда аз мутолиаи асар пай мебарад, ки обанбори Роғун нисбат ба Норак ду маротиба қалон аст. Фарқи дигари ин нерӯгоҳҳо дар он зикр карда мешавад, ки бинои агрегатҳо ва толори мошинҳои Роғун дар зери кӯҳ ҷойгир мебошанд, ки аз ин ҳисоб муҳлати соҳтмони нерӯгоҳ қӯтоҳ мегардад [ниг.: 1, с. 250-251].

Факти дигари ҷолиб барои хонанда он аст, ки бунёди Рогун имкон медиҳад, ки дар ҳудуди чумхуриҳои Ӯзбекистон ва Туркманистон бештар аз 300 ҳазор гектар замин обёй карда шавад ва мувоғики ҳисоби замони шӯравӣ ҳарочоти соҳтмон аз ҳисоби истеҳсоли иловагии маҳсулоти кишоварзӣ дар давоми 5 сол пӯшонда мешуд [ниг.: 1, с. 250].

Нависанда 4-уми июли соли 2010-ро барои роҳбарият ва бинокорони нерӯгоҳи Рогун фаромӯшнашаванд мөҳисобад. Он рӯз бо супориши Сардори давлат гурӯҳи коршиносон ба соҳтмон омада ба ҳолати нерӯгоҳ шинос мешаванд ва аз корҳои басомонрасонда изҳори қанатмандӣ менамоянд. Дар ҷамъомаде, ки ба ин муносибат доир мегардад, самтҳои асосии идома додани корҳо дар нерӯгоҳ муайян карда мешавад [ниг.: 1, с. 252]. Ин факт низ аҳаммияти таъриҳӣ дошта, барои хонанда муҳим ба ҳисоб меравад. Воқеяти публицистӣ дар асар тавассути ҷунин факту рақамҳо таъмин гардидааст.

Симои қаҳрамони асосӣ

Қаҳрамони асарҳои ба соҳтмони нерӯгоҳи Рогун баҳшидаи Раҷабалӣ Аҳмад инсонҳои кору пайкоранд. Ҳодисаву воқеоте, ки дар ин асарҳо ба риштаи тасвир қашида шудаанд, дар атрофи ашҳоси зиндаи воқеӣ ба амал меоянд. Дар ин асарҳо воқеяни зиндагӣ, диду мушоҳидаҳои адиб, факту рақамҳо ва аносими бадей ба хотири барҷаста нишон додани образи қаҳрамон хизмат намудаанд. Ба ин васила нависанда нишон додани мешавад, ки инсони кордон барои пешрафти ҷомеа саҳми назаррас гузашта метавонад.

Сайдамир Сиёҳмардов ба қавли нависанда «ҳаёташро ба Рогун баҳшидааст» [1, с. 216]. Дар симои ў нависанда шахси кордону маҳнатқарин, ватандӯсту ташкилотчӣ ва дорои азму иродai қавиро ба хонанда муаррифӣ менамояд. Сайдамир Сиёҳмардов дар оилаи омӯзгор ба дунё омада ба камол расидааст. Аз мутолиаи асар ба хонанда маълум мегардад, ки дар тарбия ва камолоти маънавии қаҳрамон муҳити оила нақши муҳим бозидааст. Ў дар кӯҳистон ба дунё омада ба воя расидааст. Аз ин рӯ ба монанди аксар ҷавонони кӯҳисонӣ мушкилнописанд мебошад. Ҳанӯз аз овони мактабхонӣ дарк намуда буд, ки пешрафту тараққиёти ҳар қишвар ва таъмини зиндагии шоистаи мардуми бидуни энергияи барқ имконноразиҳо аст. Инро ҳам медонист, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар миқёси Иттиҳоди Шуравӣ дорои захираҳои бойи гидроэнергетикӣ мебошаду аз ин ҷиҳат баъд аз Федератсияи Россия дар ҷои дуюм қарор дорад [ниг.: 1, с. 234] ва барои пешрафти ҳочагии ҳалқи ҷумҳурӣ бунёди нерӯгоҳҳои барқию обӣ ва тараққӣ додани соҳаи гидроэнергетика нақши ҳалқунада мебозад [ниг.: 1, с. 221]. Аз ин рӯ орзуи мутахассиси соҳаи барқ шуданро дар дил мепарварид. Ҷунин орзуи қаҳрамон ҳаргиз хаёли ҳоми наврасӣ нест, балки ў бо азму иродai қавӣ барои амали гардидани он қӯшиш менамояд. Кор дар корхонаи пахтаи шаҳри Андичони Ҷумҳурии Ӯзбекистон азму иродai ўро барои хондан қавитар мегардонад. Ҷунин азму ирова ўро ба Донишкадаи политехникии Тоҷикистон (фельлан Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи М. С. Осими) меорад. Ў насиҳати падарро, ки «хон, писарам, донии гир, қасбу ҳунар омӯз...» мегуфт, ҳамеша дар хотир нигоҳ медошт ва аз рӯйи он амал менамуд [ниг.: 1, с. 234].

Таҷрибаомӯзи дар корхонаи «Тоҷикводстрай» ба ў имкон медиҳад, ки дониши назариявии омӯхтаашро дар амал татбиқ намояд ва малакаи зарурӣ анҷӯзад. Насиҳатҳои падар, ки «хон, писарам, дониш гир, қасбу ҳунар омӯз...» мегуфт, ҳамеша дар гӯшаш садо медод [ниг.: 1, с. 234-235]. Фаъолияти меҳнатӣ дар нерӯгоҳи азими Рогун барои ў мактаби воқеии қасбомӯзӣ буд. Ў дар ин иншооти муҳим бо дили гарм ва нияти пок ҳамчун хисобчии кори коргарони қитъаи сеюми соҳтмон ба фаъолият оғоз менамояд. Дар ин самт ў дастуру нишондодҳои сардори соҳтмон Николай Григоревич Савченковро, ки роҳбари ниҳоят саҳтигу серталаб буд, сармашқи кори худ қарор медиҳад. Сайдамири ҷавон аз рӯзҳои аввали фаъолияти корӣ масъулиятшиносӣ зоҳир намуда, барои ҳавасмандии коргарон саъю талош менамояд. Дар натиҷаи ташкили дурусти кор қитъаи дар зери назорати ў қарордошта пешсаф мегардаду аз тарафи коргарони он хонаҳои истиқоматӣ, мактаб, мағоза, боғча ва корхонаи истеҳсоли нон саривақт соҳта ба истифода дода мешаванд [ниг.: 1, с. 235].

Сайдамир Сиёҳмардов на танҳо роҳбари масъулиятнишос ва саҳтигу серталаб, балки нисбат ба зердастон дилсӯзу меҳрубон аст. Ў дар ҷараёни кор ба касе рӯйхотир карданро раво намебинад, заҳмати коргаронро қадр менамояд, барои ҳавасманд кардани пешқадамон тадбирҳо меандешад. Зердастонаш низ қӯшиш ба ҳарҷ медиҳанд, ки беҳтар кор карда маоши хуб гиранд. Ба қавле дар байни ў ва зердастонаш ҳамдигарфаҳмӣ вучуд дорад [ниг.: 1, с. 235].

Қобилияту маҳорати кордонӣ ва ташкилотчиғии Сиёҳмардов аз он низ аён мегардад, ки ў дар вазифаҳои усто, прораб ва сардори қитъа кор карда, дар як муддати кӯтоҳ муовини сардори соҳтмон таъйин мегардад. Замоне ки чунин масъулият ба зиммаи ў гузошта мешавад, дар давлати шуроҳо бозсозии горбачёвӣ дар авҷ буду дар бораи нерӯгоҳи Рогун ҳар гуна овозаҳои беасос паҳн мегардид: гӯё сарбанди нерӯгоҳ ба заминларза тобовар набуда, дар таркиби хоки он омехтаи зиёди намак мавҷуд аст. Аз ин рӯ баъзеҳо пешниҳод мекарданд, ки сарбанди он аз 70 то 100 метр паст карда шавад. Гурӯҳи дигар даъво доштанд, ки ин нерӯгоҳ ба зарари минтақа буда, боиси кам гардидан маводи қишоварзӣ ва хушк шудани баҳри Араб мешавад. Аз ин рӯ бояд соҳтмони он қатъ гардида, бар ивази чунин иншооти калон нерӯгоҳҳои хурд бунёд карда шавад. Баъзеи дигарон ба ҳисоб гирифта нашудани манфиати ҷумҳуриҳои ҳамсоя, аз ҷумла Ӯзбекистонро баҳона пеш меоварданд. Дар чунин шароит Сайдамир Сиёҳмардов якҷоя бо сардори соҳтмон Николай Григоревич Савченков қӯшиш ба ҳарҷ медоданд, ки ҷараёни соҳтмони нерӯгоҳ қатъ нагардад [ниг.: 1, с. 235-237].

Аз тавсири нависанда шуҷоату ҷавонмардӣ ва иродатмандии қаҳрамони асосӣ ба хубӣ аён аст. Ҳангоме ки дар ҷумҳурӣ ҷангӣ шаҳрвандӣ сар мезанад, сарвари соҳтмон Н. Г. Савченков бо ҳоҳиши худ аз вазифааш даст кашида, ҷумҳуриро тарқ менамояд ва масъулияти роҳбариро Сиёҳмардов ба зимма мегирад. Дар чунин шароити душвор, ки, аз як тараф, барои идомаи соҳтмон маблағу масолех намерасид, аз тарафи дигар, вазъи сиёсии ҷумҳурӣ ноором буд, ў на танҳо қӯшиш ба ҳарҷ медод, ки техникуму таҷхизоти соҳтмон аз тарафи сияҳкорону бадҳоҳон горат карда нашавад, балки барои руҳбаланд намудани коргарону идома ёфтани кори соҳтмон талош менамуд. Ҳатто таҳдиду зӯроварии гурӯҳҳои сияҳкор ўро аз азмаш баргардонда наметавонад [ниг.:

1, с. 237-245]. Натиҷаи чунин кӯшишҳои ў буд, ки дар нимсолаи аввали соли 1993 бо вучуди нооромии вазъи сиёсии чумхурӣ корҳои соҳтмонӣ аз нақша зиёд ичро мегарданд [ниг.: 1, с. 245].

Қаҳрамони асосии очерки «Аз Рӯғун то Зорун» шахсест, ки аҳамияти бунёди нерӯгоҳи Рӯғунро дар замони соҳибистиклолии чумхурӣ хуб дарк менамояд. Масъалаи идома додани кори соҳтмон ўро як лаҳза ҳам ором намегузорад. Аз ин рӯ байди баргузории Иҷлосиёя XVI Шурои Олий ба Роҳбари навинтиҳоби давлат Эмомалӣ Раҳмонов дар бораи вазъи нерӯгоҳи Рӯғун маълумот манзур менамояд, ки дар он ба хотири идома додани соҳтмони ин иншооти муҳим ҳалли як қатор масъалаҳо, аз ҷумла маблағузорӣ, таъмини масолеҳи соҳтмон ва дарёфт намудани қисмҳои эҳтиёти барои техникуму таҷхизоти дар ихтиёри «Рӯғунгэсстрой» қарордошта пешниҳод ироа гардида буд [ниг.: 1, с. 246].

Сарфи назар аз вазъи душвори солҳои 90-ум барои давом додани корҳои соҳтмонӣ дар Рӯғун бо роҳбарии С. Сиёҳмардов корҳои зиёд анҷом дода мешавад. Ҳатто дар вазъияти душвор ва ноороми чумхурӣ 8-уми майи соли 1993 мувоғики нақша пеши дарёи Ваҳш баста мешавад, вале гайричашмдошт ҳуди ҳамон шаб борони сел борида, дарғотро шуста мебарад [ниг.: 1, с. 247].

Сиёҳмардов пешрафти ҳочагии ҳалқи чумхуриро ба соҳтмони нерӯгоҳи Рӯғун вобаста медонад. Аз суст шудани ҷараёни кори соҳтмон, қаламрави чумхуриро тарқ намудани мутахассисони он афсус мекӯрад, барои ин оташдиҳандагони ҷангӣ шаҳрвандиро дар дил мазаммат менамояд. Хуб дарк мекунад, ки ҳар рӯзи қашол ёфтани соҳмони нерӯгоҳи Рӯғун барои ҳочагии ҳалқи чумхурӣ зарари қалон ба ҳисоб меравад [ниг.: 1, с. 247]. Ў ҳамчун мутахассис овозаҳо дар бораи «ҳатарнок» будани соҳтмони Рӯғунро рад менамояд ва аз он изҳори қаноатмандӣ мекунад, ки бештари корҳои соҳтмонӣ дар ин иншоот анҷом дода шудаасту дар замони соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои анҷом додани ин иншооти муҳим шароити мусоид фароҳам омадааст. Аз ҳар муваффақияте, ки дар кори соҳтмон ба амал меояд, ҳушҳолу болидаруҳ ва аз ҳар нобарории бавучудомада ғамгину рӯҳафтода мешавад [ниг.: 1, с. 248].

Дар симои Сайдамир Сиёҳмардов нависанда на танҳо мутахассиси кордон, балки донандай ҳуби таърихи бунёди нерӯгоҳи Рӯғун ва шаҳри ҳамноми онро тасвир намудааст. Аксар факту рақамҳо ва воқеаҳои таърихие, ки дар очерки «Аз Рӯғун то Зорун» дарҷ гардидаанд, аз забони ў оварда шудаанд. Барои ў ин иншоот арзиши баланд дорад. Аз ин рӯ тамоми ҳабару мақола ва дигар маводеро, ки доир ба Рӯғун дар матбуоти даврӣ чоп шудааст, дар бойгонии шаҳсиаш нигоҳ медорад [ниг.: 1, с. 250-251].

Дар умум аз мутолиаи очерки «Аз Рӯғун то Зорун» бармеояд, ки қаҳрамони он ҳаёти ҳудро бидуни ин иншооти муҳим тасаввур карда наметавонад. Ҳангоме ки аз тарафи Роҳбари давлат бо Ордени Дӯстӣ қадрдорӣ мешаваду Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба ў «Рӯғунро бо ҳам месозем» мегӯянд, ў «аз шодӣ дар курта намегунҷад». Аз ин рӯ рӯзи дубора оғоз ёфтани корҳои соҳтмонӣ дар нерӯгоҳи Рӯғун дар барои ў ниҳоят хотирмон ба ҳисоб меравад [ниг.: 1, с. 251-253].

Маҳорати нигорандагии нависанда

Маҳорати нигорандагии эҷодкор аз ҳар чиҳат ба сатҳи забондонии ӯ, дуруст истифода бурдан аз ғановати лугавӣ ва имконоти грамматикии забон вобаста аст. Дар иртибот ба ин метавон гуфт, ки очерки «Аз Рӯгун то Зорун» бо забони содаву равон эҷод гардидааст. Зимни мутолиаи асар хонанда ба осонӣ матлаби нависандаро дарк менамояд, аз мақсаду мароми ӯ ба хубӣ огоҳ мегардад. Нависанда дар эҷоди ин асар бештар калимаҳои умумистеъмолу оммафаҳми зеборо ба кор бурда, аз истифодай калимаҳои душворфаҳми забонҳои бегона, тасвири ташбеҳоти муғлақу қасношунид ва истиораҳои пурпечу қинояҳои норавшан, муболигаҳои номафҳум худдорӣ кардааст.

Мазмуну мундариҷаи асар тақозо намудааст, ки нависанда як микдор истилоҳоти соҳтмону техникӣ, аз қабили *семент, металлургия* [1, с. 217], *агрегат, лаборатория, техника* [1, с. 218], *комбинат, завод* [1, с. 223], *экскаватор, бульдозер, кран* [1, с. 226], *трест, прораб* [1, с. 235], *бетон, станция* [1, с. 244], *арматура* [1, с. 246], *энергетика, грейдер, самосвал* [1, с. 248]-ро ба кор барад, vale истифодай ҷунин истилоҳот барои дарки мазмуну мундариҷаи асар ба хонанда ҳалал намерасонанд, зеро аксари онҳо дар давоми сад соли охир дар забони тоҷикӣ ҳазм гардидаанду дар калимасозии ин забон иштирок менамоянд: *компрессорӣ* (корхонаи компрессорӣ) [1, с. 218], *керосинӣ* (чароги керосинӣ), *энергетикиӣ* (захираҳои энергетикиӣ) [1, с. 221], *техникиӣ* (шуъбаи техникиӣ) [1, с. 238].

Тарзи баёни муаллиф низ нисбатан содаву равон ва оммафаҳм аст. Қӯшиш ба ҳарҷ дода шудааст, то матлаб бо ҷумлаҳои нисбатан кӯтоҳ ифода гардад. Такаллуфоти шоирона, таърифу тавсифи гӯшношунид дар асар ба назар намерасад. Барои исботи ин гуфтаҳо мисол меорем:

Вай ба қӯҳҷои сар ба фалаккашидаи он тарафи дарёи Вахш, ки мисли рангинкамон назаррабой мекарданд, нигариста аз гузашта ёд кард [1, с. 217].

Ё ин ки:

С. Сиёҳмардов «аммо» гуфта, сар ба зер афканд, ба андешиа рафт. Ҳодисаҳои давраи бозсозии горбачёвӣ, поши хӯрданни давлати абарқудрати шуравӣ ва дар ҷумҳурӣ сар задани ҷанги дохилиро пешӣ назар овард [1, с. 218].

Ҷунин тарзу шевай баёни нависанда, ки ба нутқи адабии гуфтугӯйӣ монанд аст, аз аввал то охири асар риоя мегардад.

Дигар ҷанбаи маҳорати нависанда интиҳоби мавзӯй ва қаҳрамон ба ҳисоб меравад. Муҳаққиқони соҳаи публистика «ҳадафи дарёфти мавзуи ҷолибу нодир»-ро ба «таъсири бештар расондан ба ҷомеа» вобаста донистаанд [ниг.: 7, с. 102]. Албатта, мавзуи бунёди нерӯгоҳи Рӯгун, беш аз 40 сол инҷониб муҳиму мубрам мебошад, vale дар замони соҳибиستикӯлии ҷумҳурӣ муҳимијати он нисбат ба даврони шуравӣ ҷанд маротиба зиёд аст, зеро:

1) дар замони шуравӣ дар фаслҳои тирамоҳу зимистон норасоии барқи ҷумҳурӣ аз ҳисоби ҷумҳуриҳои дигар ҷуброн карда мешуду танқисии барқ эҳсос намегардид, дар солҳои соҳибистикӯлий бар асари аз системаи ягонаи шабакаҳои таъминоти барқ ҳориҷ гардидани ҷумҳуриҳои ҳамсоя норасоии барқ эҳсос гардид ва дар фаслҳои тирамоҳу зимистон дар самти таъминоти аҳолӣ ва муассисаву корхонаҳо бо энергияи барқ маҳдудият ҷорӣ гардид. Ҷунин маҳдудият, ки то ба истифода додани нахустин агрегатҳои нерӯгоҳи Рӯгун давом дошт, зарурати ҳар чӣ зудтар бунёди ин нерӯгоҳро ба миён овард;

2) бунёди нерӯгоҳи Рогун на танҳо истиқолияти энергетикии мамлакатро таъмин менамояд, балки имкон фароҳам меорад, то нерӯи барқи нисбатан арzon ва az ҷиҳати экологӣ тоза ба кишварҳои ҳамсоя бо нарҳи арзону дастрас содир карда шавад, ки ин барои ғанӣ гардидан буҷети ҷумҳурӣ муҳим мебошад;

3) бунёди нерӯгоҳи Рогун барои бунёди даҳҳо корхонаи саноатӣ ва пешрафту тараққиёти соҳаҳои муҳталифи саноату металлургия, az ҷумла саноати сабук ва металлургияи қӯҳӣ шароити мусоид ба вучуд меорад. Дар навбати худ ин имкон медиҳад, ки ҷумҳурии Тоҷикистон az кишвари аграрию саноатӣ ба кишвари саноатию аграрӣ табдил ёбад. Ба ибораи дигар, ҳадафи ҷоруми стратегияи миллӣ, ки саноати кунонии босуръати мамлакат ба ҳисоб меравад, маҳз ба шарофати бунёди нерӯгоҳи Рогун амалӣ мегардад;

4) az ҳисоби заҳираи бузурги оби обанбори нерӯгоҳи Рогун на танҳо дар ҷумҳурӣ, балки дар ҷумҳуриҳои ҳамсоя даҳҳо гектар заминҳои ташнайлаб обёрий карда мешаванд, ки ин барои зиёд гардидан маҳсулоти қишоварзӣ мусоидат менамояд;

5) дар солҳои ҳушксолӣ az ҳисоби обанбори нерӯгоҳ заҳираи обро дар минтақаи Осиёи Марказӣ як андоза ба танзим даровардан мумкин аст;

6) барои рушди соҳаи моҳипарварӣ ва туризми қӯҳӣ шароит фароҳам меорад;

7) фаъолияти минбаъдаи пурсамари нерӯгоҳи Норак ва дигар нерӯгоҳҳои ҳавзаи дарёи Вахшро таъмин менамояд;

8) на танҳо барои беҳбудии экосистемаи маҳал, балки барои беҳтар шудани шароити экологии минтақа низ мусоидат мекунад.

Аз тарафи дигар, наслҳои оянда ба шарофати чунин асарҳои публисистӣ ба таърихи бунёди чунин иншооти барои ҳочагии ҳалқи ҷумҳурӣ муҳиму тақдирсоз шинос ҳоҳанд шуд. Аз ин рӯ метавон гуфт, ки очерки «Аз Рогун то Зорун» на танҳо барои наслҳои имрӯза, балки барои наслҳои оянда низ муҳим мебошад.

Дар боби интиҳоби қаҳрамон ҳаминон бояд гуфт, ки ҳадафи нависанда нишон додани нақши мутахассисони маҳаллӣ дар ободонии диёр мебошад. Дар тасвири нависанда қаҳрамони асар дар баробари бунёди нерӯгоҳ зина ба зина камол меёбад. Ҳарчанд барои то дараҷаи мувонни сардори соҳтмон сабзида расидани қаҳрамони асар нақши сардори соҳтмон Николай Григоревич Савченков қалон аст, вале дар тасвири нависанда маҳорату кордонӣ ва масъулиятшиносии ўз рӯзҳои аввали дар соҳтмони Рогун ба фаъолият шуруъ намуданаш бармalo дарк карда мешавад. Маҳз чунин маҳорату кордонӣ ва ҳисси масъулиятшиносии қаҳрамон ўро сазовори боварии роҳбари соҳтмон Н. Г. Савченков мегардонад. Нависанда дар асар ба тарбияи мутахассисони маҳаллӣ бевосита ишора наменамояд, аммо az мазмуну мундариҷаи асар ин масъала ба хубӣ дарк карда мешавад. Ҳонандай закӣ пай мебарад, ки тарбияи мутахассисони маҳаллӣ дар пасманзари матни асар инъикос ёфта бошад ҳам, az назари нависанда ниҳоят муҳим ба ҳисоб меравад, зоро баъд az он ки сардори раёсати соҳтмон Николай Григоревич Савченков қаламрави ҷумҳуриро тарқ менамояд, ба ҷойи ўз мутахассиси маҳаллӣ – Сайдамир Сиёҳмардов сардори раёсати соҳтмони нерӯгоҳи Рогун таъйин мегардад, ки дар замони барои ҷумҳурӣ душвор az уҳдаи иҷрои вазифаи ба зиммааш гузошташуда ба хубӣ мебарояд. Табиист ки, агар дар замони

шуравй дар сохтмони нерӯгоҳи Рӯғун Сайдамир Сиёҳмардов барин мутахассисони маҳаллӣ тарбия намеёфтанд, солҳои ҷанги шаҳрвандӣ ин иншооти муҳим осеби бештар медид ва баъди оғози дубораи корҳои соҳтмонӣ дар замони соҳибистикӯлӣ зарурати даъват намудани мутахассисон аз хориҷи чумхурӣ пеш меомад.

Истифодаи факту рақамҳо дар асар аз паҳлу дигари маҳорати нависанда ба ҳисоб меравад. Дар ин бора мо дар боло истода гузаштем ва дар ин ҷо ҳаминро таъкид карданӣ ҳастем, ки маводи ибтидой барои оғаридани асари публисистӣ факт ба ҳисоб меравад. Махсусияти факт дар эҷоди публисистӣ дар он ифода мейбад, ки ба идроқи субъективии муаллиф вобаста мебошад ва дар иртибот ба ин мазмуни образнок мегирад. Махсусияти мундариҷаи мағҳуми «факт» ҳақиқат, мушахҳасӣ ва ҳаҷми маълумоти дар факт таҷассумёфта мебошад. Факт на танҳо факти муқаррарӣ, балки факти мулоҳизаноку санҷидашуда ба ҳисоб меравад. Махсусияти факти мулоҳизаноку санҷидашуда дар публисистика дар он ифода мейбад, ки дар фаъолияти публисистӣ таносуби фактҳои ҳақиқати воқеӣ на танҳо бо фактҳои мушобех, балки бо таҷрибаи таъриҳӣ, дастовардҳои тафаккури назариявӣ ва меъёрҳои ташаккули муносибатҳои ҷамъиятӣ ба амал меояд. Дар очерки «Аз Рӯғун то Зорун» аз забони қаҳрамони асосӣ баён гардидани факту рақамҳо ҳам барои ҷалби таваҷҷуҳи хонанда ва ҳам барои кӯшодани симои қаҳрамон ниҳоят муҳим мебошанд. Аз ин факту рақамҳо хонанда дарк менамояд, ки ҳар пешравие, ки дар соҳтмони нерӯгоҳи Рӯғун ба амал меояд, балки ҳар як лаҳзаи бунёди ин иншоот барои қаҳрамон муҳим мебошад.

Масъалаи дигаре, ки ба маҳорати эҷодии нависанда вобаста мебошад, истифода аз унсурҳои жанри мусоҳиба ва корбурди монологу диалог аст. Нависанда аз ҷузъиёти жанри мусоҳиба ва диалогу монолог ба таври васеъ истифода бурдааст, ки ин барои таъмини муассирии қалом ва ҷалби таваҷҷуҳи хонанда муҳим мебошад.

Дар баробари муваффақиятҳо инчунин дар асар баъзе камбудиҳо ба назар мерасанд, ки зикри ҷанде аз онҳоро муҳим меҳисобем:

1. Нависанда барои кӯшодани симои қаҳрамон ба андешаи коргарони қатории соҳтмон такя намекунад. Дар асар хонанда ба симои қаҳрамон тавассути тасвири нависанда ва нақли суханони худи қаҳрамон ва падари ў шинос мегардад. Хуб мешуд, доир ба фаъолияти қаҳрамони асосӣ аз баъзе андешаҳои коргарони қаторӣ низ оварда мешуд.

2. Қаҳрамони асосии асар С. Сиёҳмардов ҳам дар зиндагӣ ва ҳам дар фаъолияти корӣ пурра шаҳси мусбат мебошад, ҳол он ки дар сари синаи қаҳрамони асари публисистӣ «дураҳшидани ситораи тиллӣ» шарт нест. Шояд баъзе тазодҳо дар зиндагии шаҳсии ў ба қалам дода мешуд, таъсирбахшии асар зиёдтар мегардид (ба монанди он ки қаҳрамони асосии романи хучҷатии «Нақби Истиқлол»-и Бахтиёр Муртазо Мағтун дар зиндагии шаҳсӣ он қадар муваффақ нест).

3. Дар матни асар баъзе фикрҳои ихтилофнок ба назар мерасанд. Масалан, нависанда дар саҳифаи 221 аз забони падари қаҳрамон нақл мекунад, ки С. Сиёҳмардов аз овони мактабхонӣ орзу дошт, ки мутахассиси соҳаи барқ шавад, дар саҳифаи 234 орзу хондани ў таъкид шавад ҳам, роҳи интихобкардааш ҳанӯз маълум нест. Айнан меорем:

– Ёд дорам, ҳангоми мактабхонӣ боре Сайдамир ба ҷароғи керосинӣ нигариста гуфт: «Баъди ҳатми мактаби деха ба шаҳри Душанбе рафта меҳонам, мутахассиси соҳаи барқ шуда меояд (? – меоям)» [1, с. 221].

Сайдамир ҳангоме ки дар мактаби деха меҳонд, ҷанд сол ҳамроҳи модараши ба саҳро рафта, ба вай ёрӣ медод: гоҳ ҳӯшаҳои рехтаро мечиду гоҳ дарза мебаст. Баъзан доси модараширо гирифта галла медаравид.

– Аз дарав қасе фоида наидидааст, – мегуфт модар рӯйи аракшори ӯро дида, – ба ягон ҷо рафта хон, соҳиби маълумот шав.

Он вақт Сайдамир дар дил орзуи хондан дошт, вале дар кучо таҳсил карданашро намедонист [1, с. 234].

4. Баъзан дар асар ғалатҳои услубӣ ба назар мерасанд. Масалан, дар ҷумлаҳои зерин инверсияҳои нолозим мушоҳида мешаванд, яъне ҷойи аъзои ҷумла бе ягон сабаб тағиیر дода шудааст:

Фаҳр мекунам бо дӯстонам. Дӯст медорам пастию баландиҳои диёрамро [1, с. 242].

Ҳол он ки дар сухани муқаррарӣ ҷойи аъзои ҷумла ба таври муқаррарӣ ҷараён мегирад, яъне ҳабари ҷумла дар охир меояд. Аз ин рӯ «*Бо дӯстонам фаҳр мекунам. Пастию баландиҳои диёрамро дӯст медорам*» гуфтан дуруст буд.

5. Дар ҷумлаи зерин низ ду ғалати услубӣ ба назар мерасад:

Дар оила ду вазифа, ҳам падари гамхору ҳам омӯзгори саҳтиро ба дӯши дошт амаки Сиёҳмард [1, с. 221].

Ғалати аввал он аст, ки «*вазифаро ба дӯши дошт*» гуфтан дар забон роиҷ аст, «*ҳам падари гамхору ҳам омӯзгори саҳтиро ба дӯши дошт*» таъбери ғалат мебошад. Ғалати дуюм инверсияи нолозим мебошад, яъне мубтадои ҷумла бесабаб дар охир оварда шудааст. Тарзи дурусти ифодаи ҷумлаи боло чунин аст ва ба андешаи мо, агар он ба чунин тарз ифода меёфт, ҳам матлаб саҳҳ баян мешуду ҳам таъсири сухани нависанда зиёдтар мегардид:

Амаки Сиёҳмард дар оила ду вазифаро ба дӯши дошт: ҳам падари гамхор буду ҳам омӯзгори саҳтирип.

Албатта, чунин ғалатҳо ҷузъӣ мебошанд ва ҳаргиз қимати асарро паст намекунанд. Дар умум очерки «*Аз Рогун то Зорун*» асари хуби публисистие мебошад, ки барои наслҳои имрӯзу фардо муҳим аст.

Хулоса

Аз таҳлилу баррасии асари «*Аз Рогун то Зорун*»-и Раҷабалӣ Аҳмад ба таври муҳтасар чунин натиҷагирий кардан мумкин аст:

1. Ба мавзуи соҳтмони нерӯгоҳи Рогун бештар рӯ овардани нависанда, ба зодаи ҳамин мавзеъ будани адаб ва муҳим будани ин иншиоот дар ҳоҷагии ҳалқи ҷумҳурӣ вобаста мебошад. Раҷабалӣ Аҳмад ба ин мавзӯъ аз оғози корҳои соҳтмонӣ дар нерӯгоҳи Рогун таваҷҷуҳ зоҳир намуда бошад ҳам, дар он асарҳои нависанда, ки дар замони истиқлолият эҷод гардидаанд, бештар руҳияи миллий эҳсос мегарداد.

2. Очерки «*Аз Рогун то Зорун*» аз қисмҳои хурди ба ҳам алоқаманд иборат буда, дар он бисёр масъалаҳои вобаста ба таърихи бунёди нерӯгоҳи Рогун ва иқтидори энергетикии он инъикос ёфтаанд. Бештари маълумоти таъриҳӣ доир ба нерӯгоҳи Рогун аз забони қаҳрамони асосии асар Сайдамир Сиёҳмардов оварда шудааст. Агар марҳилаи аввали соҳтмони Рогун самараи дӯстии ҳалқҳои Иттиҳоди Шуравӣ ҳисобида

шавад, марҳилаи дуюми он самараи истиқлолият ва таъмини сулху суботи комил дар чумхурӣ арзёбӣ мегардад.

3. Хонанда дар бораи гузаштагони қаҳрамони асар аз забони падари ӯ шинос мегардад. Чунин маълумот ба назари хонанда то андозае симои падари қаҳрамонро, ки омӯзгориро пеша намуда, умри хешро ба тарбияи фарзандони мардум кардааст, мекушояд. Нақши муҳити оила дар тарбияи қаҳрамон муҳим арзёбӣ мешавад.

4. Фаъолият дар нерӯгоҳи Рогун барои қаҳрамони асосии асар ҳамчун мактаби муҳими зиндагӣ тасвир ёфтааст. Ӯ дар ҳамин соҳтмон зина ба зина ба камол мерасад. Аз муваффақиятҳое, ки дар соҳтмон ба амал меоянд, хурсанд, аз нобарориҳо маъюс мегардад. Пешрафти ояндаи чумхуриро ба бунёди ҳамин иншооти муҳим вобаста медонад. Аз ин рӯ барои ҳар ҷи зудтар анҷом ёфтани он қӯшиш ба ҳарҷ медиҳад.

5. Бозсозии горбачёй, пароканда шудани Иттиҳоди Шуравӣ ва сар задани ҷанги шаҳрвандӣ дар чумхурӣ аз омилҳои асосии қашол ёфтани соҳтмони нерӯгоҳи Рогун дониста мешаванд. Баргузории иҷлосияни таърихии XVI Шурои Олий ва имзои Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ аз воқеаҳои дониста мешаванд, ки барои бунёди нерӯгоҳи Рогун замина фароҳам овардаанд.

6. Факту рақамҳое, ки дар очерк оварда шудаанд, ҳам аҳаммияти таърихӣ доранду ҳам барои ҷалби таваҷҷуҳи хонанда муҳим мебошанд. Метавон гуфт, ки воқеяти публисистӣ дар асар тавассути факту рақамҳо таъмин гардидааст. Аз тарафи дигар, факту рақамҳо аз забони қаҳрамон оварда шудаанд ва баёнгари онанд, ки қаҳрамон баробари соҳтмони нерӯгоҳ ва шаҳри Рогун ба камол расидааст.

7. Аз тасвири нависанда аён аст, ки қаҳрамони асосӣ Сайдамир Сиёҳмардов ҳаёташро ба Рогун баҳшидааст. Дар симои ӯ нависанда шахси кордону маҳнатқарин, ватандӯсту ташкилотҷӣ ва дорои азму иродай қавиро ба хонанда муаррифӣ менамояд. Ӯ на танҳо роҳбари масъулиятнишос ва саҳтигу серталаб, балки нисбат ба зердастон дилсӯзу меҳрубон аст.

8. Маҳорати нависанда дар эҷоди асар ба корбурди қалимаҳои умумистеъмолу оммафаҳм, ва бо ҷумлаҳои нисбатан кӯтоҳ ифода намудани фикр, тарзи баёни нисбатан содаву равон, интиҳоби мавзӯъ ва қаҳрамон, истифодаи факту рақамҳо вобаста мебошад. Ин ҳама дар умум барои таъсирбахш баромадани асар ва ҷалби таваҷҷуҳи хонанда мусоидат намудаанд.

Адабиёт

1. Аҳмад, Р. Аз Рогун то Зорун // Аҳмад, Р. Рогун – ифтиҳори миллат. – Душанбе: Адиб, 2011. – С. 216-253.
2. Аҳмад, Р. Бахти рӯзафзун // Аҳмад, Р. Рогун – бахти рӯзафзун. – Душанбе: Рӯшнӣ, 2003. – С. 7-16.
3. Аҳмад, Р. Бунёдкор // Аҳмад, Р. Рогун – бахти рӯзафзун. – Душанбе: Рӯшнӣ, 2003. – С. 16-24.
4. Аҳмад, Р. Иншооти нодир // Аҳмад, Р. Рогун – бахти рӯзафзун. – Душанбе: Рӯшнӣ, 2003. – С. 38-42.
5. Аҳмад, Р. Рӯзи фирӯз // Аҳмад, Р. Рогун – бахти рӯзафзун. – Душанбе: Рӯшнӣ, 2003. – С. 29-32.

6. Умеди зиндагӣ // Аҳмад, Р. Рогун – баҳти рӯзафзун / Р. Аҳмад. – Душанбе: Рӯшнӣ, 2003. – С. 38-42.
7. Гулов, С. Махсусияти очерки муосири тоҷик, / С. Гулов. – Душанбе: Дониш, 2012. – 116 с.
8. Қутбиддинов, А. Ҳ. Уфукҳои публистика дар матбуоти маҳаллӣ / А. Ҳ. Қутбиддинов. – Душанбе: Арҷанг, 2022. – 320 с.
9. Муродӣ, М. Публистикаи тоҷик (аз оғоз то имрӯз) / М. Муродӣ. – Душанбе: Арҷанг, 2021. – 576 с.
10. Муродӣ, М., Салимзода, О. Асосҳои эҷоди рӯзноманигорӣ / М. Муродӣ, О. Салимзода. – Душанбе: Донишварон, 2022. – 360 с.
11. Мусулмонқулов, Р. Назарияи ҷинсхо ва жанрҳои адабӣ / Р. Мусулмонқулов. – Душанбе: Маориф, 1987. – 88 с.
12. Сайдзода, Ҷ. Равшонгари ҳаёт ва адабиёт / Ҷ. Сайдзода. – Душанбе, 2017. – 84 с.
13. Усмонов, И. Назарияи публистика / И. Усмонов. – Душанбе, 1999. – 100 с.

Джумъаев Мехроб

КРАТКАЯ ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ИСТОРИЯ РОГУНА

В исследовании автор анализирует очерк «От Рогуна до Зоруна» писателя-публициста Раджабали Ахмада. Определяется причина повышенного внимания писателя к теме строительства Рогунской ГЭС, а также подчеркивается, что в произведениях писателя Р. Ахмада, посвященных строительству Рогунской ГЭС, ощущается национальное воодушевление. Дан краткий анализ смыслу и содержанию произведения. По мнению исследователя, посредством данного произведения писателя можно ознакомиться со многими вопросами истории основания Рогуна. Главный герой произведения Сайдамир Сиёхмардов долгие годы работал в разных должностях на строительстве Рогунской ГЭС, достиг руководящего уровня, очень хорошо знал историю создания грандиозного сооружения, создаётся впечатление, что Сайдамир Сиёхмардов достигал зрелости и мужал наравне со строительством Рогунской ГЭС и является хорошим знатоком истории Рогуна. Факты и цифры, приведенные в очерке «От Рогуна до Зоруна», имеют не только историческое значение, но и очень важны для привлечения внимания читателя. Большинство данных фактов и цифр упоминается самим главным героем произведения, который является непосредственным свидетелем строительства Рогунской ГЭС и города Рогун. Публицистическая реальность в произведении представлена такими фактами и цифрами. Из описания автора становится очевидным, что главный герой С. Сиёхмардов посвятил свою жизнь Рогуну. В его образе воплощен не только профессиональный и трудолюбивый руководитель, но и человек с сильной волей.

Писательское мастерство в создании произведения выражается в правильном использовании общеупотребительных и популярных слов и фраз, умения коротко и ясно выразить основную мысль, относительно простого и беглого стиля изложения, выбора темы и героя, отражение фактов и цифр, что в общем и целом будет способствовать эффектному

финалу произведения и повышению читательского интереса. Также упоминаются некоторые недостатки, имеющие место в произведении.

Ключевые слова: писатель-публицист Р.Ахмад, публицистика, ГЭС «Рогун», строительство, очерк «От Рогуна до Зоруна», жанр, персонаж, гражданская война, спейиалист, экономический прогресс, история, энергетический объект, национальное самопознание.

Jumaev Mehrob

A BRIEF ARTISTIC HISTORY OF ROGHUN

The object of study of this article is the essay «From Roghun to Zorun» of publicist writer Rajabali Ahmad. Author of article defines out the causes of choosing the theme of construction of the hydroelectric power plant of Roghun by R.Ahmad and gives a review on different works by this writer devoted the Roghun. A reader can introduce to the history of Roghun construction through the essay «From Roghun to Zorun». The main personage of this essay is Sayidamir Siyahmardov, who worked for long years in the different positions of the Roghun HPP.

Facts and data, which are brought in the essay «From Roghun to Zorun» have a historical importance and they also attract the readers. Many such facts and evidences are expressed by the main personage of the essay, it means that author of the work knows the history of Roghun construction very well. The reality part of this journalism work is expressed through these facts and data. From the description of the writer can be found that the pain hero S. Siyahmardov devoted his life to the Roghun HPP construction. Through his image were described a skilled chair, hardworking and industrious man with strong volition.

The writing style of R. Ahmad is very popular and understandable. He uses the popular words, short sentences, simple description of the facts and evidences in his work, which are help to be an influential attracting work for the readers. Author of the article also pays attention to some shortages of the given essay.

Keywords: writer, publicist, journalism, essay «From Roghun to Zorun», R. Ahmad, Hydroelectric power plant of Roghun, personage, hero, construction, national identity, history.

МУАЛЛИФОН

Абдуллоев Акобир – мудири шуъбаи фаъолияти иҷтимоӣ-фарҳангии ПИТФИ

Давлатзода Баҳодур – дотсенти Консерваторияи миллии тоҷик ба номи Т. Сатторов.

Кодиров Фазлиддин – номзади илмҳои педагогӣ, дотсенти кафедрои бизнеси сайёҳӣ, истироҳат ва меҳмоннавозии Донишгоҳи байнамилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон.

Муродӣ Мурод – доктори илмҳои филологӣ, профессори кафедраи матбуоти МДТ.

Раҳимов Билолиддин – ходими пешбари илмии шуъбаи фарҳангшиносӣ ва санъатшиносии ПИТФИ.

Розикзода Аъзам – омӯзгори кафедраи маҳорати актёрии МДТ «Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода».

Саидов Абдуҷаббор – асистенти кафедраи фарҳангшиносӣ ва осорхонашиносии МДТ «Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода».

Сафаров Мунаввар – ходими калони илмии шуъбаи санъатшиносии ПИТФИ.

Хуррамова Баҳора – номзади илми санъатшиносӣ, дотсенти кафедраи санъатшиносии Донишгоҳи давлатии Самарқанд.

Чумъаев Мехроб – номзади илми филология, ходими пешбари илмии шуъбаи ВАО ва табъу нашри ПИТФИ.

Ҷурғосиев Муллоаҳмад – номзади илми филология, ходими пешбари илмии Маркази мероси фарҳанги тоҷикон.

АВТОРЫ

Абдуллоев Акобир – заведующий отдела социально-культурной деятельности НИИКИ.

Давлатзода Баҳодур – доцент Таджикской национальной консерватории им. Т. Сатторова.

Джумаев Мехроб – канд. филол. наук, ведущий научный сотрудник отдела СМИ и издательского дела НИИКИ.

Ҷурғосиев Муллоаҳмад – канд. филол. наук, ведущий научный сотрудник Центра культурного наследия таджиков НИИКИ.

Кодиров Фазлиддин – кандидат педагогических наук, доцент кафедры туристического бизнеса, рекреация и гостеприимство Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана.

Муроди Мурод – доктор филологических наук, профессор кафедры печати ТНУ.

Раҳимов Билолиддин – ведущий научный сотрудник отдела культурыоведения и искусствоведения НИИКИ.

Розикзода Аъзам – преподователь кафедры актёрского мастерства ГОУ «Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде».

Саидов Абдулаббор – ассистент кафедры культурология и музеведении ГОУ «Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде».

Сафаров Мунаввар – ведущий научный сотрудник отдела отдела культурологии и искусствоведения НИИКИ.

Хуррамова Бахора – кандидат искусствоведения, доцент кафедры искусствоведения Самаркандского государственного университета.

AUTHORS

Abdulloev Akobir – Head of the Department of Culture and Leisure issues of the RICI.

Davlatzoda Bahodur – Docent of the Tajik National Conservatory named after T. Sattorov.

Jumaev Mehrob – Candidate of philological sciences, Leading scientific worker at Department of Media and Publishing issues of the RICI.

Jurghosiev Mulloahmad – Candidate of philological sciences, Leading scientific worker of the Centre for cultural heritage of Tajiks.

Khurramova Bahora – Candidate of Art studies. Associate professor of the Department of Art history of the Samarkand State University.

Murodi Murod – Doctor of philological sciences, Professor of Department of Publishing issues of the Tajik National University.

Qodirov Fazliddin – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Tourism Business, Recreation and Hospitality of the International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan.

Rahimov Biloliddin – Senior scientific worker at the Department of Art and Cultural studies of the RICI.

Roziqzoda Azam – Senior teacher at the Department of the skills of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after M. Tursunzade.

Saidov Abdujabbor – Assistent of the Department of culturology and museum affairs of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after M. Tursunzade.

Safarov Munavvar – Senior scientific worker at the Department of Art and Cultural studies of the RICI.

МУНДАРИЧА

Мероси фарҳангӣ

Саидов А. Масъалаҳои хифз ва эҳёи мероси фарҳангӣ дар даврони соҳибистиколии Тоҷикистон.....	5
Ҷурғосиев М. Бозтоби ҷойҳои муқаддаси Норак дар ривоятҳои мардумӣ.....	12

Фаъолияти иҷтимоиву фарҳангӣ

Қодиров Ф. Моҳияти педагогии эҷодиёти ороишӣ-амалии мардумии тоҷикон.....	20
Абдуллоев А. Вазъи кунунӣ ва мушкилоти қасрҳои фарҳангӣ баъзе шаҳру ноҳияҳои вилояти Ҳатлон.....	30

Санъатшиносӣ

Раҳимов Б. Олим Бобоев – шашмақомсарои моҳир.....	45
Хуррамова Б., Розиқзода А. Тавсифи маҳорати актёри дар пажӯҳишҳои илмӣ.....	52
Сафаров М. Назаре ба фаъолияти Театри давлатии ҷумҳуриявии Лӯхтак.....	61
Давлатов Б. Дутори тоҷикӣ: этимология, пайдоиш, эргономика.....	70

ВАО ва табъу нашр

Муродӣ М. Таҳлили хulosавии асарҳои публисистӣ доир ба қандани нақб ва таҷдиди шоҳроҳҳо.....	82
Ҷумъаев М. Таъриҳномаи мухтасари Роғун.....	100
Муаллифон	119

СОДЕРЖАНИЕ

Культурное наследие

Саидов А. Проблемы охраны и сохранения культурного наследия в период независимости Таджикистана.....	5
Джургосиев М. Описание священных мест Нурека в народных преданиях.....	12

Социально-культурная деятельность

Кодиров Ф. Педагогическая сущность народного декоративно-прикладного творчества таджиков.....	20
Абдуллоев А. Текущее положение и некоторые проблемы дворцов культуры Хатлонской области.....	30

Искусствоведение

Рахимов Б. Олим Бобоев – уникальный певец таджикской - национальной музыки «Шашмаком».....	45
Хуррамова Б., Розикзода А. Описание актерских навыков в научных исследованиях.....	52
Сафаров М. Взгляд к исследование деятельности Республиканский государственный театр Лохтак.....	61
Давлатов Б. Таджикский дуттор: этимология, генезис, эргономика.....	70

СМИ и издательское дело

Муроди М. Обзорный анализ публицистических произведений по строительстве туннель и реконструкции шоссе.....	82
Джумаев М. Краткая художественная история Рогуна.....	100

Авторы	119
---------------------	-----

CONTENTS

Cultural heritage

Saidov A. Issues of safeguard and preservation of cultural heritage during the period of independence of Tajikistan.....	5
Jurghosiev M. Description of the sacred places of the city of Norak in folk short legends	12

Social and cultural activities

Qodirov F. Pedagogical essence of the Tajiks' folk arts and crafts	20
Abdulloev A. Current situation of culture houses in the Khatlon region....	30

Art studies

Rahimov B. Olim Boboev as a unique singer of the Tajik national music "Shashmakom".....	45
Khurramova B., Roziqzoda A. Description of the actor skills in scientific research	52
Safarov M. Research of the activities of the Republican State Puppet Theater	61
Davlatov B. Tajik Dutor: etymology, genesis, ergonomics.....	70

Mass Media and publishing issues

Murodi M. Review analysis of journalistic works about the tunnel construction and highway reconstructions	82
Jumaev M. A brief artistic history of Roghun	100

Authors	119
----------------------	-----

ТАРТИБИ ТАҚРИЗДИҲӢ БА МАҶОЛАҲОИ ИЛМИЕ, КИ БА МАҶАЛЛАИ ИЛМИИ «ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ» БАРОИ ЧОП ПЕШНИҲОД МЕГАРДАНД

Мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба маҷалла пешниҳод мегарданд, аз ташхиси пешакӣ гузаронида мешаванд (ташхис аз ҷониби аъзои ҳайати таҳририя – мутахассисони соҳа анҷом дода мешавад) ва сипас дар доираи тартиботи ҷорӣ барои чоп қабул мегарданд. Талабот барои тартиб додани шакли ниҳоии матни мақола дар ҳар як шумораи маҷалла чоп карда мешавад.

Ҳангоми қабули шакли дастнависи мақола, корбарони маҷалла доир ба мундариҷа ва риояи талаботи асосӣ ба муаллиф ҳабар медиҳанд. Норасоиҳое, ки дар мақола ҷой доранд, то оғози ташхис аз ҷониби муаллиф бояд бартараф карда шаванд. Сипас мақолаи илмӣ, дар доираи талаботи ҷорӣ, барои ташхис ба аъзоёни ҳайати таҳририя ва ё мутахассисони соҳа (номзадҳо ва докторони илм) равон карда мешавад.

Дар тақриз бояд хусусиятҳои муҳимми мақола асоснок карда шаванд. Аз ҷумла, навоварии илмӣ, муҳиммияти омӯзиши масъала, арзиши таъриҳӣ ва фактологии мақола, дурустии иқтибосҳои нишондодашуда, услуби матн, истифодаи адабиёти солҳои охир ва камбудию норасоиҳои мақола. Дар охири тақриз ба мақола баҳои умумӣ дода мешавад ва ба ҳайати таҳририя дар мазмунҳои зерин ҳулосаи муқарриз пешниҳод мегардад: ба чоп тавсия карда шавад; баъди ислоҳи камбудиҳо ба чоп тавсия карда шавад; барои тақриз иловатан ба мутахассиси дигари масъалаи даҳлдор фиристода шавад; барои чоп тавсия карда намешавад. Ҳачми тақриз бояд аз як саҳифа кам набошад.

Мақолаҳои илмии барои чоп қабулгардида, аммо ба тағйирот ниёздошта, бо нишон додани тавсияҳои муқарриз ва муҳаррир ба муаллифон фиристода мешаванд. Муаллифон бояд камбудию норасоиҳои ҷойдоштаро ислоҳ намуда, шакли ниҳоии матни чопӣ ва электронии мақоларо бо дастҳати пештарааш ба маҷалла пешниҳод намоянд. Баъди ислоҳи камбудиҳо мақолаи илмӣ тақроран барои тақриз супорида мешавад ва сипас аз ҷониби ҳайати таҳририя барои чопи он иҷозат дода мешавад.

Мақолае, ки ба он тақризи мусбат дода шуда, чопи он аз тарафи ҳайати таҳририя ҷонибдорӣ гардидааст, барои нашр қабулгардида ба ҳисоб меравад.

Раванди тақриздидӣ ба мақолаҳои дастнавис ошкоро сурат намегирад. Паҳн намудани ҳабар дар бораи раванди тақриздидии мақолаи дастнавис боиси поймол гардидани ҳуқуқи муаллиф мегардад. Муқарризон барои нусхабардорӣ намудани матни мақола ва истифодаи он барои эҳтиёҷоти худ ҳуқуқ надоранд.

Муқарризон, инчунин аъзоёни ҳайати таҳририя то нашри мақола иттилооти дар матни мақолаи дастнавис ҷойдоштаро ба манфиати худ истифода карда наметавонанд. Тақризҳо дар идораи маҷалла ба муддати то 5 сол нигоҳдорӣ мешаванд.

Идораи нашрия ҳангоми дарҳости даҳлдор нусхаҳои тақризҳоро ба Комиссияи олии аттестационии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ирсол менамояд.

ПОРЯДОК РЕЦЕНЗИРОВАНИЯ НАУЧНЫХ СТАТЕЙ, ПРЕДСТАВЛЯЕМЫХ В НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ»

Статьи, поступающие в редакцию, проходят предварительную экспертизу (проводятся членами редколлегии – специалистами по соответствующей отрасли науки) и принимаются в установленном порядке. Требования к оформлению оригинала статей приводятся в каждом номере журнала.

Если рукопись принята, то редакция сообщает автору замечания по содержанию и оформлению статьи, которые необходимо устраниить до передачи текста на рецензирование.

Затем статьи рецензируются в обязательном порядке членами редколлегии журнала или экспертами соответствующей специальности (кандидатами и докторами наук).

Рецензия должна содержать обоснованное перечисление качеств статьи, в том числе научную новизну проблемы, её актуальность, фактологическую и историческую ценность, точность цитирования, стиль изложения, использование современных источников, а также мотивированное перечисление её недостатков. В заключении сдается общая оценка статьи и рекомендации для редколлегии – опубликовать статью, опубликовать её после доработки, направить на дополнительную рецензию специалисту по определенной тематике или отклонить. Объем рецензии - не менее одной страницы текста.

Статья, принятая к публикации, но нуждающаяся в доработке, направляется авторам с замечаниями рецензента и редактора. Авторы должны внести все необходимые исправления в окончательный вариант рукописи и вернуть в редакцию исправленный текст, а также его идентичный электронный вариант вместе с первоначальным вариантом рукописи. После доработки статья повторно рецензируется, и редколлегия принимает решение о ее публикации.

Статья считается принятой к публикации при наличии положительной рецензии и если её поддержали члены редколлегии. Порядок и очередность публикации статьи определяется в зависимости от даты поступления ее окончательного варианта.

Рецензирование рукописи осуществляется конфиденциально. Разглашение конфиденциальных деталей рецензирования рукописи нарушает права автора.

Рецензентам не разрешается снимать копии статей для своих нужд. Рецензенты, а также члены редколлегии не имеют права использовать в собственных интересах информацию, содержащуюся в рукописи, до её опубликования.

Рецензии хранятся в редакции журнала в течение 5 лет.

Редакция журнала направляет копии рецензий в ВАК Республики Таджикистан при поступлении в редакцию издания соответствующего запроса.

МАЪЛУМОТ БАРОИ МУАЛЛИФОН
Талабот нисбат ба мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба мачаллаи илмии
«Паёмномаи фарҳанг» пешниҳод мегарданд

Дар мачаллаи «Паёмномаи фарҳанг», асосан, мақолаҳои фарогирандай таҳқиқотҳои илмӣ оид ба соҳаҳои фарҳанг, санъат, китобдорӣ, ахбори омма ва табъу нашр, ҳунарҳои мардумӣ ва гайра, ки дар худ навгонӣ доранд, чоп карда мешаванд.

Ҳамаи мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба мачалла пешниҳод мегарданд, бояд ба талаботи зерин ҷавобгӯ бошанд: а) мувофиқати соҳти мақолаи илмӣ ба талаботи муқаррарнамудаи мачалла; б) натиҷаи таҳқиқоти илмӣ будани мақола; в) мувофиқат намудани мавзӯи мақола ба яке аз самтҳои илмии мачалла.

Мақолаҳое, ки дар матни онҳо маводи муаллифони дигар бе ишораи иқтибос истифода шудаанд, ба баррасии марҳилаҳои навбатӣ пешниҳод намегарданд ва ба чоп роҳ дода намешаванд.

Талабот нисбат ба таҳияи мақолаҳои илмӣ:

Матни мақола бояд дар формати Microsoft Word, бо ҳуруфи Times New Roman барои матнҳои русию англisiy ва бо ҳуруфи Times New Roman Tj барои матни тоҷикӣ таҳия гардида, дар матн ҳаҷми ҳарфҳо 14, ҳошияҳо 2,5 см ва фосилаи байни сатрҳо бояд 1,5 мм бошанд.

Ҳаҷми умумии мақола бо формати А4 бо назардошти рӯйхати адабиёти истифодашуда ва аннотатсияҳо аз 10 то 12 саҳифаро бояд дар бар гирад.

Соҳтори мақола бояд бо тартиби зерин таҳия гардад:

- индекси ТДУ (индекси мазкурро аз дилҳоҳ китобхонаи илмӣ дастрас намудан мумкин аст);
- насаб ва дар шакли ихтисор ном ва номи падар (намуна: Зубайдӣ А.М.);
- номи муассисае, ки дар он муаллифи мақола кору фаъолият менамояд;
- номи мақола;
- матни асосии мақола;
- рӯйхати адабиёти истифодашуда (на камтар аз 10 номгӯй ва на бештар аз 25 номгӯйи адабиёти илмӣ). Рӯйхати адабиёти истифодашуда бояд дар асоси талаботи ГОСТ 7.1-2003 ва ГОСТ 7.0.5-2008 таҳия гардад.
- номи мақола, аннотатсия ва калидвожаҳо бояд бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англisiy) таҳия гарданд. Аннотатсия дар ҳаҷми на камтар аз 25 сатр ва калидвожаҳо аз 8 то 10 асад бояд таҳия карда шавад;
- дар охири мақола бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англisiy) маълумот дар бораи муаллиф ва ё муаллифон бо тартиби зерин нишон дода шавад: насаб, ном ва номи падар (пурра), дараҷаи илмӣ ва унвони илмӣ (агар бошанд), номи муассисае, ки дар он муаллиф кору фаъолият менамояд, вазифаи ишғолнамуда, телефон, e-mail, нишонии чойи кори муаллиф.

Ҳангоми иқтибосоварӣ адабиёти истифодашуда ва саҳифаи мушаххаси он бояд дар қавси ҷаҳоркунҷа [] нишон дода шавад. Намуна: [4, с.25]. Яъне, манбаи иқтибос адабиёти №4 ва саҳифаи 25 мебошад.

Нақшашо, схемаҳо, диаграммаҳо ва расмҳо бояд рақамгузорӣ карда шаванд. Инчунин онҳо бояд номи шарҳдиҳанда дошта бошанд.

Сурогаи мо: Душанбе, хиёбони Н. Қарбоев, 17 (оишёнаи 2), ПИТФИ, шуъбаи ахбори омма. Тел.: (+992 37) 233-84-58; email: murodi@mail.ru

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ
Требования к научным статьям, поступающим
в научный журнал «Вестник культуры»

В научном журнале «Вестник культуры» печатаются статьи содержащие результаты научных исследований по гуманитарным наукам: культуре, искусству, билиотековедению, СМИ и печатные издания, народные ремесла и другие, имеющие новизну.

Все поступающие в редакцию журнала научные статьи должны соответствовать следующим требованиям: а) статья должна быть написана с соблюдением установленных требований журнала; б) статья должна быть результатом научных исследований; в) статья должна соответствовать одному из направлений (разделов) журнала.

Все поступающие в редакцию материалы проверяются на наличие заимствований из открытых источников (плагиат), проверка выполняется с помощью системы Antiplagiat. Статьи, содержащие элементы плагиата, автоматически снимаются с рассмотрения, а авторы лишаются возможности опубликовать свою работу в журнале.

Требования к оформлению научных статей:

Статья должна быть подготовлена в формате Microsoft Word, шрифтом Times New Roman, кегль 14, поля 2,5 см со всех сторон, интервал полуторный.

Объем статьи (включая аннотацию и список литературы) должен быть в пределах от 10 до 12 стр. формата А4.

Статья должна иметь следующую структуру:

- индекс УДК (индекс можно получить в любой научной библиотеке);
- название статьи;
- фамилия и инициалы автора (например, Шарипов Д.М.);
- название организации, в которой работает автор статьи;
- основной текст статьи;
- список использованной литературы (не менее 10 и не более 25 наименований научной литературы). Список литературы оформляется согласно требованиям ГОСТ 7.1-2003 и ГОСТ 7.0.5-2008;

– название статьи, аннотация и ключевые слова оформляются на трех языках (на таджикском, русском и английском языках). Аннотация оформляется в объеме не менее 25 строк, ключевые слова от 8 до 10 слов или словосочетаний;

– информация об авторе на русском и английском языках. Здесь указываются ФИО автора полностью, ученая степень, ученое звание (если имеются), название организации, в которой работает автор (авторы), должность автора (авторов) в данной организации, телефон, e-mail, а также почтовый адрес места работы автора.

При цитировании конкретного материала ссылки указываются в квадратных скобках []. Образец: [4, с.25]. То есть, литература №4 и страница 25.

Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки нужно сгруппировать и пронумеровать. Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки должны иметь название

Наш адрес: Душанбе, проспект Н. Карабаева, 17 (2 этаж), НИИКИ, отдел средств массовой информации. Тел.: (+992 37) 233-84-58; email: mirodi@mail.ru

ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ

Наширии илмию таҳлилӣ
2022, № 4 (60)

ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ

Научно – аналитическое издание
2022, № 4 (60)

HERALD OF CULTURE

Scientific and analytical edition
2022, № 4 (60)

Сармуҳарир
номзади илмҳои филологӣ
Рахимӣ Дилшод

Муҳаррири масъул
доктори илмҳои филологӣ, профессор
Муроди Мурод

Муҳаррири техникиӣ
Қузиев Ҷумъабой

Ба чоп 18.12.2022 имзо шуд. Андозаи 60X84 1/8.
Коғази оғсетӣ. Ҳуруфи Times New Roman Tj.
Чопи оғсет. Ҷузъи чопии шартӣ 16.
Адади нашр 200 нусха. Супориши № 35 /22

Маҷалла дар чопхонаи ҶДММ «Арҷанг»
ба табъ расидааст.
ш. Душанбе, қӯчаи С. Шерозӣ – 21

